

PÄIHDEONGELMA STIGMANA?

**Aikuissosiaalityössä työskentelevien sosiaalityöntekijöiden käsityksiä
päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta**

**Marja-Liisa Laine
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Humanistis-yhteiskunta-
tieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2019**

Päihdeongelma stigmana?

Aikuissosiaalityössä työskentelevien sosiaalityöntekijöiden käsityksistä päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta

Marja-Liisa Laine

Sosiaalityön pro gradu- tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja Satu Ranta-Tyrkkö

Kevät 2019

84 sivua, 3 liitettä

Tässä pro gradussa valotetaan ensin päihdeongelmaisen nuoren tilannetta eri näkökulmista käsin: aikaisempien tutkimusten ja Lauri Rauhalan situaationaalisuus -käsitteen avulla, nuoren oikeuksien näkökulmasta ja nuoren leimautumista päihdeongelmaiseksi. Varsinaisessa tutkimuksessa selvitetään nuorten kanssa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden käsityksiä päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta sekä millaisia ratkaisuehdotuksia heillä tilanteeseen on. Tutkimuksessa hyödynnetään teoriaohjaavaa sisällönanalyysia pohjautuen fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusorientaatioon. Teoriaohjaavina filosofisina käsitteinä toimivat Hans-Georg Gadamerin käsitteet: auktoriteetti ja ennakkokäsitys, joita käytetään soveltavasti aineistoa analysoitaessa. Aineisto koostuu viiden nuorten sosiaalityössä toimivan sosiaalityöntekijän haastattelusta. Haastatteluissa sosiaalityöntekijät vastasivat tutkijan tekemiin tulkintoihin Kirsi Juhilan kolmesta suhtautumistavasta, jotka ovat liittämisen- ja kontrollisuhde, kumppanuussuhde ja huolenpitosuhde, ja haastattelukysymykset keskittyivät sisällöllisesti vain päihdeongelmaisen nuoren tilanteen tarkasteluun. Vastauksista analysoidaan, mikä Juhilan suhtautumistavoista näyttäytyy sosiaalityöntekijöille relevanteimpana suhtautumistapana, millaisia eri painotuksia sosiaalityöntekijöiden käsityksistä tulee esiin ja mitä mieltä sosiaalityöntekijät ovat päihdeongelmaisten nuorten leimautumisesta.

Tutkimuksen tuloksena todetaan, että nuorten sosiaalityössä toimivien sosiaalityöntekijöiden suhtautumistavassa päihdeongelmaisen nuoren tilanteeseen painottuivat kumppanuussuhde ja huolenpitosuhde. Liittämisen- ja kontrollisuhde näyttäytyi päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa epärelevanttina lähestymistapana, koska sosiaalityöntekijät kokivat, ettei päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa aktuellia ole työllistyminen eikä sitä tukevat toimenpiteet, vaan enemmän kuntoutuminen. Kumppanuussuhde näyttäytyi monilta osin käyttökelpoisimpana suhtautumistapana, mutta monissa vastauksissa heijastui myös, että päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa on nuorta kannateltava, tuettava hoitomahdollisuuksissa, tavattava häntä säännöllisesti ja pyrittävä edesauttamaan hänen toimintakykynsä kohentumista. Näin käytännössä myös huolenpitosuhde korostui monelta osin. Haastatteluja analysoitaessa tuli esiin myös sosiaalityöntekijöiden yksilöllisiä eroja. Sosiaalityöntekijöiden tehtävä estää päihdeongelmaisen nuoren leimautumista nähtiin tärkeänä. Tutkimuksessa tuli esiin useaan otteeseen, miten yhteiskunta luo päihdeongelmaiselle leimaa, ja toisaalta päihdeongelmaisten tapa leimata itse itsensä päihdeongelmaisiksi.

Avainsanat: aikuissosiaalityö, sosiaalityöntekijät, päihdeongelma, nuoret, leimautuminen, ennakkokäsitys, auktoriteetti

Sisällysluettelo:

1. Johdantoa	6
2. Päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta	8
2.1 Tilanteesta aikaisempien tutkimusten pohjalta tarkasteltuna	8
2.2 Päihdeongelman yhteydestä mielenterveysongelmiin	11
2.3 Tilanteesta situaationaalisuuden näkökulmasta tarkasteltuna	12
3. Päihdeongelmaisen nuoren oikeuksista	14
3.1 Oikeudesta toimeentuloon	14
3.2 Oikeudesta hoitoon	15
3.3 Oikeudesta osallisuuteen	16
3.4 Sosiaalityön eettinen vastuu	17
4. Kohti leimattua identiteettiä	19
5. Tutkimuksessa käytettävistä filosofisista käsitteistä	23
5.1 Ennakkokäsitys	23
5.2 Auktoriteetti	24
5.3 Käsitteiden soveltamisesta	25
6. Tutkimuksen toteutus	27
6.1 Teoriaohjaavasta sisältöanalyysistä	27
6.2 Haastatteluista	27

6.3 Analysoinnista	28
6.4 Tutkimusetiikasta	30
7. Aineistoanalyysi	32
7.1 Haastattelut ja liittämis- ja kontrollisuhde	32
7.1.1 Päihdeongelmainen nuori yhteiskunnan toimivaksi osaksi	32
7.1.2 Syrjäytymisestä syrjäyttämiseen	34
7.1.3 Yksilön vai yhteiskunnan vastuu	37
7.1.4 Päihdeongelmainen nuori kontrollin kohteena	38
7.1.5 Yhteenvetoa	39
7.2 Haastattelut ja kumppanuussuhde	41
7.2.1 Marginaalisuudesta	41
7.2.2 Päihdeongelmaisen nuoren arvomaailmasta	45
7.2.3 Sosiaalityön ulkopuolelta saatavasta tuesta ja osallisuudesta	47
7.2.4 Päihdeongelmaisen nuoren ja työntekijän tasavertaisuudesta	52
7.2.5 Päihdeongelmaisen nuoren tilanteen ainutkertaisuudesta	53
7.2.6 Yhteenvetoa	55
7.3 Haastattelut ja huolenpitosuhde	57
7.3.1 Poissulkevan solidaarisuuden kohteena	57
7.3.2 Levoton ja rauhaton nuori	58
7.3.3 Hoidonsaannin ongelma	60
7.3.4 Häpeällistä hakea rahaa?	62
7.3.5 Kategorisoitu päihdeongelmaiseksi	63
7.3.6 Päihdeongelmaisen nuoren tapaamisista	65
7.3.7 Päihdeongelmaisen oikeuksien näkökulmasta	66
7.3.8 Yhteenvetoa	67
7.4 Haastattelut ja leimautumisen ehkäisy	69
8. Pohdintaa	73

Liitteet

Liite 1: Haastattelurunko

Liite 2: Informaatiokirje sosiaalityöntekijöille

Liite 3: Suostumuskirje haastatteluun

1. Johdanto

Nuorten alle 30-vuotiaitten aikuissosiaalityössä kohdataan jatkuvasti nuoria, joiden tilanne on vaikea päihdeongelman vuoksi. Helsingin kaupungin nuoriin kohdistuvassa sosiaalityössä nuoret määritellään 16-29 -vuotiaiksi. Nuorten päihteiden käyttö voi olla niin runsasta ja säännöllistä, että he eivät kykene työelämään tai opintoihin. Monet heistä ovat asunnottomia ja kärsivät eriasteisista mielenterveysongelmista. Pitkään jatkunut runsas päihteidenkäyttö voi aiheuttaa, että nuori leimautuu yhteiskunnan silmissä, ja hänestä voidaan käyttää nimikkeitä kuten juoppo tai huumenuori, ja nuori voi syrjäytyä. Sosiaalityön haasteena on saada nämä nuoret sitoutumaan tapaamisiin, suunnitelmiin ja hoitoihin. Päihdeongelma hallitsee usein nuoren toimintakykyä, hän voi olla usein vaikeasti tavoitettavissa ja päihteet hankaloittavat hänen elämäänsä monin eri tavoin. Nuoriin alle 30-vuotiaisiin kohdistuvassa aikuissosiaalityössä pyrkimys on tarttua päihdeongelmaisen nuoren tilanteeseen mahdollisimman varhain, jotta päihdeongelma ei estäisi tulevaisuuden rakentamista, ja sosiaalityöntekijät ovatkin suuressa roolissa nuoren tukena ja hoitoon motivoimisessa.

Sosiaalityöntekijöillä on erilaisia käsityksiä päihdeongelmaisen nuoren tilanteen ratkaisemiseksi. Osaltaan sosiaalityöntekijöitä ohjaavat lait ja kunnan ohjeistukset, mutta sosiaalityöntekijällä itsellään on myös keinoja tarttua päihdeongelmaisen nuoren tilanteeseen, mm. harkinnanvaraisella toimeentulotuella, psykososiaalisella tuella ja erilaisiin tukiverkostoihin ohjaamisella. Tutkimuksessani pyrin kartoittamaan päihdeongelmaisen nuoren tilannetta tutkien sosiaalityöntekijöiden käsityksiä päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta, ja millaisia ratkaisutapoja sosiaalityöntekijöillä päihdeongelmaisen nuoren tilanteeseen on. Jokainen sosiaalityöntekijä on myös oma yksilönsä, jolla on oma maailmankuvansa, ja tämä vaikuttaa osaltaan päihdeongelmaan suhtautumiseen. Koen tutkimukseni hyödyllisenä haastateltaville sosiaalityöntekijöille siksi, että sosiaalityöntekijä keskittyy pohtimaan tilannetta eri näkökulmista käsin ja mahdollisesti pohdinnan kautta löytää uusia ratkaisu- ja suhtautumistapoja päihdeongelmaisen nuoren tilanteeseen.

Sosiaalityöntekijän kohdatessa asiakkaiden konkreettisia elämäntilanteita on hänen analysoitava niihin sisältyviä riskejä, puutteita ja ongelmia. Työntekijän on myös osattava analysoida herkästi ja kriittisesti omia arvojaan, käsityksiään ja toimintatapojaan. Tärkeää on myös nähdä ongelmia eri näkökulmista sekä havaita sävyeroja ongelmassa, niiden tulkitsemisessa ja ratkaisumahdollisuuksissa. (Laitinen & Kempainen 2010, 139.)

Koska päihdeongelma voi olla esteenä yhteiskunnalliselle osallistumiselle, ja päihdeongelmasta kärsivä nuori voi kokea syrjäytyvänsä yhteiskunnasta, näen aiheen käsittelyn myös yhteiskunnallisesti tärkeänä. Päihdeongelmaan liittyviä tutkimuksia on tieteenalalla tehty paljon, mutta näen oman työni merkittäväksi siksi, että valotan päihdeongelmaisten nuorten tilannetta ja näiden nuorten parissa aktiivisesti toimivien sosiaalityöntekijöiden ajatuksia siitä, miten päihdeongelmaisten nuorten tilanteeseen tulisi suhtautua.

Avaan työni alussa päihdeongelmaisen nuoren tilannetta viitaten jo olemassa oleviin tutkimuksiin, ja pyrin valaisemaan nuoren tilannetta myös Lauri Rauhalan situaationaalisuus -käsitteen avulla. Tuon myös esiin päihdeongelman yhteyttä mielenterveysongelmiin. Käsittelen sen jälkeen erikseen päihdeongelmaisen nuoren tilannetta oikeuksien näkökulmasta. Pohdin myös päihdeongelman muodostumista stigmaksi ja pohdin leimattua identiteettiä. Ennen tutkimuksen toteutusvaihetta esittelen filosofi Hans-Georg Gadamerin kaksi filosofista käsitettä, auktoriteetti ja ennakkokäsitys. Tuon myös esiin, miten tulen soveltamaan niitä Kirsi Juhilan kolmen suhtautumistavan, liittämisen ja kontrollisuhde, kumppanuussuhde ja huolenpitosuhde, tulkinnoissa. Aineistoanalyysin toteutan laadullisen teoriaohjaavan sisältöanalyysin keinoin. Aineistoanalyysissä tutkijan tekemät tulkinnat Juhilan suhtautumistavoista toimivat ennakkokäsityksinä viidelle haastateltavalle alle 30-vuotiaitten parissa toimivalle sosiaalityöntekijälle, jotka refleктоivat tulkintaan kukin omista lähtökohdistaan käsin. Tutkimuskysymykseni ovat: 1) Millaisia käsityksiä aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöillä on päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta? 2) Millaisia ratkaisuehdotuksia aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöillä tilanteeseen on? Tavoitteena on, että päihdeongelmaisen nuoren tilanne tulee tarkemmin ja kattavammin tarkastelluksi. Juhilan suhtautumistavat asettuvat haastatteluissa kyseenalaisiksi ja vastauksista ilmenee, millaisina sosiaalityöntekijät eri suhtautumistavat kokevat ja minkälaiset seikat painottuvat päihdeongelmaisen nuoren kanssa tehtävässä asiakastyössä.

2. Päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta

Asiakaslähtöisessä sosiaalityössä tulisi painottaa asiakaslähtöisyyden tavoitteiden mukaisesti asiakkaan näkökulmia ja oikeuksia, jolloin asiakas kuvataan osallistuvana ja aktiivisena palveluiden osapuolena. Kuitenkin usein todellisuudessa asiakas nähdään yksisuuntaisesti ongelmankantajana, jolloin ongelmasta tulee merkityksenantaja, ja asiakasta kuvataan ongelmakielellä. Hän on esimerkiksi päihdeongelmainen tai huumenuori. Sosiaalityössä korostetaan nykyisin, että asiakas on yhteistyökumppani, jonka ongelmatilannetta pyritään ratkaisemaan. Tällöin työn kohteena on asiakkaan tilanne, jolloin olennaista on tiedostaa tilanteeseen kietoutuvat yhteiskunnalliset ja yksilölliset vaikutussuhteet. Ongelma-ajattelun kritiikki on johtanut siihen, että sosiaalityössä on haluttu lähestyä asiakasta vain voimavaroista ja ratkaisukeskeisestä näkökulmasta käsin. Kuitenkaan ongelman kieltäminen ei auta, eikä myöskään se että ihminen nähdään vain ongelmansa kautta. Ihminen ei ole ongelma, vaan kohteena on hänen tilanteensa. (Laitinen & Pohjola 2010, 29-32.)

2.1 Aikaisempien tutkimusten pohjalta tarkasteltuna

Päihdeongelmaisen nuoren tilanteelle on tyypillistä, että nuorella on päihdeongelman lisäksi myös mielenterveysongelmia, nuori ei päihdeongelmansa takia kykene työhön eikä koulutukseen, ja hän voi olla myös asunnoton. Päihdeongelma on vaikuttanut vahvasti kokonaistilanteen muodostumiseen. Päihdeongelmaisella nuorella voi olla suuria itsetunto-ongelmia ja epävarmuutta identiteetistään päihteiden kautta leimautumisen takia. Nuoren elämään voi tulla runsaan päihteidenkäytön myötä myös monia vaikeuksia, kuten hän voi saada mielenterveysdiagnoosin, rikosrekisterimerkinnän tai sakko-, tutkinta- tai vankeusvankeutta. Päällekkäiset ongelmat kasautuvat. (Sieppi 2017, 25.)

Koska tilanteeseen usein liittyy, että nuorella ei ole työtä eikä opiskelupaikkaa eikä ehkä edes asuntoa jossa olla, hän voi jäädä täysin vaille verkostoa ja tukea. Voi olla, että nuoren ainoana tukena toimivat vain toiset samassa tilanteessa olevat nuoret. Nuori voi joutua kehämäiseen kierteeseen, jossa hän turvautuu päihteiden käyttöön jaksakseen etsiä jatkuvasti paikkoja, missä yöpyä. Monika Kankaanpää keskittyi pro gradussaan tutkimaan asunnottomuuden kokemuksia pääkaupunkiseudulla, ja haastatteluista ilmeneekin, että päihteet olivat kuuluneet monella

asunnottomalla jo hyvin varhaisessa vaiheessa elämään, joillakin jo aikaisessa nuoruudessa. Niin asunnottomuus kuin asunnon menetys oli ollut osalle myös syy päihteiden käyttöön, ja tilanne oli muodostunut ahdistavaksi, jossa päihteiden käyttö oli toiminut ahdistusta lieventävänä. Monet kokivat päihteet ainoaksi selviytymiskeinokseen. (Kankaanpää 2016, 52-54.)

Päihdeongelmaisen tilannetta voidaan tarkastella syrjäytymisen näkökulmasta, johon liittyy olennaisesti huono-osaisuuden käsite. Anne Riihimäki ja Liisa Ronkainen (2010) ovat tutkineet nuorten syrjäytymistä, missä he korostavat, että syrjäytymisen määrittäminen saattaa aiheuttaa leimallisuutta, ja onkin otettava huomioon mistä ihminen on syrjäytynyt ja mihin osallinen, onko henkilö syrjäytynyt vai onko hän ulossuljettu. On huomioitava että syrjäytyminen on suhteellista. Nuorten kohdalla syrjäytyminen voi olla myös hyvin tilapäistä. Syrjäytymistutkimuksista on kuitenkin noussut selvästi esiin kahdeksan nuorten syrjäytymisriskin tunnusmerkkiä, jotka ovat työttömyys, koulutuksen puute, asumisen ongelmat, fyysinen ja psyykinen sairaus, sosiaalisten suhteiden ongelmat, päihteiden käyttö ja rikollisuus. (Riihimäki & Ronkainen 2010, 6-7.) Tuula Helneen tutkimuksen mukaan syrjäytyneitä paikannetaan Suomessa paljon muun yhteiskunnan elämämpiirien ulkopuolelle. Tällainen paikantaminen on usein symbolista. Esimerkiksi lähiöasumiseen voidaan liittää leimaavaa symboliikkaa. (Helne 2002, 21-24.)

Päihteidenkäyttöä on tutkittu paljon riippuvuutena, joka vaikuttaa elämänhallintaan. Päihteistä fyysisesti ja psyykkisesti ja sosiaalisesti riippuvaisina nuorten ulkoinen elämänhallinta on heikkoa ja he ajautuvat koulutuksen ja työllistymisen ja sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle. Silti nuorella voi olla sisäistä elämänhallintaa, johon nuorella voi olla omat selviytymiskeinonsa. Ulkoisen elämänhallinnan tekijöitä ovat mm. aineellisesti ja henkisesti turvattu asema, aineellinen vauraus ja taloudellinen asema. Sisäisen elämänhallinnan tunteessa on kyse siitä että ihminen kohtaamistaan tapahtumista huolimatta kykenee sopeutumaan ja mukautumaan, ja tällä on suuri merkitys esimerkiksi motivoituneisuuden osalta. (Sieppi 2017, 14-26.)

Elina Renko väitöskirjassaan Pyhä toimijuus esittää, että alkoholin ongelmakäyttöä selvitetessä sitä voidaan tarkastella riippuvuutena. Se kuitenkin vaihtelee eri aikoina, mitä riippuvuudeksi mielletään. Syitä alkoholiriippuvuuteen olivat mm. kyvyttömyys tunnistaa omia tarpeita tai ahdistavia tunteita, pyrkimys elämän hallintaan, rakkauden puute tai alkoholismi sairautena. Riippuvuudesta vapautumiseen vaikuttivat taas mm. itsensä löytäminen, kielteisten kokemusten kohtaaminen, riippuvuuden hallinta ja rakkauden ja huolenpidon saaminen. (Renko 2018, 19.)

Tilanteelle on tyypillistä, että nuori ajautuu vähitellen yhteiskunnan ulkopuolelle. Monilla on taustanaan ongelmallinen lapsuus ja rikkonainen koti, arki on vaikeaa, sosiaaliset suhteet vähäisiä, ja he eivät pääse kokemaan osallisuutta yhteiskunnassa. Yleistä heille on myös itsetuhoinen käyttäytyminen päihteiden kanssa, joka voi juontaa lapsuudenaikaisesta traumasta, vanhemman alkoholismista tai väkivaltaisuudesta (Sieppi 2017, 12). Päihdeongelmasta puhuttaessa yleinen kysymys onkin, missä määrin yksilö on itse aiheuttanut ongelmansa, ja tulisiko tästä syystä hänet itse vastuuttaa enemmän tilanteestaan, vai onko päihdeongelma seurausta ympäristössä ja yhteiskunnassa vallassaolevista olosuhteista. Onko päihdeongelma sairaus vai elämäntapa? Mediassa nousseessa yleisessä puheessa toistuu mm. alkoholismi ja asunnottomuus itse hankittuina ongelmina, josta voi seurata se, että tietyt asiakkaat määrittyvät jo ennalta ”toivottomiksi tapauksiksi” (Laitinen & Kemppainen 2010, 155).

Philip Brickmanin ym. (1982) teoreettisen viitekehyksen mukaan päihdeongelmaa voidaan tarkastella erilaisina tulkintoina neljästä eri mallista käsin. Tarkasteltavana on, sijoittuuko ongelman synty- ja ratkaisuvastuu enemmän yksilölle vai yhteiskunnalle ja olosuhteisiin. Moraalisessa mallissa nähdään, että ihminen on yksin vastuussa ongelmastaan ja sen ratkaisusta. Kompensaatiomallissa taas vastuu ongelman synnystä on yhteiskunnan, mutta ratkaisu siihen löytyy yksilöstä, jota yhteiskunta tukee yksilön näin halutessa. Lääketieteellisessä mallissa ongelma nähdään sairautena, joka on hoidettavissa asiantuntijoiden auttamana ja mallissa hyväksytään, että yksilöllä on oikeus saada ongelmaansa hoitoa. Valistusmallissa yksilö on vastuussa ongelmansa synnystä mutta sen ratkaisuun tarvitaan ulkopuolista avunantajaa. (Brickman ym. 1982.)

Sosiaalityössä pyritään tukemaan yksilön elämänhallintaa hyväksymällä yksilö sellaisena kuin hän on, ja löytämään ratkaisua elämänhallintaa vaikeuttaviin ongelmiin. Työntekijältä vaaditaan että hän hyväksyy asiakkaan vahvuuksineen, heikkouksineen ja epämiellyttävine ominaisuuksineen (Pohjola 2010, 161). Kun sosiaalityön pyrkimys on kohdata asiakas kokonaisvaltaisesti, tämä edellyttää aikaa, useita kohtaamisia sekä asiakkaan luottamuksen syntymistä (Pohjola 2010, 150). Päihdeongelmaisen nuoren kanssa työskenneltäessä pyritään löytämään nuoresta hyvää ja aktivoimaan hyvää kohden, kuten parempaan elämänhallintaan ja mahdollisesti päihteettömäänkin elämään. Nuoren ongelmallinen päihdekäyttö voi olla ollut suhteessa elämäntapaan vielä lyhytaikaista, ja näin ollen uuden elämäntavan löytäminen ja omaksuminen voi olla hyvinkin realistista. Jotta työntekijä voisi auttaa nuorta päihteettömään elämään, tulee hänen ymmärtää nuoren tilanne kokonaisvaltaisesti ilman syyllistämistä ja tarjota välittävä ja turvallinen ilmapiiri, jotta muutokselle olisi tilaa (Laitinen & Kemppainen 2010, 163).

2.2 Päihdeongelman yhteydestä mielenterveysongelmiin

Päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa on yleistä, että nuori kärsii eriasteisista mielenterveysongelmista. Päihdeongelma voi aiheuttaa, että nuori sairastuu mielenterveydellisesti. Asiakkailla, joilla on sekä päihdesairaus että psykiatrinen tai somaattinen sairaus, on kaksoisdiagnoosi. Psykiatri ja päihdelääkäri Carola Fabritius painotti Helsingin kaupungin päihdekoulutuksen luennolla, ettei päihdeongelman hoitoa voi erottaa käyttäjän psyykkisistä ongelmista, vaan näitä on käsiteltävä yhtä aikaa. (Fabritius 2017, luento.)

Kansainvälisten tutkimusten perusteella on tehty huomioita, että päihdekäyttäjillä, jotka käyttivät alkoholia, esiintyi n. 37 %:lla jokin psyykinen sairaus. Huumeiden käyttäjistä n. 55 %:lla on jokin psyykinen sairaus. Ja psyykkisesti sairaista n. 30 %:lla on alkoholi- tai huumeongelma. Päihdeongelmaisista n. 15-25 % sairastaa ADHD:ta ja aikuisista ADHD:ta sairastavista n. 20-30 %:lla on päihdeongelma, usein amfetamiiniriippuvuus. Kaksoisdiagnoosipotilaiden psykiatrinen ennuste heikkenee hoitamattoman päihdeongelman takia. Kaksoisdiagnoosipotilailla on todettu kognitiivisia vaikutuksia, mm. informaation käsittely huononee, tarkkaavuus heikkenee, oppimisvaikeudet, heikentynyt sopeutuminen ja heikentynyt ongelmanratkaisukyky. Samanaikaiset psykiatriset sairaudet pahentavat myös addiktiosairauden kulkua. (Fabritius 2017, luento.)

Päihdeongelmaisen nuoren tilanteelle on tyypillistä, että psyykkisesti oirehtivat päihdeongelmasta kärsivät nuoret elävät riskialttiisti, ja päihteiden käyttö laukaisee psykiatrisen taudin oireet. Päihteiden käyttö toimii usein asiakkaiden ”itselääkityksenä” ja on asiakkaan selviytymistapa. Huumeiden käyttäjien lapsuuden taustassa usein paljon traumaattisia elementtejä, kun päihdekäyttö on alkanut jo varhaismurrosiässä, ja voidaan kysyä onko mitään persoonallisuutta edes päässyt muodostumaan. Päihteiden käytöstä kärsivät nuoret toimivat kuten epävakaasta persoonallisuushäiriöstä kärsivät. Epävakaassa persoonallisuushäiriössä keskeistä on mm. hylätyksi tulemisen pelko, mustavalkoisuus, epävakaat ja intensiiviset ihmissuhteet, impulssikontrollin häiriöt ja itsetuhoisuus. Kuitenkaan asiakasta ei lähdetä diagnosoimaan, koska asiakas on nuori ja nuoruuteen nähdään kuuluvana tietynlainen epävarmuus ja identiteetin etsintä. (Peltonen 2017, luento.)

Päihdepsykiatrasta hoitoa tarvitsevien nuorten tulisikin saada hoitoa sekä päihdepuolelta että psykiatriselta puolelta. Päihteiden käytön jatkumisen riskitekijöitä ovat sisäiset tekijät, kuten

masennus, ahdistuneisuus, voimattomuus, avuttomuus, halu nauttia, yksinäisyys ja epäonnistuminen. Ulkoisista tekijöistä vaikuttavat usein mm. päihteisiin käytettävissä olevat rahat, viikonloppuun liittyvät odotukset, kaverit ja päihteiden käytölle altistavat tilanteet. Sosiaalityössä on tärkeää käsitellä käyttöä ylläpitäviä ajatuksia ja uskomuksia. Sosiaalityön tehtävänä on parantaa asiakkaan elämänlaatua tukemalla häntä arkipäivän toiminnoissa selviytymisessä, ja pyrkiä auttamaan nuorta irrottautumaan vahingoittavista elämäntavoista. Näin voidaan pyrkiä löytämään ja tukemaan toiminnallisia valmiuksia esimerkiksi opiskeluun, ja kehittää päihteettömyyttä tukevaa arvomaailmaa ja minäkuvaa sekä löytää muutosta tukevia samaistumiskohteita.

2.3 Situaationaalisuuden näkökulmasta tarkasteltuna

Lauri Rauhala teoksessaan Ihmiskäsitys ihmistyössä nostaa esiin käsitteen situaationaalisuus, jolla hän tarkoittaa ihmisen kietoutuneisuutta todellisuuteen tämän elämäntilanteen kautta ja mukaisesti. Kietoutuessaan situaationsa rakennetekijöihin, ihminen samalla tulee sellaiseksi kuin niiden luonne edellyttää. Osa tekijöistä muodostuu kohtalonomaisesti, eli ihminen ei voi vaikuttaa siihen mitä ne ovat. (Rauhala 1982, 33.)

Situaation rakennetta voidaan jakaa konkreettisiin ja ideaalisiin komponentteihin. Konkreettisia ovat mm. ravinteet, maantieteelliset ja ilmastolliset olosuhteet, työpaikkojen ja kotien puitteet, ja ideaalisia ovat mm. arvot ja normit ja henkisen ilmapiirin muodot. Kun jokin komponentti kuuluu ihmisen tilanteeseen, sillä on välttämättömästi jonkinasteinen vaikutus ihmisen elämään. Tämä välttämättömyys rajaa ja suuntaa sitä, mitä ihminen kokee. Situaationalisuuden tärkeys ihmisen olemismuotona näkyy selvästi hänen identiteettinsä muodostuksessa. Suhteutuessamme johonkin komponentin sisältöön, saamme sellaisen ominaislaadun, mitä tämän sisällön ominaislaatu edellyttää. (Rauhala 1982, 33-35.)

Ihminen on jonkun äiti, jonkun lapsi, yhteiskuntansa veronmaksaja, tiettyyn uskontoon uskova, tietynlaisen taustan omaava, ja kun yhden ihmisen kaikki eri situaationaalisuuden lajit ja muodot kootaan yhteen, olemme kukin ainutkertaisia. Ihmisellä on rajatut mahdollisuudet vaikuttaa siihen mitä hänelle tapahtuu. Hän tekee myös koko ajan persoonallisia valintoja, joiden kautta kehittää itseään elämänsä aikana yhä yksilöllisemmäksi. Ihmisillä on myös eri tavoin voimavaroja kohdata elämässä tapahtuvia haasteita.

Situaationaalisuuden kautta päihdeongelmaisen nuoren tilannetta tarkasteltaessa voidaan ymmärtää, että nuori ei ole voinut vaikuttaa lähtökohtiinsa, ja nuori ei ole esimerkiksi voinut valita vanhempiaan ja kotinsa puitteita. Päihdeongelmaisen nuoren tilanne voi olla kehittynyt pitkään nuoren voimatta vaikuttaa vallitseviin olosuhteisiin, ja päihdeongelma on voinut syntyä juuri vallitsevien olosuhteiden takia. Nuori ei voi valita vanhempiaan, kansallisuuttaan, yhteiskuntaansa tai kulttuuria, mihin hän on syntynyt. Hän ei voi myöskään juurikaan vaikuttaa vallitsevaan yhteiskuntapolitiikkaan eikä yhteiskunnassa oleviin rakenteellisiin ongelmiin, kuten työttömyyteen.

Päihdeongelmainen nuori voi kokea tilanteessaan epätoivoa, turvattomuutta, ahdistusta, ja elää hyvin ristiriitaisessa ja itsetuntoa loukkaavassa tilanteessa. Sosiaalityössä on huomioitava, että jokainen nuori on ainutkertainen. Lauri Rauhalan mukaan sosiaalityö on vaikuttamista ihmiseen lähinnä tilanteen kautta, jossa haetaan ratkaisuja ihmisen elämäntilanteen rakenteesta ja laadusta. Yleisiä toiminnan kohteita ovat mm. taloudellinen tuki ja asumisolosuhteitten parantaminen, mutta kyse voi olla myös pelon, huolen, epävarmuuden ja turvattomuuden vähentämisestä. Kun autettava ei itse oman tilansa vuoksi kykene oman tilanteensa suunnitteluun eikä sen jokapäiväisiin ratkaisuihin, sosiaalityö tulee avuksi. (Rauhala 1982, 113-114.)

3. Päihdeongelmaisen nuoren oikeuksista

Koska päihdeongelmasta kärsivillä nuorilla on yleensä ongelmia kaikilla elämänalueilla, he tarvitsevat usein paljon ohjausta ja huolenpitoa. Monesti he eivät jaksakaan pitää huolta oikeuksistaan, ja heille kohdistettu sosiaalityö pitää sisällään paljon kannattelua. Useat heistä käyvät läpi monia hoitajaksoja. Nuori ei ole yhtä päihdeongelmansa kanssa. Siksi olennaista onkin pyrkiä löytämään yksilön omia voimavaroja ja vahvuuksia, tukemaan identiteettikysymyksissä ja vahvistamaan osallisuuden tunnetta niin ryhmässä kuin yhteiskunnassa. Pyrkimys on valtaistua yksilönä, ryhmässä ja yhteiskunnassa. Päihdeongelman hallintaan saattamisella on suuri vaikutus myös psyykkiselle hyvinvoinnille, ja konkreettisesti mahdolliseen psykiatriseen hoitoon pääsemiselle. Tähän heillä on myös perustuslaillinen oikeus. Päihdehuoltolaki nostaa esiin hyväksytyt palveluperiaatteet, eli vapaaehtoisuuden, valinnanvapauden, normaaliuden ja oman osallistumisen periaatteen toteutumisen päihdehuollossa (Haavisto 2017, 293).

3.1 Oikeudesta toimeentuloon

Mittava päihdeongelma voi johtaa siihen, ettei nuori pysty työelämään. Turvatakseen päivittäisen elämänsä, hän turvautuu toimeentulotukeen, joka on viimesijainen etuus. Hän on oikeutettu perusosaan, jonka tarkoitus on kattaa kuukauden menot. Kuitenkin häneltä vaaditaan työnhaun voimassaoloa, jotta perusosa hänelle kokonaisuudessaan maksettaisiin. Työssään joudunkin usein ottamaan kantaa Kelan tekemiin toimeentulotukipäätöksiin, kun päihdeongelmasta kärsivät nuoret kertovat, että perusosaa on alennettu eivätkä sen tähden kykene tulemaan toimeen.

Laki toimeentulotuesta (1997/1412) 2 § tuo selkeästi esiin, että jokaisella on oikeus saada toimeentulotukea, jos hän on tuen tarpeessa eikä voi saada toimeentuloa ansiotyöllään tms. verrattavalla toiminnalla, ja 2a § kertoo että jokaisen 16-64 –vuotiaan tulee ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi ja erittelee, milloin tätä ei vaadita. Pykälän 5. kohta kertoo, että tätä ei vaadita, jos henkilö on muun edellä mainittuihin verrattavan hyväksyttävän syyn vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä. Näitä syitä on mm. sairaus, ja näkisinkin, että nuori ei ole kykenevä vastaanottamaan työtä, ennen kuin päihdeongelma on hoidossa.

Suomen perustuslaissa 6 § painottaa, että ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan mm. terveydentilan perusteella. Perustuslain 7 § painottaa, että jokaisella on oikeus elämään ja vapauteen, ja 19 § yksiselitteisesti kertoo, että jokaisella on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.

Nuori voi joutua myös päihdeongelmansa vuoksi tukeutumaan harkinnanvaraiseen toimeentulotukeen. Hänellä yksinkertaisesti ei ole rahaa ruokaan tai vaatteisiin. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus antaa mahdollisuuden valita, toimiiko sosiaalityöntekijä ensisijaisesti asiakkaan hyväksi vai pyrkiikö sosiaaliturvakulujen säästämiseen tai johonkin muuhun sosiaalityöstä poikkeavaan tavoitteeseen (Metteri 2012, 214). Jo Ihmisoikeuksien julistuksessa 25. artiklassa on määritetty, että jokaisella on oikeus elintason, joka on riittävä turvaamaan hänen terveytensä ja hyvinvointinsa, ravintonsa, vaatetuksensa, asuntonsa, lääkintähuoltonsa ja välttämättömän yhteiskunnallisen huoltonsa osalta (Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 1948).

3.2 Oikeudesta hoitoon

Päihdeongelmasta kärsivällä nuorella on oikeus hoitoon. Kunta on veloitettu järjestämään hoitoa silloinkin, kun määrärahoja hoitoon ei juuri enää ole jäljellä. Tähän huolenpitoon nuorella on Perustuslain 19.1 § luoma oikeus. Kyse ei siis ole vain taloudellisesta turvasta, vaan huolenpitoon sisältyy myös ihmisarvoista elämää turvaavat muut palvelut (Poikonen 2008, 117). Myös Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) 1 §:ssä velvoittaa jo lain tarkoituksessa, että yhteiskunnan tulee turvata yhdenvertaisin perustein asiakkaitten tarpeenmukaiset, riittävät ja laadukkaat sosiaalipalvelut sekä muut hyvinvointia edistävät toimenpiteet, sekä edistää asiakaskeskeisyyttä sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Näihin palveluihin tulisi sisältyä myös asianmukaisen asumisen järjestäminen, jotta päihdeongelmaisen ihmisarvoisen elämän perusedellytykset täyttyisivät. Päihdeongelmasta kärsivän nuoren on lähes mahdotonta saada asunto yksityisiltä markkinoilta, ja he joutuvat yöpymään palvelukeskuksessa. Osa päihdeongelmasta kärsivistä nuorista yöpyy rapuissa ja jopa ulkona. On vaikeaa keskittyä päihdeongelman hoitoon, jos joutuu jokainen päivä keskittymään vain siihen, missä seuraavan yön yöpyisi.

Päihdeongelman lisäksi nuoret kärsivät usein epämääräisistä psyykkisistä oireista ja yleistä onkin että päihdekäyttäjillä on samanaikainen päihde- ja mielenterveysongelma. Hoitoon hakeutuminen on kuitenkin usein vaikeaa, jo sen tähden, että nuori kärsii huonosta itsetunnosta, arki on sekaisin, eikä hän yksinkertaisesti jaksakaan toimia omaksi parhaakseen. Päihdehuoltolaki (41/1986) velvoittaa kuntia järjestämään päihdehuollon palveluita, joiden tarkoituksena on vähentää ongelmakäyttöä ja sen aiheuttamia haittavaikutuksia. Palvelujen tulisi olla helposti tavoitettavia, joustavia ja monipuolisia (Poikonen 2008, 114). Tähän kuuluneeseen myös päihdeongelman mielensterveystoito. Kuitenkin päihdehuollon erityispalveluissa nuorta voidaan kehottaa hoitamaan ensin päihdeongelmansa, jotta hän pääsisi mielensterveystoitoihin.

Kullakin nuorella tulisi olla myös yhtäläinen mahdollisuus päästä palveluihin, ja tällöin painottuukin palveluiden saavutettavuus. Tärkeää on, että palvelut ovat fyysisesti, taloudellisesti ja informatiivisesti saavutettavissa. (Poikonen 2008, 124.) Kuntien tulee mitoittaa oikeassa suhteessa palvelujen tarve alueellaan. Päihdeongelmasta kärsiville nuorille on usein tyypillistä, etteivät he turvaudu sosiaalihuollon asiakkuuteen, vaan elävät ns. omilla ehdoillaan. Kunnan on varmistettava, että palveluista tiedotetaan riittävästi ja ymmärrettävästi ja että tieto on päihdeongelman saavutettavissa. Anna Metteri väitöskirjassaan kertoo kohtuuttomista tapauksista, joissa sosiaaliturvasta ei ole tiedotettu riittävästi eikä hakijoita ole ohjeistettu ja neuvottu riittävästi viranomaisen neuvontavelvollisuuteen liittyvissä asioissa. Myös asiakkaan asiallinen kohtelu, jota viranomaisilta ja ammattihenkilöiltä edellytetään, on joskus unohdettu. (Metteri 2012, 213.)

3.3 Oikeudesta osallisuuteen

Koska päihdeongelmasta kärsivillä nuorilla on mittavasti ongelmia, heitä on vaikea liittää aktiivisiksi jäseniksi yhteiskuntaan. Yleisesti tulkitaan, että käyttäjä on itse aiheuttanut ongelmansa. Kuitenkin palvelujen saamisen on perustuttava yksilölliseen tarvearviointiin, ja nuorta ei voi sivuuttaa siksi, että hän olisi itse aiheuttanut ongelmansa (Poikonen 2008, 127). Voidaan miettiä, onko kyse syrjinnästä, jonka Perustuslain 6.2 § ehdottomasti kieltää. Kuitenkin on todettu, että esimerkiksi perinnöllinen alttius vaikuttaa taustalla, ja käyttäjä on voinut myös joutua elämään sellaisissa sosiaalisissa suhteissa, mitkä ohjanneet liikakäyttöön. Vaikea rikkinäinen lapsuus on voinut aiheuttaa nuorella identiteetti- ja henkisen kasvun ongelmia, joita nuori ei ole osannut käsitellä ja hän on ajautunut hallitsemattomaan elämäntapaan. Jokaisella on oikeus osallisuuteen, ja

olla täysivaltainen kansalainen. Hänellä on oikeus tulla kohdelluksi ihmisarvonsa mukaisesti eikä häntä tulisi määrittää ongelmien kautta (Poikonen 2008, 121).

Nuorelle on laadittava suunnitelma yhteisymmärryksessä hänen kanssaan, jolloin hänen tulee saada esittää mielipiteensä ja vaikuttaa ratkaisuihin. Jokaisella on itsemääräämisoikeus, joka on turvattu Perustuslaissa 7 §:ssä. Nuori voi kieltäytyä hoitotoimenpiteistä, mutta myös halutessaan voi osallistua aktiivisesti asiakkuusprosessin eri vaiheisiin eli sen suunnitteluun, miten hänen päihdeongelmaansa hoidetaan. Tällöin on otettava huomioon nuoren yksilölliset tarpeet ja mielipiteet. (Poikonen 2008, 129.) Asiakkaan etua ajettaessa otetaan huomioon asiakkaan tausta, toivomukset, osallistumismahdollisuudet, valmiudet ja toimintakyky (Poikonen 2008, 130). Toisaalta, jos voidaan nähdä asiakkaan päihdeongelmansa vuoksi vaarantavan henkensä ja terveytensä, hänet tulee määrätä tahdonvastaiseen hoitoon (Päihdehuoltolaki 11 §).

3.4 Sosiaalityön eettinen vastuu

Palveluprosessin on oltava oikeudenmukainen, ja tähän sisältyy vaade siitä, että asiakkaan itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan ja hänen mahdollisuutensa osallistua ja vaikuttaa taataan. Asiakas ei välttämättä uskalla tai osaa esittää vaatimuksia, vaan ennemmin pyrkii toiminnallaan miellyttämään sosiaalityöntekijää. Tällöin ongelmallinen tilanne ei purkaannu, koska asiakas vain myöntyy sosiaalityöntekijän tarjoamaan vaihtoehtoon. Sosiaalityöntekijällä tulee olla riittävästi aikaa ja kärsivällisyyttä kohdata asiakas, ja luoda ilmapiiri, missä asiakas tohtii asiansa esittää. (Laitinen & Kempainen 2010, 167.)

Päihdeongelmasta kärsivät nuoret tarvitsevat tukea, ymmärrystä, arvostusta ja kuuntelua. Ihmisoikeuksien ensimmäisessä artiklassa painotetaan, että jokainen ihminen syntyy vapaana ja tasa-arvoisena oikeuksiltaan ja arvoltaan, ja kolmannessa artiklassa painotetaan että kullakin yksilöllä on oikeus elämään, vapautteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen (Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 1948). Talentian Ammattieettisissä ohjeissa kerrotaan myös, että ihmisellä on oikeus mm. ilmaista tunteitaan ja kielteisiä kokemuksiaan, saada osakseen arvostavaa vuorovaikutusta ja luottamusta, kokonaisuutena huomioon ottamiseen, ja että kaikenlaista syrjintää vastustetaan ja erilaisuus hyväksytään (Talentia 2017, Ammattieettiset ohjeet).

Päihdeongelma on tänä päivänä tunnustettu pitkälti perinnöllisestä alttiudesta johtuvaksi. Useat päihdeongelmasta kärsivät nuoret ovat olleet lastensuojelun tukitoimissa jo varhaisista vuosistaan lähtien. Varmasti on myös lukemattomia nuoria, jotka eivät ole saaneet lastensuojelullista tukea, vaikka olisivat sitä tarvinneet. Jotta Ihmisoikeuksien julistuksen artiklat todellisuudessa toteutuisivat, sosiaalialan ammattilaisten on kyettävä ajamaan valveutuneesti näidenkin nuorten oikeuksia.

4. Kohti leimattua identiteettiä

Kulttuuriimme kuuluu, että kategorisoimme asioita, mikä tuottaa sosiaalista ja moraalista järjestystä. Kategorioihin liittyvä tieto muodostaa kulttuurisen tietovarannon, jonka avulla muodostamme ymmärrystä itsestä, yhteiskunnasta ja toisista. Tämä tietovaranto sisältää ihmisten keskinäisiä käytäntöjä pitkältä historiasta. Ihmisillä on valinnanvaraa valitessaan jonkun kategorian käyttöön. Kategorisointi ohjaa käytöstä ja sitä mitä ihmisen tulisi toisesta ajatella, koska kategorioihin on kiinnittynyt ominaisuuksia ja toimintoja, joita tässä kategoriassa ihmisellä ajatellaan olevan. Kategoriat tuottavat ihmisille sosiaalisia identiteettejä. Ihmiselle rakentuu tietynlainen sosiaalinen identiteetti, kun hän asettaa itsensä tai muut asettavat hänet johonkin kategoriaan, johon kuuluu tietynlaiset ominaisuudet ja toimintaodotukset. (Juhila 2004, 20-23.)

Etenkin sosiaalityössä työskentelevillä ammattilaisilla, jotka kohtaavat päivittäin monista ongelmista kärsiviä asiakkaita, on vaara langeta määrittelemään ja luokittelemaan asiakas tietynlaiseksi tämän olosuhteitten ja tilanteen takia. Välttämätöntä kategorisointia on mm. jako asiakkaisiin ja työntekijöihin, mutta ihmisiä koskevissa ryhmittelyissä on pohdittava, milloin kategoriat selkiyttävät ilmiömaailmaa ja milloin ne toimivat perustana moraalille tai asenteellisille leimoille. Tilanearviossa pyritään kuvaamaan asiakkaan tilanne ja punnitaan auttamisen mahdollisuuksia. Tällöin asiakasta kuvataan häntä luonnehtivilla nimikkeillä, kuten oppimishäiriö, mielialahäiriö ja päihteiden ongelmakäyttö. Nimikkeitä tarvitaan, mutta asiakasta ei tule nähdä vain oireidensa kantajana, vaan hänet tulee kohdata kokonaisvaltaisesti persoonallisuus ja koko elämäntilanne huomioon, ja pohtia ratkaisuja asiakkaan selviytymisen kannalta. Näin nähdään asiakas erilaisena, ei eriarvoisena. (Laitinen & Pohjola 2010, 32-37.)

Äärimmillen vietyinä sosiaalityön asiakas voidaan nähdä pelkkänä ongelmana, jolloin yksilöllinen elämäntilanne jää yleistysten ja luokittelujen taakse. Asiakas tulee luokiteltua kategorioihin, kuten syrjäytyneet, asunnottomat tai alkoholistit, ja tämä johtaa helposti yleistykseen, että kaikki tähän ryhmään kuuluvat jakavat samanlaiset ongelmat, selviytymismahdollisuudet ja avuntarpeet. (Laitinen & Kemppainen 2010, 154-155.)

Monilla päihdeongelmasta kärsivillä nuorilla on vaikeuksia kokea liittyvänsä yhteiskuntaan ja usein he voivat reagoida asioihin ja ihmisiin huomiota herättävällä käytöksellä. He voivat olla epäsiistejä, räyhääviä, vaativia, epäasiallisia, kuormittavia, häiriöitä aiheuttavia, manipuloivia, aggressiivisia, vastustelevia ja ylimielisiä, ja osin käyttöksensä vuoksi voivat kärsiä leimatuksi tulosta. Tilannetta

voidaan tarkastella niin, että nuori on itse aiheuttanut ongelmansa, ja käyttö oma paha tapa ja vika. Käytöksen takana kuitenkin nuorella voi olla syyllisyyttä, häpeää ja masennusta. Nuori voi kokea, ettei häntä haluta tai osata auttaa. Keskusteltaessa päihteidenkäytöstä nuori voi pelätä ja hävetä kertoa todellisuutta ja pelkää tulevansa leimatuksi. Hänellä voi olla muistoja aikaisemmista huonoista kokemuksista, kun on yrittänyt kertoa ongelmastaan. Päihdeongelmasta kärsivä nuori ei välttämättä tiedosta muutoksen tarvetta, ei halua muutosta tai ei usko muutoksen onnistumiseen. Hän voi pelätä menettävänsä omanarvontunnon toisen silmissä.

Päihdeongelmasta kärsivät nuoret voidaan nähdä vaarallisina, epämääräisinä ja vaikeasti kohdattavina mahdollisten seuraamusten vuoksi, kuten pelko aggressiivisuudesta. ”Normaalin ihmisen” on parempi vältellä heitä. Heistä käytetään erilaisia nimityksiä, kuten ”narkomaani” tai ”alkoholisti” tai ”huumenuori”. Nimikkeet luovat leimaa, joka toimii helposti yhdenmukaistavana ja ahtaana kategoriana. Nimikkeitä käytettäessä erilaiset ihmiset voidaan tyypitellä ja pelkistää samojen nimikkeiden alle, jolloin heille muodostuu kollektiivinen identiteetti erityisenä ryhmänä, ja tyypiteltävien asioiden sijasta tyypitellään ihmisiä (Laitinen & Pohjola 2010, 38).

Ihmiset muodostuvat erilaisiksi toisiksi, koska he omaavat jonkin ”attribuutin”, joka tekee heidät erilaisiksi, alempiarvoisiksi ja saastuneiksi. Tällainen attribuutti on stigma, jolloin ihminen leimautuu esimerkiksi alkoholistiksi. Erving Goffman erittelee stigman erilaisiksi tyypeiksi. Ihmistä voidaan leimata kehon epämuodostumien, luonteen heikkouden (kuten alkoholisti) tai rodun ja uskonnon takia. Stigman luovat ”normaalit”. ”Normaalit” uskovat että ihminen jolla on stigma, ei ole aivan ihminen. (Goffman 1963, 3-4.) Myös stigmatisoitu ihminen uskoo samoin kuin ”normaalit”, ja tuntee syvällä itsessään, että hänkin ansaitsisi todellisen mahdollisuuden, jolloin hän perustaa ajatuksensa rajattuun sosiaaliseen kategoriaan johon hän kyselemättä sopii. Hän kokee, että muut eivät häntä todellisuudessa hyväksy, ja että muut eivät ole valmiita kohtaamaan häntä tasa-arvoisista lähtökohdista. (Goffman 1963, 7.) Stigmoihin suhtautumisessa on eroja. Yleisesti esimerkiksi ne, joilla on fyysinen tai heimoihin liittyvä stigma, saavat sosiaalista hyväksyntää siksi, koska eivät henkilökohtaisesti ole vastuussa stigmastaan, kun taas ne jotka ovat vapaaehtoisesti valinneet yhteiskunnassa sopimattoman käytöksen, jäävät vaille hyväksyntää. (Page 1984, 6.) Omavalintaisesti hankittuja stigmoja olisi näin päihteet tai liikalihavuus. Stigma voi siirtyä myös läheisille, ystäville ja perheenjäsenille (Page 1984, 9). Koska monet kokevat alkoholistin vaaralliseksi, he ottavat etäisyyttä eivätkä tiedä miten toimia alkoholistin kanssa, ja jotkut uskovat, että heidän oma luonteensa joutuisi epäilyksen alaiseksi, mikäli he olisivat alkoholistin kanssa

tekemisissä. Etenkin ”alkoholistinaiisiin” halutaan etäisyyttä, koska ”ladies don’t get drunk”. (Falk 2001, 2989.)

Kirsi Juhila lähestyy leimatun identiteetin syntyprosessia stereotyyppisten vastakohtaparien ja institutionaalisten mallitarinoiden kautta. Stereotyyppisissä vastakohtapareissa ihmiset jaetaan ryhmiin keskinäisten erojensa kautta, minkä Juhila näkee vallankäytöksi, koska vastakohtaparien muodostaminen tapahtuu etuoikeutettujen kategorioiden ehdolla. Tällainen vastakohtapari on mm. työssäkäyvät ja työttömät. Etuoikeutettujen kategoriaan peilattaessa toinen kategoria näyttäytyy puutteellisena ja poikkeavana, ja ihminen tulkitaan ominaisuuksiensa tai tekojensa puolesta erilaiseksi suhteessa tavalliseen, jolloin identiteetti leimautuu. (Juhila 2004, 25.) Institutionaalisen mallitarinan käsite pohjautuu Erving Goffmanin tutkimuksiin, joka tutki ihmisiä vankiloissa ja mielisairaaloissa. Näihin laitoksiin liitetään kielteisiä piirteitä, kuten että ihminen on epäonnistunut elämässään ja Goffmanin mukaan näillä instituutioilla on vahva määrittelyvalta. Ihminen on poikennut normaalikansalaisen roolista joko aktiivisuutensa tai avuttomuutensa vuoksi, ja instituutio leimaa hänet uhriksi. (Juhila 2004, 26.)

Anna Kulmala väitöskirjassaan keskittyi tutkimaan leimattua identiteettiä ja sen mukanaan tuomaa toiseutta, jonka ensisijainen haastatteluaineisto oli tehty asunnottomille ja päihdeongelmallisille kohdistetussa asuntolassa (Kulmala 2006). Aineiston pohjalta on todettavissa, että ihminen rakentaa käsitystä itsestään merkittävässä määrin suhteessa siihen, millaisia määrityksiä hän ulkopäin saa tai kokee saavansa. Aineisto on tuotettu tilanteissa, joissa määrittelyt on usein ongelmalähtöisesti tehtyjä, jolloin ihmiset on kategorisoitu sellaisiin ryhmiin, joihin liitetään sosiaalisia ongelmia ja ennakkokäsityksiä. Tällainen ennakkokäsitys on mm. asuntolassa asuvan kyvyttömyys toimia vanhempana. (Kulmala 2006, 5-6.)

Kulmalan mukaan identiteetti voidaan ymmärtää jatkuvasti muuttavana ja vuorovaikutuksessa rakentuvana, jota tuotetaan kertomalla oman elämän menneitä asioita ja tulevia tapahtumia suhteessa ympäröivään maailmaan. Se että ihminen on määrätynlaisessa paikassa, tuottaa määrätynlaista puhetta. Myös yleisessä kulttuurisessa puheessa, ja ammattilaisten keskusteluissa on mukana käsityksiä ja odotuksia siitä, minkälainen ihminen esimerkiksi asuntolan asukas on. (Kulmala 2006, 58-59.) Jokaisella ihmisellä on henkilökohtainen identiteetti, mikä tarkoittaa sitä mikä ihminen kokee olevansa. Kulmalan mukaan ihmisillä on myös sosiaalinen identiteetti, joka kietoutuu henkilökohtaiseen identiteettiin, ja muotoutuu ulkoapäin ennakkokäsitysten ja yleisen kulttuurisen puheen myötä. Sosiaalinen identiteetti voi olla hyvinkin kielteinen ja liittää hänet

tiettyyn kategoriaan, kuten alkoholisti johon voi myös liittyä muuta määrittelyä, kuten kykenemättömyys hoitaa raha-asioitaan, asumistaan ja jokapäiväistä elämäänsä. Tämä kategoria voi syntyä vain asuntola-asukkaana olemisen takia. (Kulmala 2006, 60-62.)

5. Tutkimuksessa käytettävistä filosofisista käsitteistä

Fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimusperinteessä filosofisia ongelmia ovat erityisesti ihmiskäsitys, eli millaisena tutkimuskohteena on ihminen, ja miten tuollaisesta tutkimuskohteesta voidaan tuottaa inhimillistä tietoa, sekä myös millaista tietoa tuotetaan. Tietokysymyksistä nousee esiin mm. ymmärtäminen ja tulkinta. Hermeneutiikka tutkii ihmisen perusluonteista kykyä ymmärtää itseään ja maailmaansa, ja tulkinnan problematiikka on keskeistä. Ymmärtäminen on aina tulkintaa ja ymmärtämisen pohjana jo aiemmin ymmärretty, jolloin perustana on esiymmärrys. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 34-35.)

Hans- Georg Gadamer (1900-2002) oli yksi tunnetuimpia hermeneutiikan edustajia. Hänen opettajinaan toimivat mm. Edmund Husserl ja Martin Heidegger. Gadamerin filosofia pohjautuu paljolti Martin Heideggerin filosofiaan, jonka keskeinen ajatus on että ihminen on olemassa vain suhteessa toiseen (Heidegger, 1993). Yksilö on aina suhteessa maailmaan, jonka filosofiseen tietouteen ihmisellä on mahdollisuus vaikuttaa. Tällöin on kyse hänen käsityksestään maailmasta ja myös hänestä itsestään, ja jotta yksilö voisi ymmärtää itseään ja muita, on hänen pyrittävä pääsemään osalliseksi siitä tietoisuudesta, joka hänen aikanaan on läsnä. Näin hän liittyy traditioon. (Guignon 1992, 134.)

Seuraavassa esittelen tarkemmin Gadamerin filosofiasta kaksi käsitettä, ennakkokäsitys ja auktoriteetti, joita tulen soveltamaan tässä tutkimuksessa.

5.1. Ennakkokäsitys

Yksilöllä on aina ennakkokäsitys, koska yksilö on historiallinen ja tiedoltaan traditioon nojautuva. Ennakkokäsityksellä Gadamer tarkoittaa yksilön suhtautumista ympäröivään maailmaan, ja tähän suhtautumiseen on vaikuttanut eletty ympäristö, kieli, kulttuuri, arvot. Ennakkokäsitys on muotoutunut ajan kuluessa, ja sen muotoutumiseen yksilö voi vain osin vaikuttaa. Ennakkokäsityksen ei välttämättä tarvitse olla väärässä, mutta se tulee kuitenkin asettaa Gadamerin mukaan alttiiksi muutokselle. Ennakkokäsitys voi haitata ymmärtämistä, koska ennakkokäsitystä kyseenalaistamatta teksti/toinen ei tule vastaanotetuksi itsenään, vaan on ennemminkin kyse siitä

että ymmärretään teksti/toinen ennakkokäsityksestä käsin. (Gadamer 1960, 276-277.) Tällöin kyse on vain pyrkimyksestä olla oikeassa, eikä tällöin olla avoimia ”uudelle tiedolle”.

Ennakkokäsityksen kyseenalaistaminen tapahtuu dialogissa, jolloin yksilön horisontti kohtaa toisen horisontin, ja tarkasteltavan asian kannalta tapahtuu horisonttien yhteensulautuminen, jolloin aktuaalistuu hermeneuttinen dialogi. Horisontti on se näköpiiri, jossa yksilö tajuaa ja johon suhteuttaa kokemansa. Jos yksilöllä ei ole horisonttia, hän näkee vain välittömästi edessään olevan. Gadamer havainnollistaa ajatteluaan keskustelun esimerkillä. Jos yksilön tarkoitus keskustelussa on vain oppia tuntemaan toisen ajatukset, ei keskustelu ole todellinen keskustelu, vaan keskustelun sisältö on vain väline toisen horisontin oppimiseksi. Itse asiaa ei tuolloin kohdata eikä ymmärretä. Todellisessa keskustelussa horisontit kohtaavat ja sulautuvat yhteen. Horisonttien yhteensulautuessa voidaan nousta ”laajempaan yleispätevyyteen” (Erhebung zur einer höheren Allgemeinheit) ja mahdollistuu asian näkeminen suuremmissa mittasuhteissa. (Gadamer 1960, 307-311.) Gadamer painottaa oikean kysymyksen löytämistä. Kysymys on mahdollisuuksien avoimeksi asettamista ja avoimena pitämistä. (Gadamer 1960, 304-306.)

5.2. Auktoriteetti

Auktoriteetit ovat traditiossa eri tavoin kuten puheessa, teksteissä ja kulttuurien sisällä kulkevaa tietoa, jonka valitsemiseen yksilö voi vain osin vaikuttaa. Osin auktoriteetit on vain perittävä. Gadamerin mukaan ei ole olemassa auktoriteeteista vapaata tietoa, vaan yksilön ennakkokäsitykset perustuvat enemmän tai vähemmän yksilön omaksumiin auktoriteetteihin. Auktoriteetti itsessään on myös ennakkokäsitys, ja auktoriteetti on traditioon kuuluva. Gadamer painottaa yksilön positiivista suhtautumista auktoriteetteihin, mutta auktoriteetit tulisi kuitenkin asettaa kyseenalaiseksi. (Gadamer 1960, 284.) Gadamerin mukaan auktoriteetit välttämättä vaikuttavat tulkintaan. Asettaessaan auktoriteetin kyseenalaiseksi, yksilö nojautuu auktoriteetteihin, sillä järki on vaikutushistorian alainen. Tiedon voi kuitenkin asettaessaan sen kyseenalaiseksi punnita uudelleen. Auktoriteeteilla on välttämätön vaikutus tulkintaan, ja siksi auktoriteettien valinnan merkitys painottuu. Yksilö kykenee ymmärtämään itseään/toista vasta tunnistaessaan oman käsityksensä rajallisuuden/totuudellisuuden. (Mt, 287.) Eri yksilöt tulkitsevat auktoriteetteja omista lähtökohdistaan käsin. Yksinkertaistettuna kyse on siis olemassa olevan tiedon/käsityksen kyseenalaistamisesta, joka voi myös osoittautua oikeelliseksi. Ymmärtävällä ihmisellä on

epävapaus, mikä tarkoittaa että ihminen on riippuvainen traditiosta, ja että kaikki ihmisen kysymykset samoin kuin hänen kiinnostuksensa vastauksiin ovat vaikutushistorian alaisia. Vaikutushistorialla tarkoitetaan niin yhden teoksen kuin aikaisempien tulkintojen summaa ja myös kokonaisen historiallisen tradition vaikutusta. (Kusch 1986, 107.) Koska ihminen on vaikutushistorian alainen, hänen tietonsa perustuu aina jo olemassa olevaan tietoon. Tutkimuksessani tunnustankin käyttäväni jo olemassa olevaa tietoa.

5.3 Käsitteiden soveltamisesta

Tutkimuksessani tulen soveltamaan Gadamerin filosofisia käsitteitä auktoriteetti ja ennakkokäsitys Kirsi Juhilan (2006) kolmen eri suhtautumistavan tulkintaprosessissa. Valitsemani Juhilan suhtautumistavat ovat liittämisen- ja kontrollisuhte, kumppanuussuhde ja huolenpitosuhde. Liittämisen- ja kontrollisuhteessa on kyse asiakkaan liittamisestä yhteiskuntaan ja sosiaalityöntekijän tehtävänä on kontrolloida, että asiakasta tähän liitetään. Suhteeseen liittyy vahvasti sana syrjäytyminen. Kumppanuussuhteessa on kyse asiakkaan kanssa rinnakkain kulkemisesta, ja asiakasta tarkastellaan marginaaliuden kautta. Huolenpitosuhteessa taas olennaista on hoiva, ja asiakkaan asian ajo. Huolenpitosuhteeseen liittyy voimakkaasti, että asiakkaan sosiaaliset oikeudet toteutuvat. (Juhila 2006.) Nämä suhtautumistavat toimivat tutkimuksessa auktoriteetteina. Auktoriteetilla tarkoitan siis jo olemassa olevaa tietoa sosiaalityöstä. Juhilan suhtautumistavat tulevat tarkempaan käsittelyyn tulosluvussa.

Suhtaudun valitsemiini Juhilan (2006) esittämiin suhtautumistapoihin Gadamerin filosofiaa soveltaen auktoriteetteina, joita tulkitsen päihdeongelmaisen nuoren tilannetta ajatellen. Tulkintani toimii Gadamerin filosofiaa soveltaen ennakkokäsityksenä, jonka sosiaalityöntekijät haastattelukysymysten kautta kohtaavat. Tutkijan tulkinta asettuu haastatteluissa kyseenalaiseksi, kun sosiaalityöntekijät reflektovat tulkintaan. Prosessin tuloksena sosiaalityöntekijöiden käsitykset tulevat esiin ja tarkentuvat heidän ottaessaan kantaa tutkijan esittämään tulkintaan. Tulkintani kohdistuu vain mielestäni oleellisiin osiin Juhilan suhtautumistavoista päihdeongelmaisen nuoren tilannetta ajatellen.

Olen valinnut mainitut Juhilan suhtautumistavat siksi, että minun tulisi itse tutkijana liittyä sosiaalityön traditioon. Juhilan esittämien suhtautumistapojen avulla muodostetut kysymykset

avaavat päihdeongelmaisen nuoren tilannetta eri lähtökohdista käsin. Kysymykset tulee myös muodostettua johdonmukaisesti, ja toisaalta monipuolisesti. Koska Juhilan kirja Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina on ollut pitkään sosiaalityön pääsykoekirjana ja myöskin ammattilaisten tukena työssä, ovat tässä teoksessa esitellyt suhtautumistavat asiakkaisiin tunnettuja, ja koen ne soveltuviksi auktoriteeteiksi. Myönnän siis että tutkijana kiinnityn mainittuihin Juhilan suhtautumistapoihin, joiden tulkinnan pohjalta tehtyjen kysymysten avulla lähestyn päihdeongelmaisen nuoren tilannetta.

6. Tutkimuksen toteutus

6.1 Teoriaohjaavasta sisällönanalyysistä

Tutkimukseni on laadullista tutkimusta ja käytän tutkimuksessani teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, jossa sovellan Hans-Georg Gadamerin käsitteitä auktoriteetti ja ennakkokäsitys. Teoriaohjaavassa analyysissä teoria toimii apuna, mutta analyysi kulkee aineiston ehdoilla (Tuomi & Sarajärvi 2003, 116). Tutkimuksessani tulkiten siis Kirsi Juhilan esittämää kolmea eri suhtautumistapaa, ja esitän tulkintani pohjalta haastattelukysymyksiä, joihin sosiaalityöntekijät refleктоivat. Tutkimuskysymykseni ovat: 1) Millaisia käsityksiä aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöillä on päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta? 2) Millaisia ratkaisuehdotuksia aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöillä tilanteeseen on? Haastattelukysymykset pohjautuvat Juhilan kolmeen eri suhtautumistapaan, jotka ovat liittämisen- ja kontrollisuhde, kumppanuussuhde ja huolenpitosuhde.

Koska kyseessä on hermeneuttinen analysointi, työssä korostuu aineiston ja teorian välillä ”vaeltaminen”. Hermeneuttinen analysointi lähtee aina tietyistä lähtökohdista palautuen aina takaisin lähtökohtien ymmärtämiseen.

Näin päästään koko ajan lähemmäs tutkimuskohdetta, mikä tässä työssä on sosiaalityöntekijöiden käsitys päihdeongelmaisen tilanteesta ja ratkaisuehdotukset tilanteeseen. Pyrkimyksenä on, että haastateltavan reflektoidessa tutkijan tulkintaan päihdeongelmaisen nuoren tilanne näyttäytyy uudessa, tarkennetussa valossa, ja tulee esiin, miten jokainen tulkitsee tilannetta omista lähtökohdistaan käsin, ja näin tulkinnoissa on aina eroja. Koska tulkinnat perustuvat Juhilan suhtautumistapoihin, on tärkeää tarkastella, painottuuko jokin näistä suhtautumistavoista olennaisimpana päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa.

6.2 Haastatteluista

Haastateltavat kuuluivat haastattelukysymykset vasta haastattelutilanteessa. Esitin haastattelukysymykset viidelle nuoriin kohdistuvassa aikuissosiaalityössä toimivalle sosiaalityöntekijälle, joilla kullakin on pitkä kokemus nuoriin kohdistuvasta sosiaalityöstä ja sosiaalityöntekijän kelpoisuus. Kerroin ennen haastattelua, että kysymykset on tehty Juhilan kolmen

eri suhteen tulkinnan pohjalta. Mikäli haastateltava halusi, kerroin ennen haastattelua Juhilan suhteiden sisällöstä. Annoin jokaiselle haastateltavalle informaatiokirjeen (liite), jossa kerroin haastattelun sisällöstä. Jokainen haastateltava myös antoi erillisen suostumuksen haastattelulle allekirjoittaessaan suostumuskirjeen (liite). Kerroin myös ennen haastattelua, että tässä tutkimuksessa kyse on täysi-ikäisen päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta, jossa päihdeongelman lisäksi nuori kärsii mielenterveysongelmista ja asunnottomuudesta, eikä hänellä ole peruskoulun jälkeistä koulutusta eikä työhistoriaa. Ennako-oletuksena on, että päihteet ovat olleet vaikuttamassa nuoren tilanteen syntymiseen tai päihteet ovat tulleet osaksi tilannetta jossain vaiheessa, ja päihdekäyttö on muodostunut ongelmaksi huomattavassa määrin.

Haastatteluissa kysymysten muodossa avautuva tutkijan tulkinta asettui kyseenalaiseksi. Kaikki kysymykset oli rakennettu päihdeongelmaisen asiakkaan tilanteen pohtimiseksi. Lähtökohtana oli, että haastattelun tuloksista ilmeni, miten asiakkaan tilanne ja ratkaisuehdotukset tilanteelle näyttäytyisivät, kun eri sosiaalityöntekijät tarkastelivat tilannetta eri suhtautumistavoista käsin. Osa kysymyksistä oli rakennettu kyllä tai ei vastausta ajatellen, mutta jokaiseen kysymykseen oli myös mahdollista perustella oma näkemyksensä, ja tähän myös haastateltavia kannustettiin jo ennen haastattelua. Koska aineisto koostui vain viidestä haastattelusta, kukin haastattelu oli yksittäisenä merkityksellinen, ja toisaalta kaikkien viiden haastateltavan ollessa suurin piirtein samaa mieltä asiasta antoi tämä suuntaa antavaa tietoa. Painoarvoa haastatteluille antoi kaikkien sosiaalityöntekijöiden pitkä, jo yli kymmenen vuoden kokemus nuorten sosiaalityöstä.

6.3 Analysoinnista

Laadullisen aineiston analysoinnin tarkoitus on lisätä informaatioarvoa, koska aineistosta pyritään luomaan mielekästä, selkeää ja yhtenäistä informaatiota. Analysoinnilla pyritään luomaan selkeyttä, jotta sen perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 110.)

Litteroinnin jälkeen analysoin haastatteluja kunkin Juhilan suhtautumistavan pohjalta erikseen. Esittelen ensin lyhyesti kutakin Juhilan suhtautumistapaa olennaisilta osin, josta esitän lyhyesti ja tiivistetysti tulkintaa päihdeongelmaista asiakasta ajatellen. Tulkinnan pohjalta esitän haastattelukysymyksen tai kysymyksiä, ja pyrin analysoimaan vastauksia yksityiskohtaisesti kukin

sosiaalityöntekijä huomioiden. Olen liittänyt tulkinnat auki kirjoitettuna tutkimukseen, jotta tutkimusta on helpompi seurata. Tutkimuksen seuraamisen selkeyttämiseksi olen myös sisentänyt tulkinnat tekstiin. Ryhmittelen analysointia merkittävimpien teemojen alle, ja nostan vastauksista teemoihin olennaisesti liittyviä ja teemoja valottavia sitaatteja, jotka on sisennetty ja kursivoitu. Pyrkimys on ymmärtää ja tehdä päätelmiä haastatteluaineistosta.

Aineiston klusteroinnissa eli ryhmittelyssä aineiston alkuperäisilmauksia läpikäydään, ja aineistosta etsitään samankaltaisuuksia ja/tai eroavaisuuksia. Luokittelussa kohteena voi olla esimerkiksi tutkittavan ilmiön ominaisuus, piirre tai käsitys. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 112-113.) Analysoinnissa tutkin myös, onko lähestymistavoissa joitain epäolennaisilta vaikuttavia asioita, ja pyrin löytämään sosiaalityöntekijöiden vastausten pohjalta ja ”rivien välistä”, miksi näin on. Ovatko jotkut kysymyksistä itsestäänselvyyksiä ja jotkut sellaisia, joita sosiaalityöntekijät eivät koe olennaisiksi päihdeongelmaisen nuoren tilanteen ratkaisemiselle. Pyrin nostamaan analysoinnissa myös esiin sosiaalityöntekijöiden yksilöllisiä eroja. Koska haastateltavia sosiaalityöntekijöitä oli vain viisi, pyrin nostamaan kattavasti kaikkien kommentteja tuodakseni esiin mahdollisimman monipuolisesti haastattelujen sisältöjä. Kunkin suhtautumistavan jälkeen teen yhteenvetoa siitä, miten sosiaalityöntekijät kuhunkin suhtautumistapaan suhtautuivat. Johtopäätöksien tekemisessä tutkija pyrkii ymmärtämään mitä tutkittaville asiat merkitsevät, ja ottamaan huomioon tutkittavien näkökulman analyysin kaikissa vaiheissa (Tuomi & Sarajärvi 2003, 115).

Analysoinnissa siis tarkastellaan, mitkä kysymyksistä saivat paljon samankaltaisia vastauksia, mitkä tuottivat eroja. Mitkä kysymykset tuntuivat sosiaalityöntekijöistä hankalilta ja vaikeilta? Voidaanko haastattelun tuloksista nähdä, painottuiko jokin osa-alue tutkijan tulkinnasta mielekkäimpänä? Kokivatko sosiaalityöntekijät kysymykset relevantteina, vai antoivatko he ymmärtää, että tilannetta tulisi tarkastella toisin? Missä määrin se, että asiakas oli nuori, vaikutti tilanteen ratkaisuehdotuksiin? Ilmenikö päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa joitakin tekijöitä, joihin sosiaalityöntekijät näkivät että muun yhteiskunnan tulisi kantaa enemmän vastuuta, eikä päihdeongelmaisen nuoren tilanne jäisi vain sosiaalityön varaan?

Sosiaalityöntekijän tulee analysoida toimintaansa. Hänen tulee pohtia, miten ymmärtää oman tehtävänsä, miten näkee ammatillisuutensa ja työtehtävänsä ja miten ne suhteutuvat hänen ihmiskäsitykseensä. Hänen tulee pohtia, miten hän suhtautuu asiakkaaseen ja millaisena näkee tämän tilanteen ja siihen vaikuttavat syyt. Ja sosiaalityöntekijän on oltava tietoinen, miten hän suhteuttaa itsensä asiakkaaseen. Millaiset tehtävät, toiminnalliset oikeudet ja vastuut heitä

kumpaakin koskettavat. Sosiaalityöntekijä pystyy tällöin paremmin tiedostamaan vallan erilaisia tilannesidonnaisia ulottuvuuksia. (Laitinen & Kemppainen 2010, 174-175.)

Sosiaalityöntekijät kohtaavat päihdeongelmaisen nuoren monesti vasta sitten, kun päihteet ovat pohjana asunnottomuudelle, ja kun nuori ei ole kyennyt hankkimaan töitä tai koulutusta päihdeongelmastaan johtuen. Koska sosiaalityön perustehtävä on auttaa asiakasta, sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on ymmärtää päihdeongelmaisen asiakkaan tilannetta, ja pyrkiä ratkaisemaan tilannetta asiakkaan hyväksi. Poissuljettua on siis, että sosiaalityöntekijä voisi olla auttamatta, kun taas ”muu yhteiskunta” voi ajatella vastuuttavansa nuoren itse ratkaisemaan tilanteensa. Siksi peruslähtökohtana ei siis ollut saako nuori apua tilanteeseensa vai ei, vaan millaista apua sosiaalityöllä on nuorelle tarjottavana.

6.4 Tutkimusetiikasta

Pyrin tutkimukseni kaikissa vaiheissa tekemään itsereflektiota, ja olemaan tietoinen omista käsityksistäni suhteessa aiheeseen. Koska olen itse työskennellyt nuorten sosiaalityössä, näen välttämättömäksi tunnustaa, että minulla tutkijana on jo omia kantoja aiheeseen. Olen pyrkinyt kaikin tavoin suhtautumaan haasteltavien vastauksiin tietoisena omista kannoistani. Koska tutkimukseni tavoite on ymmärtää marginaaliryhmiin kuuluvan asiakaskunnan tilannetta, näin välttämättömänä tuoda myös heidän oikeuksiaan esiin, ja siksi käsittelin erikseen tämän asiakaskunnan oikeuksia.

Rakensin haastattelukysymykset Kirsi Juhilan kolmen suhtautumistavan tulkinnan pohjalta. Myönnän siis tutkijana tulkinneeni ja rajanneeni näistä suhtautumistavoista saanutta tietoa, ja jotta se tulisi selkeästi tutkimuksessa esiin, olen aina kirjoittanut auki tekstiin että kysymys on tutkijan tulkinnasta. Haastattelurunko on tutkimukseni liitteenä (liite 1).

Hain tutkimusluvan Helsingin kaupungilta. Lähestyin haasteltaviani henkilökohtaisesti, jolloin kysyin heidän kiinnostustaan osallistua tutkimukseeni. Rakensin informaatiokirjeen (liite 2), jossa kerroin lyhyesti haastattelun sisällöstä ja tarkoituksesta. Jokainen sosiaalityöntekijä, joka suostui haastateltavaksi, ilmoitti oman suostumuksensa (liite 3) minulle etukäteen. Olin tehnyt jo informaatiokirjeessä heille tiedoksi, että he voivat perua haastattelun koska tahansa lähettämällä

siitä minulle sähköpostitse tiedon. Kaikki viisi sosiaalityöntekijää suostuivat haastatteluun. Asiakkaisiin liittyvää tietoa en tutkimuksessani käyttänyt.

Itse haastattelu tehtiin kokoustilassa, jotta tila olisi neutraali ja sosiaalityöntekijät saisivat keskittyä haastatteluun. Haastattelussa annoin kysymykset myös kirjallisina sosiaalityöntekijöille, vaikka nauhoituksen aikana luinkin aina kunkin kysymyksen ääneen. Kerroin sosiaalityöntekijöille ennen haastattelua, että jos he haluavat, niin he voivat tutustua jonkin aikaa kysymykseen lukien sen, jotta kysymys olisi heille selkeä ja he saisivat hetken aikaa orientoitua vastaukseen. Kerroin sosiaalityöntekijöille myös jo ennen haastattelua, että kysymykset kohdistuvat täysi-ikäisen päihdeongelmaisen nuoren tilanteeseen, ja että kysymykset on rakennettu Kirsi Juhilan kolmen suhtautumistavan tulkintojen pohjalta. Toin esiin, että kyse on jo pitkälle kehittyneestä nuoren ongelmatilanteesta, eli nuorella on jatkuvaa päivittäistä päihdekäyttöä. Toin selkeästi sosiaalityöntekijöille myös tiedoksi, että tulen tuhoamaan äänityksen ja litteroidut haastattelut tutkimukseni valmistuessa, ja tämä oli kerrottu myös informaatiokirjeessä.

Koska haastateltavia sosiaalityöntekijöitä oli vain viisi, näin erityisen tärkeänä huolehtia haastateltavien anonymiteetin suojelemisesta. Toisaalta koin tutkittavan joukon ollessa pieni, että on tärkeää nostaa esiin kaikkien sosiaalityöntekijöiden vastauksia, jotta sosiaalityöntekijöiden yksilölliset erot tulisivat huomioiduiksi. Litteroinnissa numeroin sosiaalityöntekijät, ja käyttäessäni tutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden vastauksia sitaatteina, hyödynsin numerointia, eli sitaateissa näkyvät sosiaalityöntekijät numeroituina, esim. S1. Yksi haastattelukysymyksistäni kohdistui sosiaalityöntekijöiden omiin marginaalisuuden tuntemuksiin, joka kertoi mielestäni niin henkilökohtaista sosiaalityöntekijän elämästä, että koin sen vaarantavan sosiaalityöntekijän tunnistamattomuutta. Siksi olen poistanut niistä vastauksista numeroinninkin. Huomioin kaikkien sitaattien käytössä, että sosiaalityöntekijän anonymiteetti säilyy. Olen pyrkinyt aineistoanalyysissä huomioimaan haastateltavan kokonaisuutena, eli tulkitsemaan vastauksia myös rivien välitse. Tarkoitukseni on ollut ymmärtää mitä haastateltava on tarkoittanut.

Pyrin tutkimuksessani kunnioittamaan eettisiä periaatteita ja lähestymään päihdeongelmaisen nuoren tilannetta kunnioittavasti ja sensitiivisesti.

7. Aineistoanalyysi

7.1 Haastattelut ja liittämisen- ja kontrollisuhte

Juhilan mukaan liittämisen- ja kontrollisuhteessa sosiaalityöntekijän roolina on liittää asiakkaita yhteiskunnan valtakulttuuriin ja myös tarvittaessa kontrolloida niitä, joiden liittämisen on vaikeuksia. Asiakas asettuu tässä suhteessa liittämisen- ja kontrollitoimenpiteiden kohteeksi. (Juhila 2008, 49.) Sosiaalityö tulee määritellyksi tässä suhteessa ulkoapäin.

7.1.1 Päihdeongelmainen nuori yhteiskunnan toimivaksi osaksi?

Liittämisen- ja kontrollitoimenpiteisiin vaikuttaa vallitseva yhteiskuntakulttuuri ja politiikka. Asiakkaat, jotka ovat valtakulttuurin ulkopuolella, tulee pyrkiä saada töihin ja erilaisten tukitoimenpiteiden avulla saattaa takaisin yhteiskuntaan. (Juhila 2006, 51-52.)

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmainen nuori tulisi saattaa osallistumaan työllistämistoimenpiteisiin ja erilaisiin tukitoimenpiteisiin.

Kukin haastateltavista sosiaalityöntekijöistä oli samaa mieltä siitä, että yhteiskunnan vaatimukset hakea töitä tai työtoimintaan tai koulutukseen ovat liian vaativia päihdeongelmaiselle nuorelle. Yksi sosiaalityöntekijöistä piti silti hyvänä asiana, että taustalla on vaatimuksia, ja perusteli sitä sillä, että jokaisella on moraalinen velvoite elättää itsensä.

”Kyllä se on tavallaan ok, että se taustalla on. Kyllä me jokainen ollaan velvollisia toimimaan elättääksemme itsemme...Mutta toisaalta pystyykö ajattelemaan keskustelemaan...pitäisi olla jokin systeemi tällaiselle porukalle.” S5

Kaksi sosiaalityöntekijää näki, että jonkinlaista toimintaa voisi mahdollisesti edellyttää. Kaikki kuitenkin mielsivät, että akuutti päihdeongelma toimii esteenä yhteiskunnalliselle osallistumiselle, eikä päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa ensisijaista ole työllistämistoimenpiteiden miettiminen.

”ehkä jonkinlaiseen toimintaan, jos haluaa rajoittaa päihdekäyttöä, mutta jos sitä halua ei ole niin..” S1

”En mä oikeen töihin näe mahdollisuuksia. Työtoimintaan jossain määrin kyllä. Koulutukseen, sekin on ei päihdeongelmallisella oo oikein mahdollisuuksia näihin.” S3

Työttömyys nähdään yhtenä suurena syrjäytymistä aiheuttavana riskitekijänä. Suomessa on jo pitkään harjoitettu aktiivista työllisyyspolitiikkaa. Aktivointi määritellään toimilla, joissa oikeus vähimmäisturvaan on liitetty tiiviisti työn tekemiseen (Juhila 2006, 58). Sosiaalityössä aktivointitoimenpiteinä on työvoimatoimiston kanssa yhdessä laadittu asiakkaan aktivointisuunnitelma ja kuntouttavaan työtoimintaan ohjaaminen. Parhaimmillaan asiakas saatettaisiin toimenpiteiden avulla työelämään ja näin hän ottaisi itse vastuun elämännhallinnastaan. Liittämisen- ja kontrollisuhteessa korostuu yksilön oma vastuu elämästään. (em. 59-60.)

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmaisen nuoren tulisi kantaa vastuuta elämästään. Hänen tulisi sosiaalityöntekijän kanssa osallistua aktivointisuunnitelman tekoon ja sen puitteissa osallistua toimenpiteisiin, jotka ohjaisivat yhteiskuntaan liittymisessä.

Kukaan haastatelluista sosiaalityöntekijöistä ei nähnyt varsinaisia työllistämistoimenpiteitä aktuelleina päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa. Yksi sosiaalityöntekijä kertoi, että näkee yhteistyön työvoimatoimiston kanssa tärkeänä osa-alueena, mutta ei niin olennaisena päihdeongelmaisen tilanteen osalta. Jonkinlainen kuntoutus/aktivointisuunnitelma taas nähtiin hyvänä asiana, mutta jos asiakkaalla on akuutti päihdeongelma, aktivointisuunnitelmaa työllistämisen lähtökohdista ei nähty voitavan laatia. Työllistämistoimenpiteet nähtiin voimakkaasti työvoimatoimiston asiaksi. Yksi sosiaalityöntekijöistä näki päihdeongelmaisen tilanteen hyvin yhteiskuntakriittisesti painottaen että työllistämiseen liittyy vahvasti työllistämispolitiikka, ja sosiaalityö keskittyy enemmän asiakkaan kuntouttamiseen ja auttamiseen.

”Tota mä en pidä että me sosiaalityöntekijöinä joudutaan huolehtimaan asiakkaan työllistymisestä se on enemmän TE-toimiston tehtävä, ja rakenteellisesti työpaikkojahan ei ole... en koe että toimenpiteet on olennainen osa, koska se on myös rakenteellinen ongelma ja emme voi olla vastuussa sosiaalityöntekijöinä...” S3

Yleisesti nähtiin, että päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa ei työllistyminen ole ajankohtaista, vaan nuorta tulisi tukea tämän perusasioissa ja mahdolliseen hoitoon hakeutumisessa. Vastauksista oli ymmärrettävissä, että sosiaalityöntekijät näkivät päihdeongelmaisen tilanteen hankalana työvoimatoimiston kanssa tehtävää työtä ajatellen, ja että pitäisi olla tarjolla matalan kynnyksen

palveluja päihdeongelmallisille nuorille, joissa keskityttäisiin enemmän kuntoutukseen kuin työllistämistoimenpiteisiin.

”Ehkä näitten kavereitten kohdalla ei niin ajankohtaisia asioita, työllistyminen ei niin keskeisessä roolissa, ehkä motivoiminen hoitoon, helposti kriisityötä...ei alennettaisi perusosaa auttaa siinä asiassa.” S1

”... kyllä näen ongelmana sen, että TE-toimisto kovin byrokraattinen ja lait ja pykälät ei oikein luonnistu päihdeongelmaisen sen työllistämispolun rakentamiseen.. pitäisi olla matalan kynnyksen juttu.. ” S4

”Ei ne oo olennainen osa sosiaalityötä jos ei voida mennä normaaleihin palveluihin. Puhuttaisiin kuntoutuksesta ja kuntoutumisesta.. pitäisi olla eri lailla organisoitu... S5

7.1.2 Syrjäytymisestä syrjäyttämiseen

Asiakkaat valtakulttuurin ulkopuolella syrjäytyvät. Syrjäytyminen mielletään prosessina ja kasautuvana huono-osaisuutena, mutta myös paikannetaan tietynlaisia yhteisiä piirteitä jakavien ihmisten ominaisuudeksi (Juhila 2006, 55). Tällaisia riskiryhmiä ovat mm. pitkäaikais- ja toistuvaistyöttömät, asunnottomat ja päihdeongelmaiset. Riskiä suurentaa, mikäli on useita tekijöitä, jotka aiheuttavat syrjäytymistä. Liittämis- ja kontrollisuhteessa sosiaalityöntekijän tehtäväksi tulee syrjäytyneiden parissa tehtävän työn lisäksi puuttua syrjäytymistä aiheuttaviin prosesseihin silloin, kun tilanteen huononemiseen voidaan vielä vaikuttaa (em. 56). Tällöin vahvistetaan jo varhaisessa vaiheessa ihmisen osallisuutta yhteiskuntaan, mm. ennaltaehkäisevän sosiaalityön avulla.

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmainen nuori nähdään syrjäytyneenä. Syrjäytymisriskiä suurentaa nuoren asunnottomuus ja kouluttamattomuus. Sosiaalityöntekijän tulisi puuttua syrjäytymistä aiheuttaviin prosesseihin.

Syrjäytymisen käsite voidaan tulkita marginalisaatioksi tai ulossulkemiseksi, jolloin tulkinnasta riippuen ongelma hahmottuu erilaisena. Marginalisaatiossa ihminen ajetaan ”reunalle”, muttei sen toiselle puolen. Ulossulkemisessa on kyse rajan ulkopuolelle joutumisesta. (Helne 2002, 22.) Neljä viidestä sosiaalityöntekijästä ei nähnyt päihdeongelmaista nuorta syrjäytyneenä pelkän päihdeongelman vuoksi. Päihdeongelmallisella nuorella voi olla mm. perhettä, tai paljon ystäviä ja

muuta tukiverkostoa. Vastauksista heijastui, että eri sosiaalityöntekijät tulkitsivat syrjäytymisen käsitteenä eri painoituksin, sekä ulkopuolelle joutumisena että reunalla olona.

”suorilta käsiltä en määrittäisi syrjäytyneitä, koska ei kuitenkaan välttämättä kaikilla osa-alueilla syrjäytyneitä... En mä pelkän päihdeongelman osalta määrittele että on syrjäytyneitä, kokonaistilanne vaikuttaa... S4

”Päihdeongelmainen ei välttämättä ole syrjäytyneitä, hänellä voi olla ystäviä päihdekäyttäjiä ja muita, mutta lisää vaaraa syrjäytyä. Riippuu yksilöstä... S3

Ratkaisuja tilanteen huononemisen estämiseksi olivat mm. kokonaistilanteen huomioiminen, asunnon hankkiminen, perusasioiden ylläpitämisessä auttaminen ja viranomaisten tuki.

Yksi sosiaalityöntekijöistä näki oman kokemisensa pohjalta päihdeongelmaisen nuoren voimakkaasti syrjäytyneeksi yhteiskunnasta, ja näki myös että tällainen nuori tarvitsisi päivittäistä tukea elämäänsä.

”Koen kyllä että ne on syrjäytyneitä yhteiskunnasta, varsinkin jos päivittäistä....ne pörrää tuolla pitkin katuja ja etsii päihdeitä... voisivat olla jossakin sisällä ja saisivat ruokaa säännöllisesti ja olisi joku hyvä kontakti jolle soittaa ja käydä...voi jollain lailla vähän estää tilanteen huononemista” S5

Yksi työntekijöistä taas kuvasi syrjäytymisen kokemisen lähtevän asiakkaasta, ja että päihdeongelmaisen oma käsitys itsestään on määräävin, ja kertoi että osa päihdeongelmaisista jättäytyy vapaaehtoisesti yhteiskunnan ulkopuolelle.

”Asiakkaan oma määritelmä on tässä tärkein tuoda esille... mulla on esimerkiksi ollut asiakas joka on vapaaehtoisesti syrjäytyneitä. Jos mä näkisin kuitenkin että tämä syrjäytymässä, yrittäisin pitää huolta, että tietyt perusasiat pysyisivät hallinnassa... yrittäisin pitää kontaktia yllä... kysyisin miten voit. Jos olisi sellainen asiakas jolla asunto, yrittäisin että asunto pysyisi ja pysyisi siistinä... perusasiat kunnossa viranomaisen tuella.” S2

Riskiryhmiin kuuluvien ihmisten työllistyminen ja tukitoimenpiteisiin saattaminen voi olla hyvin hankalaa. Jos nämä ihmiset eivät kykene kantamaan vastuuta elämästään, eivätkä sopeudu yhteisiin pelisääntöihin, he jäävät yhteiskunnan ulkopuolelle. Pahimmillaan heitä suljetaan aktiivisesti pois normaalina pidetystä yhteiskunnasta. Syrjäytyminen muuttuu syrjäyttämiseksi. (Juhila 2006, 79.)

Koska valtakulttuuria pidetään normaalina, määrittyvät sen ulkopuolella olevat erilaisiksi toisiksi, ja näitä toisia voidaan pitää uhkaavina ja vaarallisina normaaliuden keskuksesta tarkasteltuna.

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmainen asunnoton nuori tulee pahimmillaan syrjäytettyä normaalina pidetystä yhteiskunnasta, ja hänet nähdään uhkaavana ja erilaisena.

Kaikki sosiaalityöntekijät olivat sitä mieltä, että ainakin osin tapahtuu syrjäyttämistä. Vastauksista heijastui, että yhteiskunta, mm. terveydenhuolto ja työvoimaviranomaiset, kategorisoi päihdeongelmaisia tiettyyn ”alempaan kastiin”, ja tämä aiheuttaa ongelmia jo hoitoonkin pyrkimisessä ja nähdään, että nuoren pitäisi itse ratkaista päihdeongelmansa.

”Tapahtuu syrjäyttämistä. ..esimerkiksi terveyden puolella tulee esille päihdeongelma niin kohtelu muuttuu....melkein kaikissa työvoimapalveluihin ei pääse, ei projekteihin pääse...onko mitään yhteistyötahoa, joka haluaisi työskennellä näiden kanssa...mun naamalle vaan syljetään ja mulle kommentoidaan että hoida ittes kuntoon ja tuu sitten tänne.” S2

”Kyllä mä jotenkin vaikka mieltä narkomaania, niissä tilanteissa kyllä suljetaan ja asetetaan tiettyyn luokkaan, ja jos esimerkiksi jotain sairaalahoitoa, tuntuu että ehkä mututuntumalta ei ne välttämättä saa niin hyvää hoitoa...” S4

Syrjäyttämistapoja ovat mm. pudottaminen helposti pois palveluista, vaikeus saada psykiatrista hoitoa päihdeongelman takia, päihdeongelmaisen pääsy työvoimatoimistojen järjestämiin projekteihin yms. estetään, päihdeongelmainen ei välttämättä saa hyvää sairaalahoitoa ongelmansa takia ja esimerkiksi laitospaikat ovat vähentyneet. Syrjäyttäminen nähtiin yleisesti yhteiskunnallisena tosiasiana, ja vastauksista heijastui päihdeongelmaisen nuoren vaikeus tulla otetuksi vakavasti.

”... kyllä tapahtuu syrjäyttämistä, kuka nyt mitään niitten kanssa haluaa tehdä, ne vaan sekoilee.” S5

”...se on tavallaan syrjäyttämistä että liian helposti pudotetaan palveluista pois.” S3

7.1.3 Yksilön vai yhteiskunnan vastuu

Liittämis- ja kontrollisuhteessa voidaan jakaa ihmiset ansaitseviin ja ansaitsemattomiin yhteiskunnallisen tuen saajiin. Ne, jotka pyrkivät liittymään yhteiskuntaan ja noudattamaan vallitsevia arvoja, ovat ansaitsevia tuen saajia. Ne taas, joiden arvot poikkeavat valtakulttuurin arvoista ja elämistavasta, nähdään ansaitsemattomina tuen saajina. Ansaitsemattomiin on tällöin suhtauduttava tiukemmin, ja pahimmillaan heidät voidaan sulkea kokonaan yhteiskunnan ulkopuolelle, mm. laittaa asuntoloihin. Heidä aletaan kutsua vaikeasti työllistettäviksi, asutettaviksi, hoidettaviksi ja autettaviksi, ja heiltä voidaan evätä esim. päihdehoitopaikka tai he voivat jäädä työmarkkinatuen ulkopuolelle. (Juhila 2006, 82-83.) Ongelmaksi voi muodostua, ettei heitä nähdä soveltuviksi kuntouttavaan työtoimintaankaan.

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmainen nuori voidaan nähdä ansaitsemattomana yhteiskunnallisen tuen saajana, koska hän ei itse aktiivisesti pyri liittymään yhteiskuntaan. Pahimmillaan hänet suljetaan yhteiskunnan ulkopuolelle ja määritellään vaikeasti autettavaksi.

Kaikki sosiaalityöntekijät olivat samaa mieltä, että motivaatio päihdeongelmatilanteen ratkaisuun tulisi lähteä nuoresta itsestään, mutta nähtiin myös, että yhteiskunnan tulisi toimia enemmän nuorten hyväksi. Yhteiskunta voisi tarjota mm. nopeita hoitoon pääsyjä ja kuulla hoidossa enemmän asiakkaita, panostaa ongelman ennaltaehkäisyyn, tarjota enemmän nopeasti ja oikea-aikaisesti katkaisupaikkoja. Yhden sosiaalityöntekijän vastauksessa heijastui voimakkaampikin yhteiskuntakriittisyys.

”... jos ihminen kokee ettei ole ongelma tai haluaa elää huumemaailmassa, ei läheiset tai viranomaiset voi auttaa. Toisaalta voi miettiä onko liian tiukalle vedetty, yhteiskunnan pitäisi tulla enemmän vastaan...tuntuu siltä että koko ajan vähenee hoitopaikat... ja taustalla tunne että se on yhteiskunnallinen valinta ketä halutaan hoitaa.” S2

Nuoren motivaatiota tulisi myös herätellä, ja kuulla asiakasta.

”Tosi vaikeita kysymyksiä. .. Kyllä yhteiskunnan pitää järjestää hoitoa ja pitäisi päästä suht helposti ja oikea-aikaisesti...kuullaan asiakkaita, millaisia palveluja he toivoisivat...ennaltaehkäisyyn pitäisi panostaa... sosiaalityössä motivointia pitäisi tehdä enemmän aikaisemmassa vaiheessa..”S1

”Tää on niin hankala päihdeongelma...kun sairaus, jotta sitä voisi hoitaa, pitäisi ihmisestä löytyä motivaatio...ehkä kuitenkin, kun hetki tulee, että tälle tulee tehdä jotain, niin pääsisi heti reagoimaan, ettei tarvitsisi viikkotolkulla odottaa. Jotenkin että pystyttäisiin nopeammin reagoimaan.” S4

7.1.4 Päihdeongelmainen nuori kontrollin kohteena

Sosiaalityöntekijän toimiessa yhteiskuntaan liittäjän roolissa voi suhde asiakkaaseen heiketä, ja pahimmillaan voi syntyä vastakkainasettelua, jolloin asiakas kokee sosiaalityöntekijän vihamiehenään. Yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset vaativat sosiaalityöntekijöitä toimimaan tulkitsijoina asiakkailleen vallitsevista suuntauksista, ja tämä aikaansaa vastakkainasettelua yhä lisää. Asiakkaat eivät näe sosiaalityöntekijää auttajanaan vaan vastustajana. (Juhila 2006, 97). Samaan aikaan sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan entistä tehokkaampaa työskentelyä asiakkaiden liittämiseksi yhteiskuntaan. Juhila nostaa esiin, että asiakkaiden aktivoinnista on tullut keskeinen tavoite, ja huomiotta jää yhteiskunnalle kuuluva sosiaalinen vastuu. (em. 95.) Koska asiakkaalle lankeaa kontrolloitavan rooli ja sosiaalityöntekijälle kontrolloijan rooli, edesauttaa tämä osapuolten keskinäistä hierarkkista eroa. Myös Juhila nostaa esiin, että jos sosiaalityöntekijä ei onnistu kontrolloijan roolissaan, sosiaalityöntekijän liikkumatila uhkaa kaventua. (em. 99.)

Tutkijan tulkinnan mukaan sosiaalityöntekijältä vaaditaan tehokasta työskentelyä päihdeongelmaisen asunnottoman liittämiseksi yhteiskuntaan. Tämä aiheuttaa helposti vastakkainasettelua asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kesken.

Kaikilla sosiaalityöntekijöillä oli jonkinlaista kokemusta vihamielisuudesta päihdeongelmaisen nuoren taholta, mutta tämä oli tapahtunut yleensä syystä. Asiakas ei ollut saanut jotain mitä oli halunnut, mikä yleensä oli kohdistunut taloudellisiin asioihin. Yksi sosiaalityöntekijöistä kertoi että vastakkainasettelua oli ollut ennen kuin pääsi asiakkaan kanssa puhumaan rehellisesti tilanteesta.

”Vihamielistä suhtautumista olen kokenut, ne on liittynyt taloudelliseen tilanteeseen... vastakkainasettelusta oon kokenut näitä saattaa tulla sellaisessa tilanteessa että asiakas itse ei näe että päihteidenkäyttö aiheuttaa ongelmaa...S4

Yhteiskunnan asettamiin tavoitteisiin suhtauduttiin varovaisen realistisesti ja vastauksissa oli painotuseroja. Vain yksi sosiaalityöntekijä sanoi kokevansa yhteiskunnan tavoitteet liiallisina.

Vastauksista korostui, että sosiaalityö koettiin omana osa-alueenaan, joka ei voi vastata muusta kuin omasta alueestaan. Ja tähän alueeseen ei koettu työllistämisen kuuluvan. Yksi sosiaalityöntekijä painotti enemmän sosiaalityöntekijän ammattitaidon merkitystä.

”...En mä oikein omassa työssäni miettinyt, mitä yhteiskunta vaatii meiltä päihdeongelmaisten osalta...Tää on asiakastaitoa, mikä kehittyy mitä enemmän tapaat asiakkaita..” S4

Yksi sosiaalityöntekijä kertoi, että uran alussa oli kokenut painetta yhteiskunnan tavoitteista, mutta vuosien työn tuloksena oli oppinut suhteuttamaan työnsä suhteessa tavoitteisiin.

”Olenko kokenut.. en mitään väkivallan uhkaa, mutta jotain...en mä tällaista vastakkainasettelua, jos ei mun ja asiakkaan välillä skulaa, ei vaan sitten...ehkä aikaisemmin mä ajattelin ennen painetta että nää kaikki pitäisi saada yhteiskuntakelpoisiksi, mutta ei enää sitä painetta ole...koska ei me pystytä sillä lailla toimimaan, toimitaan rinnalla ja kanssa ja sitten ovat yhteiskuntakelpoisia tai ei.” S5

Yhteiskuntakriittisesti suhtautuvan sosiaalityöntekijän mielestä päihdeongelmaisen tilanne tulisi nähdä myös laajempina yhteiskunnallisena ongelmana.

”En koe vastakkainasettelua...sosiaalityö ei voi pelkästään olla vastaus asiakkaan ongelmiin, vaikuttaa tää kaikki yhteiskunta- ja työvoimapolitiikka... sosiaalityöllä on omat tavoitteensa, siihen kuuluu myös päihdeongelmaisen auttaminen... Laajempi yhteiskunnallinen ongelma, että siihen vaikuttaa asuinalueen kulttuuri, oma perhetausta, taloudellinen tilanne... se on niin monitahoinen tuo päihdeongelma.S3

7.1.5 Yhteenvetoa

Juhilan mukaan liittämisen- ja kontrollisuhteessa korostuu valtavirtakulttuurisuudesta määrittävä normaaliuden tavoite, jolloin perusarvoja ovat tehokkuus ja henkilökohtainen vastuu. Näistä tehokkuus kohdistuu nimenomaan sosiaalityöntekijöille, ja henkilökohtainen vastuu asiakkaille. (Juhila 2006, 99-100.)

Tutkijan tulkinnan mukaan liittämisen- ja kontrollisuhteessa päihdeongelmainen nuori tulisi saattaa osallistumaan erilaisiin yhteiskunnan määräämiin toimenpiteisiin. Nuoren tulisi kantaa vastuuta elämästään. Liittämisen- ja kontrollisuhteen kautta päihdeongelmainen näyttäytyy syrjäytyneenä ja pahimmillaan tämä tulee syrjäytettyä yhteiskunnasta, koska hänet tulkitaan uhkaavana ja erilaisena.

Hän tulee nähdäksi ansaitsemattomana yhteiskunnallisen tuen saajana, ja sosiaalityöntekijän tehtäväksi jääkin liittää nuorta tehokkaasti yhteiskuntaan, mikä voi helposti aiheuttaa vastakkainasettelua sosiaalityöntekijän ja nuoren välille, koska sosiaalityöntekijälle lankeaa kontrolloijan rooli ja nuorelle kontrolloitavan rooli.

Haastattelujen pohjalta liittämisen- ja kontrollisuhteet koettiin kuitenkin monelta osin epäolennaisena suhteena päihdeongelmaisen nuoren kanssa tehtävässä asiakastyössä. Yhteisesti oltiin samaa mieltä, että syrjäytymistä ja syrjäyttämistäkin tapahtuu, mutta osa sosiaalityöntekijöistä näki myös, että nuorella voi olla muita voimavaroja, ja näin häntä ei koeta kokonaan syrjäytyneeksi. Vastauksissa korostui, että sosiaalityö nähtiin enemmän omana osa-alueenaan, ja henkilökohtaisen asiakastyön, kuten motivaation ja psykososiaalisen tuen merkitys painottui päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa tärkeämpänä kuin yhteiskunnan työllistämiseen liittyvien vaatimusten toteuttaminen. Sosiaalityön tehtävä nähtiin enemmän päihdeongelmaisen nuoren arjen ja perusasioiden ylläpitämisessä ja helpottamisessa. Etenkin yhteistyö työvoimatoimiston kanssa näyttäytyi suurelta osin epäolennaisena päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa, ja nähtiin vaikeana saattaa nuori yhteiskunnassa tehtäviin toimenpiteisiin, varsinkin työllistämisen näkökulmasta. Sosiaalityöntekijät näkivät että päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa tulisi työllistymistoimenpiteiden sijasta olla tarjolla kuntoutusvaihtoehtoja, eli tällöin työllistämiseen pyrkimisen sijasta nuori voitaisiin ohjata sosiaaliseen kuntoutukseen, ja parannettaisiin tällöin hänen tilannettaan kokonaisvaltaisesti, jotta kuntoutuksen kautta nuoren voisi mahdollisesti myöhemmin paremmin liittää yhteiskunnan vastuuta kantavaksi jäseneksi. Nähtiin että pitäisi hyväksyä päihdeongelmaisen nuoren tämänhetkinen tilanne, ja ohjata häntä työllistymiseen johtaviin toimenpiteisiin vasta, kun nuori on jollain tavalla hoidon tms. kautta riittävästi kuntoutunut. Hyväksyttäessä nuoren tämänhetkinen tilanne hyväksytään hänen tämänhetkinen toimintakykynsä ja voimavaransa.

Vaikka päihdeongelmaisen nuoren yhteiskuntaan liittämisen ongelmallisuudesta oltiin paljolti samaa mieltä, oli vastauksissa huomattavissa paljon yksilöllisiä eroja. Yhden sosiaalityöntekijän kommentoinnissa oli huomattavissa toistuvia yhteiskuntakriittisiä huomioita, joista käsin päihdeongelmaisen nuoren tilanne näyttäytyi suuressa määrin myös yhteiskunnallisena ongelmana. Yhden sosiaalityöntekijän huomioissa oli nähtävissä myös yhteiskunnan pelisäännöistä käsin katsovia kommentteja. Hän näki mm. syrjäytymisen käsitteen hyväksyttynä määritelmänä päihdeongelmaiselle ja myös yhteiskunnan vaatimukset itsensä elättämiseksi olennaisena taustatekijänä. Yhden sosiaalityöntekijän kommentteista korostui voimakas asiakaslähtöisyys, ja

asiakkaan tilanteen tarkasteluun vaikutti suuresti asiakkaan omat määritelmät itsestään ja yhteiskunnasta. Sosiaalityöntekijä pyrki osallistamaan asiakasta päätöksentekoon, ja ymmärtämään tämän tietynlaista vapaaehtoisuutta yhteiskunnan järjestelmän suhteen. Kun asiakkaan omaa osallisuutta vahvistetaan, häntä tuetaan samalla ottamaan vastuuta omasta elämästään, ratkaisuksistaan ja teoistaan (Laitinen & Kempainen 2010, 162). Yksi sosiaalityöntekijöistä näki, että päihdeongelmaisen tilanne vaatisi erityistä tarkastelu- ja toimintatapaa, ja kyseenalaisti nykyisen sosiaalityön palvelun riittämättömänä. Yhden sosiaalityöntekijän huomioissa korostui päihdeongelmaisen nuoren kokonaistilanteen huomioiminen, ja päihdeongelman hyväksyminen sairautena.

Kokonaisuutena haastatteluista oli nähtävissä liittämisen- ja kontrollisuhteen voimakas kyseenalaistaminen päihdeongelmaisen nuoren tilanteen suhtautumistapana.

7.2 Haastattelut ja kumppanuussuhde

Toinen Juhilan esittämistä suhtautumisista asiakkaaseen, on kumppanuussuhde. Tätä suhdetta hän kuvaa sellaiseksi, millaista sosiaalityön tulisi olla, ja tämä suhtautumistapa toimii vaihtoehtoisena tapana liittämisen- ja kontrollisuhteelle ja perustuu sosiaalityön sisältä tuleviin kirjoituksiin. Kumppanuussuhteessa sosiaalityöntekijä toimii asiakkaan kanssa rinnakkain ja ongelmia jäsenetään yhdessä. (Juhila 2006, 103.)

7.2.1 Marginaalisuudesta

Kumppanuussuhteessa ei suhtauduta asiakkaaseen syrjäytyneenä, vaan asiakkaan tilannetta avaavina käsitteinä toimivat marginaalisuus ja toinen tieto. Olennaista on eroista ja elämänpolitiikasta lähtevä työote, ja pyrkimys asiakkaan osallisuuden ja valtautumisen vahvistamiseen. Marginaalisuus käsitteenä on myönteisempi kuin syrjäytyminen. Marginaalisuus liittyy rajoihin suhteessa johonkin vallitsevaan, ja ihminen voikin olla jonkin asian suhteen marginaalissa ja toisen asian suhteen valtavirrassa. (Juhila 2006, 104.) Marginaalisuus on erilaisuutta, ja sosiaalityössä kohdataankin paljon asiakkaita, joiden marginaalisuus suhteessa johonkin rajoittaa heidän elämäänsä.

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmainen asunnoton ja kouluttamaton nuori on monen asian suhteen marginaalissa. Hän on erilainen suhteessa valtavirtaan.

Neljä viidestä sosiaalityöntekijästä näki kuitenkin päihdeongelmaisen nuoren voimavaroissa paljon mahdollisuuksia, ja voimavaroja olivat mm. muut ihmiset, yhteisöt, kaverit. Nuorella voi olla omaa itsenäistä ajattelua ja hän voi tulla hyvin sosiaalisesti toimeen. Hän voi lainata rahaa kavereiltaan ja tulla taloudellisesti hyvin pienillä rahoilla toimeen. Nähtiin tärkeänä, että nuoren elämästä pyritään nostamaan esiin positiivisia seikkoja.

”nähdä nuori muuna kuin päihteidenkäyttäjänä, mitä muuta se ihminen on ja sitä kautta yrittää löytää positiivisia asioita...S4

”Voimavaroja voi löytyä ystävien, sosiaalisten suhteiden kautta, aina löytää kavereita joiden luo mennä yöksi, voi lainata rahaa, verkostoa...” S1

Marginaalisuus käsitteenä koettiin hyvin eri tavoin. Yksi sosiaalityöntekijä näki marginaalisuuden suhteellisenä siihen mihin vertaa, kuten keskiluokkaisuus, ja näki marginaalisuudessa paljon positiivista.

”Voi olla sellainen kypsyminen nuoren elämässä, koulutuspolun löytäminen voi viedä aikaa.. jos vielä suht koht vaikka poikkeaa valtavirrasta... pitää keskustelun kautta tukea ettei putoa syrjäytyneitten lokerikkoon...jos peilaat keskiluokkaiseen elämäntapaan, se on erilaisuutta.. Kyllä erilaisuutta, mutta ei pahaa erilaisuutta.” S3

Yksi sosiaalityöntekijä näki marginaalisuuden mahdollisena valittuna elämäntapana, eikä mieltänyt marginaalisuutta ongelmana, vaan näki sen enemmän nuorten elämään kuuluvana luonnollisena asiana.

”Voi olla valittu elämäntapa...voidaan nähdä että vähän kapina...onko valittua marginaalisuutta, vaihtoehtoinen elämäntapa, voi olla ihan tyytyväinen ettei haluakaan muutosta...matkustele, ei halua sitoa itseään vuokra-asuntoon, elämäntyylillä...voi olla osittain että nuorille ihan ok, eikä näe sitä ongelmana.” S1

Yksi sosiaalityöntekijöistä painotti asiakkaan omaa kokemusta tilanteestaan ja tietoista valintaa, ja rinnasti käsitettä syrjäytymiseen.

”... joo mietin aiempaa kysymystä, mä en kaikkia päihdeongelmaisia asiakkaitani näe syrjäytyneinä, ...olennaista on miten asiakas kokee itsensä...siinä miten puhutaan siinä on juttu, jos nuori ei koe itseään syrjäytyneeksi... voi olla tietoisia

elämäntapavalintoja, voi olla tietoista että haluaa olla toimia poiketa yhteiskunnan normeista...” S2

Yhden sosiaalityöntekijän mielestä on vaikeaa löytää voimavaroja päihdeongelmalliselle nuorelle ja näin marginaalisuus on vaikeaa. Hänen vastauksessaan marginaalisuus tuli ymmärrettyä melko samoin kuin syrjäytyneisyys.

”Onhan se vaikeaa löytää mitään voimavaroja, jos on joku aktiivisesti päihteitä käyttävä likainen...keskustelemalla, kuuntelemalla mitä nuori haluaa...Tätä työtä on tehnyt niin pitkään, en koe enää erilaisuutta, se on vaan.” S5

Yhden sosiaalityöntekijän mielestä ”marginaaliin voi pudota kuka tahansa”, missä mieltäytyi että marginaalisuus on jotakin minkä jokainen ihminen voi kohdata äkkiä ja arvaamatta, ja näin kaikille yhteistä ja elämään kuuluvaa.

”...Ennen näin marginaalisuuden erilaisuutena, nykyään ajattelen, että marginaaliin voi pudota kuka tahansa...koska elämä on niin yllättävää.” S4

Kun ihminen on marginaalissa, hänellä on tästä paikasta tietoa, joka perustuu arjen kokemuksiin. Tätä tietoa Juhila kutsuu toiseksi tiedoksi vastakkaisena yhteiskunnan viralliseen tietoon. Sosiaalityöntekijän ei tulisi langeta ”paremmin tietämiseen”, vaan arvostaa asiakkaan arjesta nousevaa tietoa. Ihmiset ovat erilaisia, ja mallikansalaista ei ole olemassa. (Juhila 2006, 106.)

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmallisella asunnottomalla nuorella on tietoa arjen kokemuksista käsin. Tämä tieto on erilaista kuin yhteiskunnan virallinen tieto.

Riitta Granfelt tutkimuksessaan Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina painottaa, että asiakaskohtaisessa sosiaalityössä työntekijän on oltava läsnä ja hänen tulee sietää omaa ymmärtämättömyyttään tilanteissa, joissa asiakas puhuu täysin vieraasta todellisuudesta käsin (Granfelt 2005, 245). Haastattelussa kaikki sosiaalityöntekijät toivat esiin, että keskustelun kautta pystyy paremmin ymmärtämään toisen tilannetta. Kaikkien mielestä oli tärkeää tarkoin kuulla asiakasta. Elämästään kertovan ihmisen tarinaa tulisi kuulla, ei vain viran puolesta kuunnella (Granfelt 2005, 244). Missä määrin voi nuorta ymmärtää, siinä työntekijöillä oli eriäviä näkemyksiä. Yhden sosiaalityöntekijän mielestä ei tarvitse olla omaa kokemusta

päihteidenkäytöstä, jotta ymmärtäisi päihdeongelmaista nuorta, mutta korosti silti, että toista ei koskaan voi ymmärtää koska kukin ajattelee omista lähtökohdistaan käsin.

”... jos sulla on avoin mieli ja olet kiinnostunut kuulemaan, asiakas elää ihan eri tavalla kuin sinä, en näe ongelmana...ihmisessä on paljon muutakin mihin samastua... en koe että päihteidenkäyttäjää auttavalla työntekijällä tarvitsee olla mitään päihdekäyttökokemusta, sitä varten on vertaistuki... voiko nyt ketään ymmärtää että ymmärrettäisiin täysin toisen todellisuus, jokaisella on ne omat ajatukset ja kokemukset ja siksi keskustellaan... S2

Kaksi sosiaalityöntekijää näki että jonkinlainen samankaltainen kokemus auttaa ymmärtämistä. Toinen heistä näki itse kasvettuaan perheessä, jossa käytettiin päihteitä, juuri perhetaustansa takia ymmärtävänsä päihdeongelmaisen nuoren tilannetta paremmin. Toinen heistä korosti nuoren tarinan tarkkaa kuuntelemista.

”Ei sitä voi täysin ymmärtää jos sulla ei ole samoja kokemuksia... yritä kuulla sitä asiakkaan tarinaa... en näe siinä muuta keinoa...kuulla asiakkaan tilanne ilman että yrittää hakea koko ajan ratkaisua...” S4

”Joo kyllä mä pystyn ymmärtämään asiakkaan tilannetta aika hyvin, koska katson omaa elämänhistoriaa, oon elänyt köyhässä duunariperheessä jossa päihdeongelmaa... oon asunut sellaisissa vuokratilanteissa joissa näkynyt päihdeongelmaa... auttaa ymmärtämään asiakkaan tilannetta.” S3

Yksi sosiaalityöntekijöistä näki että tilanteen voi osin ymmärtää. Yhden sosiaalityöntekijän mielestä voi ymmärtää toisen kokonaan tuntemalla ja samaistumalla nuoreen.

”... ainakin voi ymmärtää miksi valinnut ajautunut tähän tilanteeseen. Tietyllä tasolla voi ymmärtää... pitäisi keskustella paljon että pääsisi siihen kiinni.” S1

”Voi ymmärtää sataprosenttisesti, mä koen näin...ihan kokee näkee ja tuntee...” S5

Juhila nostaa esiin vastakkainasettelun transkulttuurisuuden ja homogeenisen kulttuurin välillä. Transkulttuurisuus hyväksyy ihmisten eroavaisuuden, kun homogeenisessa kulttuurissa pyrkimys on suojella omaa ”puhtauttaan” itsestään poikkeavilta. (Juhila 2006, 108.) Eroihin perustuvassa sosiaalityössä ihmistä ei nähdä vain ongelmansa kautta. Ihminen ei ole esimerkiksi vain päihdeongelmainen, vaan hänet pyritään näkemään kokonaisuutena ja häntä pyritään valtaistamaan omien voimavarojensa kautta. Eroihin perustuvassa sosiaalityössä on olennaista myös

sosiaalityöntekijän marginaalisuus. Kukin työntekijä on erilainen ja oman elämäntilanteensa takia jonkin suhteen marginaalissa ja jonkin valtavirrassa. (em. 109-111.)

Tutkijan tulkinnan mukaan jokainen ihminen on jonkin suhteen marginaalissa. Ketään ei tule määritellä pelkästään marginaaliuden takia.

Kukin sosiaalityöntekijä mielsi marginaalisuuden jollain tavalla itsessään, ja kertoi olevansa tai olleensa jonkin asian suhteen marginaalissa, ja yleisesti koettiin sen vaikuttavan työhön asiakkaan ymmärtämistä lisäävänä tekijänä. Seuraavista sitaateista on poistettu viitteet eri sosiaalityöntekijöihin, jotta estettäisiin tunnistettavuutta.

”..mulla on vähän sellainen hippisydän, että ymmärrän että eletään pienellä, soluasunnoissa, vaatimattomasti vaihtoehtoisesti...sitä että elää yli varojen hälläväliä asennetta mun on vaikea ymmärtää...”

”...olen itse asunut sijaiskodissa, ymmärrän kyllä jos on huostaanottotausta, nuoruudessani ystäviä joilla päihteidenkäyttöä, ei vierasta....”

”...oon vanha työntekijä ja pitkä perspektiivi... itsellä nuoria... oon mä varmaan erilainen..”

”...kun on eronnut ja yksinhuoltaja, tai yhden aikuisen perhe...poikkean jollain tavalla ydinperhenormista...omat kokemukset vaikuttaa ja lisää ymmärtämystä siitä että jokainen voi joutua marginaaliin, erilaisiin marginaaleihin...omat elämäkokemukset auttaa ymmärtämään.”

7.2.2 Päihdeongelmaisen nuoren arvomaailmasta

Eroihin perustuvassa sosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden haasteeksi muodostuu erilaiset arvomaailmat. Sosiaalityöntekijä edustaa vallitsevan yhteiskunnan arvoja, ja asiakas tuntee elävän näitä arvoja vastaan. Asiakkaan tilanne vaatisi sensitiivisempää näkökulmaa, ja mahdollisesti asiakas tarvitsisi esimerkiksi runsaampaa taloudellista tukea kuin mitä järjestelmän mukaan sosiaalityöntekijä voisi asiakkaalle myöntää, tai asiakkaan aktiivointi työelämään ei näyttäytyisi realistiselta. Tilannetta Juhila kutsuu puun ja kuoren välillä olemiseksi. (Juhila 2006, 114.)

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmainen nuori voi omata täysin erilaisen arvomaailman suhteessa yhteiskunnan arvoihin, ja hän voi väsyä tilanteen ristiriitaisuuteen. Mahdollisesti nuori voi tarvita toimenpiteitä ja päätöksiä, joita järjestelmän mukaan nuorelle ei tulisi myöntää.

Sosiaalityössä on tärkeää, että sosiaalityöntekijä pysähtyy pohtimaan omia, keskiluokkaisuakin arvojaan ja asenteitaan ja suhtautumistaan asiakkaisiinsa. Hänen on tunnistettava myös muita arvoja ja totuuksia, vaikkei niitä sellaisenaan hyväksyisi. (Laitinen & Kemppainen 2010, 164.) Kaikki sosiaalityöntekijät näkivät päihdeongelmaisen nuoren kannattelun tämän kokiessa voimattomuutta tärkeänä, ja sosiaalityön merkitys auttajana nuoren ristiriitaisessa tilanteessa painottui. Perusasioissa tukeminen ja asiakkaan ymmärtäminen korostui. Kuitenkin ratkaisut tilanteesta keskustelemiseen erosivat paljon.

Yksi sosiaalityöntekijöistä näki sellaisen hetken, missä nuori kokee olevansa ristiriidassa yhteiskunnan arvojen kanssa, otollisena ottaa päihteidenkäyttö puheeksi ja ohjata nuorta hoitoon.

”Jos tälle asiakas lähtisi kertomaan että on voimaton ja väsynyt eikä jaksa, alkaa sellainen ristiriita sen suhteen mitä hän haluaa ja mitä tekee elämässään, työntekijälle hyvä paikka lähteä asiakasta motivoimaan ja keskustelemaan päihteidenkäytöstä...”
S2

Toinen sosiaalityöntekijä näki päinvastoin paremmaksi suunnata keskustelua välillä pois päin päihteidenkäytöstä, ja käsitellä nuoren elämää tällöin muultakin osin kuin päihteiden käytön kannalta.

”Jos on väsynyt ja voimaton...keskustellaan että onko mitään...ei sitä aina puhu siitä päihdeongelmasta, toteaa vain kun tapaa asiakasta, että pitää toimia, tietyt jutut pitää tehdä kuitenkin.” S5

Yksi sosiaalityöntekijöistä korosti perusasioiden kanssa auttamista, ja motivointia asiakkaan jaksamiseksi.

”... Varmaan mä yritän tarjota ihan konkreettista käytännön apua... tehdäänkö yhdessä että perusjutut olisi turvattu... tsemppata että pystyisi sen välttämättömän. On itselläkin aika neuvoton olo, miten saada tuo vielä uskomaan ja jaksamaan.” S4

Yksi sosiaalityöntekijöistä oli sitä mieltä, että ei itsekään hyväksy kaikkia yhteiskunnassa vallitsevia arvoja, ja siksi pystyy hyvin ymmärtämään jos asiakkaan on niitä vaikea hyväksyä. Vastauksessa heijastui samastuminen asiakkaan tilanteeseen.

”Se on varmaan että on päihdeongelma ja asunnoton aiheuttaa väsymyksen, ei kaikkien tarvitsekaan hyväksyä sitä arvomaailmaa mikä meidän yhteiskunnassa on. En itsekään hyväksy kaikkia yhteiskunnan arvoja, kuka ne nyt sitten määrittääkään... en välttämättä itsekään pysty.” S3

Yksi sosiaalityöntekijöistä näki roolinsa auttajana, ja sen hetkisen tukalan tilanteen lievittäjänä.

”... tavallaan pelisäännöt yhteiskunnassa, yritän auttaa minimoida vahinkoja. Yhteiskunnan sääntöjä ei kuitenkaan voi muuttaa....” S1

7.2.3 Sosiaalitoimen ulkopuolelta saatavasta tuesta ja osallisuudesta

Juhila nostaa esiin käsitteen elämänpolitiikka, joka Anthony Giddensin mukaan tarkoittaa elämää ja identiteettiä koskevia valintoja maailmassa, jossa vaihtoehtoja on monia. (Juhila 2006, 116). Sosiaalityöntekijän tulisikin työstää asiakkaan kanssa erilaisia mahdollisuuksia ja auttaa luomaan mahdollisia toisia valintoja. Asiakasta tällöin ohjataan luomaan tarinaansa itse asiakkaan omista lähtökohdista käsin.

Kumppanuussuhteessa yksi hyvin olennainen osa-alue on osallisuuden vahvistaminen ja asiakkaan valtautumisen edistäminen. Erilaiset yhteisöt ja kansalaistoiminta ja vertaisryhmät voivat olla asiakasta hyvinkin eteenpäin vievää, ja sosiaalityöntekijän tehtävä onkin edesauttaa asiakkaan valtautumisen osallisuuden kokemiseksi. (em.118-119.) Tällainen osallisuuden kokemus voi tulla myös esimerkiksi kansalaistoiminnasta.

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmaisen asunnottoman nuoren tulisi saada kokea valtautumista ja osallisuutta esimerkiksi erilaisen kansalaistoiminnan avulla.

Kansalaistoimintaan ohjaamisesta kysyttäessä vain yksi sosiaalityöntekijöistä oli aktiivisesti ohjannut jo jonkun verran kuntoutuneita päihteidenkäyttäjiä kansalaistoiminnan pariin. Muutkin kertoivat, että kansalaistoiminta voisi olla hyvä asia, ei ole tullut ohjattua. Periaatteessa kaikki näkivät kansalaistoiminnan mahdollisena potentiaalisena toimintana myös päihdeongelmaiselle,

mikäli nuorella on siihen riittävää toimintakykyä. Kovin vastuulliseen toimintaan osallistumista sosiaalityöntekijät eivät nähneet relevantiksi.

”En oo ohjannut, mutta voisin ohjata kyllä. Kannatan sitä kyllä. Mutta päihdeongelmalliselle se voi olla vähän vaikeeta, koska päihdeongelma vie toimintakykyä... Et voi olla kovin vastuullinen jos sulla on päihdeongelma mutta voit osallistua...” S3

”...mulla on yksi tyttö diakkarissa, joka osallistuu, se on vapaaehtoinen vaikka käyttää itse päihteitä. Se on ihan jees. Aion muistaa tämän.” S5

”Oon kyllä ohjannut ja kannustanut joitakin asiakkaita...Riippuu paljon jos on holtitonta päihteidenkäyttöä ja psyykkisiä ongelmia...mietin mikä asiakasta hyödyttää...elämässä pitää olla merkityksellisiä asioita. Tällainen toiminta hyvää, sitä haetaan.” S2

Vertaisuuteen perustuvat ryhmät voivat myös syntyä ongelmallisina pidettyjen asioiden ympärillä, joita pidetään yleisen arvomaailman silmissä haitallisina, ja joiden uskotaan vievän ihmistä vielä isompiin vaikeuksiin. Juhila esittää, että Marianne Nylundin sosiaalisia verkostoja käsittelevän tutkimuksen pohjalta kuitenkin ilmenee, että näissä yhteisöissä voi olla paljonkin niin aineellista kuin henkistä tukea ja huolenpitoa. Juhila kysyykin, että kykeneekö sosiaalityö näkemään tällaisten ryhmien voimavaroja. On myös paljon asiakkaiden yhteiselle kokemukselle perustuvia vertaisryhmiä. Tällaisia ryhmiä voivat olla esimerkiksi asuntolassa asuvista muodostunut ryhmä tai sosiaalityön asiakkuudessa olevista muodostunut ryhmä. Sosiaalityön asiakkuudessa oleminen helposti tuottaa jäsenyyden leimatusta ryhmässä. (Juhila 2006, 132.)

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmainen asunoton nuori voi tukeutua ongelmallisten asioiden ympärillä toimiviin verkostoihin, ja nämä voivat olla ainoa tuki nuoren elämässä sosiaalityön lisäksi. Sosiaalityön asiakkuus leimaa asiakasta.

Päihdeongelmaisten nuorten vertaistuelliseen ryhmätoimintaan kaikki sosiaalityöntekijät suhtautuivat kaksijakoisesti, näkivät hyviä ja huonoja puolia. Ryhmäytyminen baareissa nähtiin siinä määrin hyvänä, ettei nuori jää yksin ja ystävät pitävät huolta toinen toisistaan, mutta siinä määrin ongelmallisena, että jos nuori haluaisi vähentää päihteidenkäyttöä tai päästä irti niistä, päihteitä käyttävät kaverit voivat vastustaa nuoren käyttäytymisen muutosta vetämällä nuorta

takaisin päihteidenkäyttöön. Myös päihteidenkäytön alaisena voi nuori joutua vaarallisiin ja hallitsemattomiin tilanteisiin.

”...On ystäviä, pääsee pois kotoa, yksinäisyys lievittyy kun tapaa muita. Kaveripiiri... Jos haluaisi vähentää tai päästä irti, niin tuttu kaveripiiri vetää puoleensa... muutto toiseen kaupunginosaan aika hankalaa monellekin... Hyvä ettei jää kotiin että tapaa muita, mutta ongelma kun tulee elämäntapa..” S3

”... tossa torilla, siinä yksi asiakas joka käy mulla ja käyn välillä juttelemassa, korvaushoidossa, mua ei häiritse, se on heille tärkeä, tulevat klinikalta ja jäävät tuohon tappamaan aikaa, heille tärkeä juttu, heille voimavara. Sinänsä ongelmallista jos lyövät tyhmit päät yhteen ettei lähdetä kotiin vaan lähdetään ostamaan huumeita...tarviivat toisiaan mutta myös ongelmallista... S5

”... aika hyvin tietyllä tavalla saattavat pitää aika hyvää huolta toisistaan, mutta saattaa tulla päihtyneenä hurjia tilanteita ja riitoja ja velkakierrekuvioita... toisaalta voi kyllä toimii, kun joku saa päihdeongelman hanksaan voi toimia motivaattorina, jonkun mielestä nyt se on mennyt sekaisin, ja yrittää vetää takaisin porukkaan..” S4

Sosiaalityön asiakkuuden takia syntyvästä leimautumisesta sosiaalityöntekijät olivat jonkin verran eri mieltä, etenkin leiman syntymisen syistä. Vastauksista heijastui kuitenkin, että nuorille ei välttämättä sosiaalityön asiakkuus ole leimallista. Kahden sosiaalityöntekijän mielestä leimaa ei synny, koska nuoret ajattelevat sosiaalityön jotenkin normaalina, ja suuressa kaupungissa ei helposti leimaudu.

”... sosiaalityöntekijätkin voi sitä estää ettei asiakkaat leimaudu. Nuoret ei ehkä ajattelekaan, Helsingin kokoisessa kaupungissa sitä ei leimaudu samalla tavalla kuin jollain pienellä paikkakunnalla....” S3

”Ei ole millään lailla leimallista olla sosiaalityön asiakas, ei myöskään päihdeongelmaiselle, koska ne voi kyllä todeta että toi on mun sossu.” S5

Yksi sosiaalityöntekijöistä näki, että yhteiskunnassa ei ole selkeää kuvaa, mitä sosiaalityössä tehdään, ja siksi asiakkuus voi helposti leimautua taloudelliseen tuen tarpeessa olevaksi.

”Onko tää leimallista, pitäisi kysyä asiakkaalta.. mun mielestä että eihä tää oo, hyvää vaan tarkoitetaan...yhteiskunnan tasolla joutuu käymään sossussa mutta toisaalta ei ihan tiedetä mitä täällä tehdään liitetään rahaan... Joillekin se on että on oma sossu, jonka luona käydä...” S4

Yhden sosiaalityöntekijän mielestä päihdeongelmaisen leima on muodostunut jo ennen sosiaalityötä, ja sosiaalityön asiakkuudesta leimaa voi tulla muun muassa mediassa käytävän puheen kautta.

”... on asiakkuus leimallista, en tiedä haluaisinko itse, riippuu vähän... yhteiskunnassakin kun puhutaan ihmisroskana, ei siihen halua. Sosiaalityön leima ei ehkä niinkään enää, vaan leima tulee jo aiemmin... aktiivi päihteidenkäyttö, toisaalta sairaus mutta toisaalta itseaiheutettuna.. ” S1

Yksi sosiaalityöntekijöistä näki, että sosiaalityön asiakkuus voi olla myös asiakkaille tärkeää ja olennainen osa elämää, vaikkakaan asiakas ei ehkä asioisi, ellei olisi välttämätöntä.

”... asiakkaat puhuu työntekijöistä, kertoo keskenään vertailee työntekijöitä kokemuksia... antaa vinkkejä toisilleen... iso osa asiakkaiden maailmaa... Ja kyllä se on periaatteessa leimallista, oon kysynyt, jos ei tarttis asioida, asiakas sanoo en kyllä asioisi. Kuinka vapaaehtoista tää on...” S2

Merkittävä mahdollisuus ihmisten osallistamiseksi on myös hyvin suunniteltu kaupunkisosaalityö, missä pyritään löytämään siltoja erilaisten ihmisryhmien välille. Juhila nostaa esiin, miten esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmallisille kohdennetut hankkeet saavat aikaan paljon epäluuloa valtavirran osalta. (Juhila 2006, 134.) Monet ihmiset vierastavat erilaisuutta, ja vastustavat esimerkiksi asunnottomien asuntolan tuloa omille kotikaduilleen. Ihmiset kokevat erilaisuuden uhkana, ja haluavat asua erillään ongelmallisiksi kokemistaan ihmisistä. Jotkut alueet korostuvat jonkin ongelman omaavien ihmisten osalta, esimerkiksi joissakin lähiöissä voi olla lukumäärältään huomattavasti suurempi osa työttömiä kuin toisessa. Kumppanuussuhteessa merkittävä salliva suhde ihmisten erilaisuuteen vaatii siltojen rakentamista eri asukasryhmien kesken. Tämä vaatii rakenteellista ja ennaltaehkäisevää sosiaalityötä. (em.134-135.)

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmainen asunnoton nuori koetaan helposti erilaiseksi ja liian ongelmalliseksi, eikä valtavirta halua hänen kaltaistaan lähipiiriinsä. Tämä voi konkretisoitua mm. asunnottomien asuntolan lähikaduille tulon vastustuksena. Kaupunkisosaalityö eri ryhmien sekoittumiseksi on siksi tärkeä sosiaalityön tehtävä.

Kaikki sosiaalityöntekijät näkivät kaupunkisosaalityön merkityksellisenä, mutta osin varovaisin kannanotoin. Sinänsä kaikki näkivät hyvänä että päihdeongelmaisten keskuksia olisi eri puolilla

kaupunkia, mikä nähtiin estävän slummiutumista, mutta kun kyse oli omasta kotikadusta, koettiin kysymys jo hankalana.

Vain kaksi sosiaalityöntekijää näki sen mahdollisena, että päihdeongelmaisten toimintakeskus olisi kotikadulla. Toinen heistä kertoi, että koska lapset eivät enää olleet pieniä niin siksi ei haittaa, ja toinen ei nähnyt mitään ongelmaa. Päinvastoin hän koki, että on hyvä asia kaikin puolin, että sosiaalityön asiakkuudessa olevat sijoittuisivat eri puolille kaupunkia.

”... hyvin on tehty Helsingissä että estetään slummiutumista, yhdistetään kaupungin vuokra-asuntoja ja omistusasuntoja.. mun omassa lähipiirissä oman asuintalon ruiskujen vaihtopiste, ei oo haitannut mitenkään, en aluksi edes huomannut... ei mua enää haittaisi kun ei ole pieniä lapsia...” S3

”Ehdottomasti uusia menetelmiä...pitää olla siellä missä ihmiset elää ja tapahtuu... Hyvin matalan kynnyksen paikat että käsi kahvaan ja ovi auki... Ei haittaisi jos olisi päihdeongelmaisten paikka, en koe ongelmallisena... vähentää leimautumista ja syrjäytymistä, madaltaisi kynnystä hakeutua hoitoon ja vastakkainasettelua.” S2

Muut kolme sosiaalityöntekijää vastustivat päihdeongelmaisten kotikadulle tuloa, myönsivät kyllä että jonnekin se toimintakeskus pitäisi perustaa, kunhan ei omalle kadulle. Kysymyksen vastauksista on nähtävissä, että sosiaalityöntekijät mielsivät sosiaalityön kuitenkin tapahtuvan enemmän virastossa kuin jalkautuen asiakkaiden pariin, ja päihdeongelmaisten kohtaamisen nähtiin virastossa tapahtuvan työn ulkopuolella aiheuttavan mm. turvattomuutta.

”...Helsingissä on alkanut näkyä alueiden eriytymistä, se on vaarallista ja ongelmat voi kasautua tiettyihin paikkoihin... kyllä joutuisin työstämään tuota keskusta, vaikka itse tekee töitä päihdeongelmaisten kanssa, heti huomaa että on eri asia tavata kadulla se ihminen. Sillä hetkellä se voi olla esimerkiksi turvattomuus, on tilanteita että se herättää pelkoa. Miksen voi ottaa työroolia.... mä mieltäisin heti että jos mun kadulle tulisi vaikka hietsu mieltäisin aivan varmasti onko mun lapsilla turvallista. Sitä katsoo jotenkin eri vinkkelistä siinä kohtaa...” S4

”...On merkityksellistä hajauttaa... Tää on vaikea omalle kadulle... en mä pelkää että en niitä ihmisiä ja se talo mutta lieveilmiöt että käydään polkupyöriä ottamassa ja muuta sellaista. Ei kovin suuri, joku pieni yksikkö...” S5

”En mä halua omalle kadulle. Kyllä se näkyy ympäristössä. Eri asia jos olisi päihdeittömyysvaatimus. Sinänsä kaupunkisosaalityö hyvä juttu...mutta en kyllä halua päihdeongelmaisten keskusta.” S1

7.2.4 Päihdeongelmaisen ja työntekijän tasavertaisuudesta

Kumppanuussuhteelle ominaista on horisontaalinen asiantuntijuus, joka tarkoittaa samalle tasolle asettumista. Kummallakin osapuolella on asiantuntijuutta ja omaa tietoa ja mahdollisuus olla oikeassa. Näin mahdollistuu dialogi. Juhila nostaa esiin, miten sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välille tahtoo aina muodostua vastakkaisia pooleja. Tällaisia ovat mm. asiantuntijatieto-maallikkokokemus, virallinen-epävirallinen, ääni-hiljaisuus ja valtaaomaava-vallaton. Kuitenkin tarkoituksena on, jotta transkulttuurisuus mahdollistuisi, että maailmoja ei ymmärretä erillisiksi maailmoiksi. Professionaalisuus ei asiantuntijuudessaan ylitä asiakkaan tietoa, vaan hyväksyy asiakkaan tiedon tasavertaisena. Sosiaalityöntekijät ja asiakkaat voivat elää hyvinkin samankaltaisissa maailmoissa. (Juhila 2006, 138-139.)

Tutkijan tulkinnan mukaan sosiaalityöntekijän ja päihdeongelmaisen nuoren välille voi muodostua helposti vastakkaisia pooleja. Nämä voivat perustua mm. valtaan ja paremmin tietämiseen sosiaalityöntekijän osalta.

Palveluprosessin on oltava oikeudenmukainen, ja tähän sisältyy vaade siitä, että asiakkaan itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan ja hänen mahdollisuutensa osallistua ja vaikuttaa taataan.

Vain kaksi sosiaalityöntekijää koki päihdeongelmaisen nuoren kanssa suhteen tasavertaisena. Toinen heistä painotti, että päihdeongelmaisen tilanteeseen voisi joutua itsekkin. Toinen kertoi, että tietyllä tavalla näki vieraana, mutta koki pystyvänsä samaistumaan ongelmiin.

” Ei se mahdotonta ole että se kävisi itselle. Ihmisiä. Sillee tasavertaisia.” S1

”Kyllä mä näen että tasavertainen, ihminen voi tehdä valintoja... minun on vaikea ymmärtää ettei käy peruskoulua loppuun... jos asiakas tulee vastaan kohtelen häntä tasavertaisesti ja sillä lailla... päihdeongelmaisen maailman näen tietyllä tavalla vieraana, hyväksyn hänet en katso pitkin nenän vartta... pystyn samastumaan... mutta en itseäni haluaisi nähdä koskaan asunnottomana ja päihdeongelmaisena...” S3

Kolme sosiaalityöntekijää taas näki, ettei tasavertaisuus ole mahdollista, koska sosiaalityössä kuitenkin käytetään valtaa ja kontrollia. Vastauksista heijastui, että tasavertaisuus käsitteenä aiheutti tietynlaista työroolin taakse nojautumista, ja osa sosiaalityöntekijöistä antoi melko jyrkkiäkin vastauksia, ehkä juuri siksi, että tasavertaisuus liitettiin päihdeongelmaisen tilanteen

mahdollisuuteen omalla kohdalla. Näistä kolmesta kuitenkin vain yksi sosiaalityöntekijä kertoi, että päihdeongelmaisen tilanne ei voisi koskaan tapahtua hänelle.

”... Mä oon vähempi tietoinen päihteistä, se on ihan mielenkiintoista, että saa jonkun kertomaan, että minkälaisessa huumeikämpässä on ja mistä niitä aineita saa. Tiedän vähemmän, mutta päätöksenteossa ja mulla on valta ja sanon viimeisen sanan... ei vois tapahtua mulle.” S5

Jossain määrin nähtiin, että tasavertaisuus on mahdollista, mutta kuitenkin käytännössä viranomaisen rooli vallankäyttäjänä aiheuttaa sen, että tasavertaisuus ei kokonaan toteudu. Jo nuoren toimintakyvyn rajoittuneisuus estää tasavertaisuutta.

” ... ehkä periaatteessa... yhdessä ollaan miettimässä sun asioita, viranomaistyössä hyvin vaikeaa täydellinen tasavertaisuus... päätäntävalta voi myöntää rahaa, ikää voi olla, jos ei kokemusta asunnottoman ja päihdeongelmaisen maailmasta, sillee ei voi olla ihan samalla viivalla...haetaan asiakkaan omasta elinpiiristä niitä tasavertaisia suhteita, en elä hänen kanssaan 24/7.” S2

”Riippuu tilanteesta, kyllähän mä käytän tässä valtaa... ei tasavertainen kun toisella valtaa enemmän. Voi olla että taas on tilanteita että tasavertaisuutta on enemmän, keskustellaan siitä... kyllä mä näkisin että nuori aikuinen ei tavallaan ihan tasavertainen oo. Kaikki se toimintakyky ja muu tietyllä tavalla asettaa rajoitusta, ja tää valta ja kontrolli mikä meillä on..”S4

Kuitenkin yksi sosiaalityöntekijä totesi että päihdeongelmaisen tilanteeseen voi joutua kuka tahansa.

.... olen sitä mieltä että voi tapahtua kenelle tahansa... vaikka psyykinen sairastuminen tai vaikka päihteidenkäyttö lähtisi jossain määrin käsistä, kukaan ei ole suojassa...” S4

7.2.5 Päihdeongelmaisen tilanteen ainutkertaisuudesta

Juhilan mukaan kaikki tietäminen on paikallista. Näin ollen mitkään tiedot eivät ole automaattisesti tilanteesta toiseen siirrettäviä, vaan jokainen tilanne on aina ainutkertainen ja tilanteella on omat syntymekanisminsa ja olosuhteensa. Postmoderni tietokäsitys tarkoittaa, että tietäminen on aina tietämistä jostain näkökulmasta jossakin kontekstissa. Tällainen tietäminen voisi kohdistua Juhilan mukaan esimerkiksi jonkun ihmisen päihdeongelmaan tai asunnottomuuteen, ja Juhila tähdentää, että tämä tietäminen on vain osittaista. Asiakkaan tiedot jäävät usein vähemmälle huomiolle, ja näin

horisontaalinen asiantuntijuus ei toteudu. Juhila painottaa reflektiivisyyttä etenkin nöyryyttä suhteessa omaan tietoon, ja korostaa erilaisten tietojen läsnäoloa ja kykyä huomata alistetut tiedot.

(Juhila 2006, 140-142.)

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmaisen nuoren tilanne on aina ainutkertainen, joka on aiheutunut yksilöllisesti tietyissä olosuhteissa. Tämä tilanne tulee kartoittaa tarkkaan ja sosiaalityöntekijällä tulee huomata alistetut tiedot.

Asiakkaan kohtaaminen ainutkertaisena nähtiin itsestään selvänä kokemistapana. Eettisen hyvän käytännön mukaan kunnioitetaan jokaisen ihmisen ainutlaatuisuutta ja arvoa, mikä edellyttää yksilöllistä perehtymistä asiakkaan tilanteeseen, ja työtapaa jossa asiakkaan osallisuudelle on tilaa (Laitinen & Kemppainen 2010, 162). Kaksi sosiaalityöntekijöistä mainitsi, että he pyrkivät tietoisesti siihen, etteivät tyypittelisi päihdeongelmaiseksi, vaan pyrkivät näkemään ihmisen ihmisenä.

”... pyrin ymmärtämään ihmisen tilannetta, mistä kysymys ja mikä tää tyyppi on. Välillä tuntuu että tulee niputettua, että päihdeongelmaiset on tällaisia, tietynlaisia stereotyyppioita, näen kuitenkin että olen kehittynyt että pyrin siihen että näkisin juuri tuon ihmisen tilanteen..S4

”... Mä yritän ottaa että päihdeongelma ei oo se leimaavin. Asiakas ihminen ihmisenä, ihmisellä tiettyjä asioita ... enemmän sitä kokeeko itse olevansa päihdeongelmainen, yritän palvelutarpeen arvioissa kirjoittaa jos ihminen itse kokee olevansa..” S2

Yksi sosiaalityöntekijöistä kertoi, että pyrkii ottamaan päihdeongelmaisen nuoren heti tapaamiseen, ei pyri varaamaan aikoja pitkän ajan päähän, pyrkii olemaan joustavampi, ja näin kohtaa päihdeongelmaiset nuoret erityisellä tavalla.

”Kyllä mulle se muotoutuu erilaiseksi, olen joustavampi, otan saman tien, hyvin lyhyellä aikajänteellä varata ajan. Ihan turha varata kahden viikon kuluttua aikaa jos en tiedä että pystyy sen pitämään. Kyllä sitä kategorisointia kuitenkin päässään tekee, joutain että saattaa olla väkivallan pelko, se pitää miettiä...S1

7.2.6 Yhteenvetoa

Juhila nostaa esiin, että kriittisen sosiaalityön tulisi toimia vallan jakautumiseksi molemmille osapuolille. Asiakkaalla tulee olla valtaa omien asioidensa suhteen, ja sosiaalityöntekijän tulisi olla hänen tukena, seistä hänen rinnallaan. Sosiaalityöntekijä tunnistaessaan ja ymmärtäessään eroja kykenee myös puolustamaan asiakkaansa oikeuksia tämän valtaantuessa ymmärtämään oikeuksiaan. (Juhila 2006, 143-145.)

Tutkijan tulkinnan mukaan kumppanuussuhteen kautta tarkasteltuna päihdeongelmainen, asunoton ja kouluttamaton nuori on marginaalissa valtavirtaan nähden. Nuorella on arjesta tietoa, joka on erilaista kuin yhteiskunnan virallinen tieto. Nuorella voi olla erilainen arvomaailma ja mahdollisesti hän voi tarvita toimenpiteitä, joita järjestelmän mukaan ei tulisi hänelle myöntää. Nuori tulisi kumppanuussuhteen mukaan valtaistaa täysivaltaisen kansalaisen kokemukseen, mm. kansalaistoiminnan avulla. Päihdeongelmaisen nuoren lähes ainoaksi voimavaraksi voi muodostua muut päihdeongelmaiset, ja valtavirta voi kokea, ettei halua tällaisia nuoria lähipiiriinsä. Sosiaalityöntekijän ja päihdeongelmaisen välille voi kehittyä vastakkaisia pooleja, jotka voivat perustua mm. valtaan ja paremmin ymmärtämiseen. Päihdeongelmaisen nuoren tilanne on kumppanuussuhteen mukaan aina ainutkertainen ja hänen tilanteensa tulee aina kartoittaa tarkkaan.

Samankaltaisuutta kumppanuussuhteeseen liittyvissä vastauksissa oli että marginaalisuuteen liitettiin paljon positiivisia merkityksiä, ja näin marginaalisuus määritteli päihdeongelmaisen nuoren tilanteen täysin toisenlaiseksi kuin syrjäytymisen käsite. Myös vastauksista heijastui se, että sosiaalityöntekijät halusivat nähdä nuoren muunakin kuin vain päihdeongelman kautta. Oli kuitenkin huomattavissa, että eri sosiaalityöntekijöillä oli selkeitä painotuseroja ja myöskin he antoivat asioille ja termeille erilaisia merkityksiä. Myös vastauksista oli nähtävissä että kunkin sosiaalityöntekijän toimintatavat erosivat paljon toisistaan.

Marginaalius käsitteenä ymmärrettiin hyvin eri tavoin. Marginaalius on tiettyyn tilanteeseen liittyvä paikka. Paikka voi olla ruumiillista, esimerkiksi asuinpaikka, tai symbolisempaa kuten eläminen päihdeongelmaisena (Juhila 2008, 99). Suurin osa sosiaalityöntekijöistä liitti marginaaliuteen paljon positiivisuutta ja vaihtoehtoja elämäntapaa. Marginaalius koettiin itsellekin ominaisena ja korostettiin oman marginaaliuden kokemuksen myönteistä vaikutusta asiakkaan tilanteen ymmärtämiseen, kun taas syrjäytyminen käsitteenä koettiin suurelta osin negatiivisena ja hyvin

vastakohtaisena normaalisuudelle. Kysyttäessä sosiaalityöntekijöiden omasta marginaalisuuden kokemisesta ilmeni erilaisia lähtökohtia, joista ilmeni, että perheelliset sosiaalityöntekijät eivät kannattaneet ajatusta päihdeongelmaisen asuntolasta omalle kotikadulle. Asiakkaan ymmärtämisessä oli myös painotuseroja. Näkemykset erosivat siitä, voiko toista ihmistä ymmärtää, missä määrin voi häntä ymmärtää ja onko ymmärtämisessä aina kyse sanallisesta ymmärtämisestä.

Yhteistä oli, että kaikki kokivat kumppanuussuhteen läheisempänä suhtautumistapana kuin liittämisen- ja kontrollisuhteen, ja näin voisi nähdä, että ennakkokäsityksenä kumppanuussuhde koettiin oikeellisempaan suhtautumistapana päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa. Tosin mielipiteet jakautuivat kun oli kyse tasavertaisuuden kokemisesta asiakkaan kanssa. Osa sosiaalityöntekijöistä korosti sosiaalityössä käytettävää valtaa ja kontrollia tasavertaisuutta estävänä tekijänä, ja tässä suhteessa tutkijan tulkinta kumppanuussuhteesta kyseenalaistettiin. Kumppanuussuhteessa olennaista on asiakkaiden kanssa rinnalla kulkeminen ja valtaistaminen täysivaltaisen kansalaisuuden kokemisessa, mutta sosiaalityöntekijät eivät olleet ohjanneet nuoria kovinkaan aktiivisesti eri toimintoihin. Periaatteessa sosiaalityöntekijät olivat valtaistamisen puolesta, mutta esille kuitenkin tuli, että sosiaalityöntekijät näkivät nuoren tilanteen nimenomaan päihdeongelman osalta käytännössä sellaisena, että päihdeongelmaisen nuoren toimintakyky ei välttämättä riitä osallisuutta vahvistaviin toimintoihin, vaan hän on enemmän jatkuvan tuen tarpeessa, ja tältä osin kumppanuussuhde ei toiminut.

Jo liittämisen- ja kontrollisuhteessa nähtiin, että palvelujärjestelmässä on puutteita mm. siinä, että päihdeongelmaisilta nuorilta vaaditaan tiettyinä aikoina palveluihin hakeutumista. Silti vain yksi sosiaalityöntekijä näki omassa työssään tärkeänä ottaa päihdeongelmainen nuori vastaan ”lennosta”, ja muuten oletettiin päihdeongelmaisten nuorten tulevan tapaamisille varattuina aikoina. Vaikka yleisesti nähtiin päihdeongelmaisen tilanteen yhtenä tärkeänä ratkaisumallina keskusteluita ja kohtaamisia, kaikki sosiaalityöntekijät eivät olleet valmiit kohtaamaan heitä viraston ulkopuolella, ja näistä kannanotoista heijastui ennakkokäsitys päihdeongelmaisista nuorista ongelmien tuojina ja pelottavina. Selkeästi tuli esiin, että tarjolla oleva apu painottui virastossa tapahtuvaan psykososiaaliseen tukeen ja tukeen taloudellisissa asioissa, ja että jalkautuminen ja päihdeongelmaisten nuorten kohtaaminen kadulla koettiin vieraampana työmuotona kuin virastossa tehtävä työ. Tämä selittyy osittain sillä, että sosiaalityöntekijät vielä pari vuotta sitten myönsivät myös perustoimeentulotuen ja siinä määrin päättivät nuoren talousasioista kokonaan, ja nuorta tavattiin tuolloin virastossa. Perustoimeentulotuen siirryttyä Kelaan pari vuotta sitten

aikuissosiaalityön luonne muuttui, ja uudensisältöinen jalkautuva aikuissosiaalityö nuorten kanssa on vasta alussa.

7.3 Haastattelut ja huolenpitosuhde

Kolmas Juhilan esittämä suhtautumistapa on huolenpitosuhde, joka perustuu tulkinnalle, että jokaisella kansalaisella on tietyt sosiaaliset oikeudet, joille ei voi asettaa ehtoja. Tämä perustuu pitkälti sosiaalisten oikeuksien lainsäädäntöön. Huolenpitosuhteessa asiakkaat eivät selviä kaikissa tilanteissa ja elämänvaiheissa omillaan, ja tällöin tarvitsevat apua ja tukea. (Juhila 2006, 151.)

Huolenpitosuhteessa on kyse asiakkaan kokonaisvaltaisesta hoivasta. Tarve siihen on jatkuvaa. Hoivaan kuuluu olennaisilta osin vastuurationalisuus, mikä tarkoittaa tilanteittaisesti herkkää ja joustavaa toimintaa, ja ylläpitää arjen jatkuvuutta. (em. 153.)

7.3.1 Poissulkevan solidaarisuuden kohteena

Huolenpitoon liittyy olennaisesti vastuu. Olennaista on myös keskinäinen solidaarisuus, joka voi olla poissulkevaa tai reflektiivistä. Poissulkevassa solidaarisuudessa huolenpidon kohteena on mm. samat arvot, elämäntavan ja sosiaalisen luokan jakavat ihmiset, jolloin ulos rajautuvat näille arvoille vieraat ja erilaiset ihmiset. Reflektiivisessä solidaarisuudessa huolenpito kohdistuu kaikkiin, eikä erilaisuus sulje ketään pois. Poissulkeva solidaarisuus voi muodostua ongelmaksi, kun ei haluta kohdata itselle epämiellyttäviltä tuntuja ihmisiä, vaan pyritään sulkemaan heidät pois elämästä. (Juhila 2006, 157-158.)

Tutkijan tulkinnan mukaan nimenomaan poissulkevan solidaarisuuden takia ulkopuolelle jäävät ihmiset tarvitsevat sosiaalityön apua. Päihdeongelmainen asunnoton asiakas on usein sellainen, jota ns. hyväosainen ihminen ei halua kohdata.

Kaikki sosiaalityöntekijät kokivat, että päihdeongelmainen nuori joutuu kokemaan poissulkevaa solidaarisuutta, ja kertoivat erilaisia esimerkkejä siitä miten poissulkeva solidaarisuus ilmenee. Yksi sosiaalityöntekijöistä näki, että poissulkevan solidaarisuuden vuoksi päihteidenkäyttäjät tukeutuu päihteidenkäyttäjiin, koska saa heiltä hyväksyntää, kun muualta ei saa.

”Kyllä varmasti kokee... jos asunnoton monipäihdeongelmainen varmasti kokee monella eri tavalla kun kulkee kaupungilla tai asioi eri palveluissa, kaikenlainen sellainen joo, sua ei haluta tänne sä et kuulu joukkoon, se tiivistää päihteidenkäyttäjiä, ne ymmärtää sut, eivät poissulje eivät kohtele sua eri tavalla.” S2

Myös nähtiin, että päihdeongelmaiset itse myös osin aiheuttavat poissulkevaa solidaarisuutta pelottavalla käytöksellään.

”Yleisesti ilman muuta. Ihan varmaan tuolla kun ne liikkuu saavat katseita ja totta kai onhan ne välillä pelottaviakin, käytös ja puhe...vähän voisivat omaan napaan katsoo että miten käyttäytyvät.” S5

Yksi sosiaalityöntekijöistä näki myös, että poissulkemista voi tapahtua myös läheisten taholta, joka sinänsä ymmärrettävää että läheisten on suojeltava myös itseään, ja he ovat vaikean asian edessä.

”Voisin kuvitella että tätä nää joutuu tosi paljon kokemaan...Tähän tilanteeseen päihdeongelmaisen läheiset joutuu, se verkosto että miten suhtautuu, monet sulkee pois. Toisaalta sitten hoitotahojen puolelta kehotetaan jollain tavalla, että läheisten tulee ajatella itseään ja vetää rajoja... jos alkaa tuhota vanhempien elämää, voiko sallia sitä tapahtuvan. Yksiselitteisempi on tätä poissulkeminen...” S4

Poissulkeva solidaarisuus luo stigmaa, päihdeongelmaista nuorta vältellään. Yksi sosiaalityöntekijöistä näki sitä tapahtuvan paljon kadulla. Nuoren ulkoinen rähjäinen olemus yhdistettynä epämääräiseen käytökseen aiheuttaa välttelyä.

”...kuljetaan nopeasti äkkiä ohi, ei vastata kysymyksiin, kuljetaan ohi. Mä oon kyllä realisti, en mä sosiaalityöntekijänä kuitenkaan hyväksy sitä.” S3

”Varmaan kohtaa poissulkevaa, tulee heti mieleen rikollinen elämäntyyli, voisi kuvitella rikollinen elämäntapa...jos haisevana kadulla viinapullo kädessä niin jos tulee vaikka sairaskohtaus, ei siihen samalla tavalla lähdetä...” S1

7.3.2 Levoton ja rauhaton nuori

Poissulkevan solidaarisuuden kohteena olevat ihmiset voivat kokea tullessa yhteiskunnassa hylätyiksi. Juhila painottaa, että sellaisista ihmisistä välittäminen, jotka koetaan yleisesti vieraisiksi ja joita ei haluta kohdata omassa elämässä, on sosiaalityön tehtävä. Heistä tulee huolehtia ilman moralisointia. Nämä ihmiset tarvitsevat laajempaa yhteiskunnallista välittämistä.(Juhila 2006, 158.)

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmainen nuori itsekin tietää olevansa ei-toivottu ja on tottunut olemaan hylkäyksen kohteena, mikä osaltaan voi vaikuttaa siihen, että asiakkaan käytös on muuttunut röyhkeäksi ja rajattomaksi.

Asiakkaiden ongelmalliset elämäntilanteet eivät aina palaudu tiedolliselle tasolle, vaan siinä on mukana tunneulottuvuus. Vaikka asiakas useimmiten odottaa tulewansa kohdatuksi ja autetuksi, hetki voi olla pelottava ja saada aikaan negatiivisia tunnereaktioita. (Laitinen & Kemppainen 2010, 158.) Päihdeongelmaisen kykenemättömyydestä tilanteensa rauhalliseen arviointiin ja hänen käytöksensä vaikutuksesta sosiaalityöntekijän suhtautumiseen kaksi sosiaalityöntekijää oli sitä mieltä, ettei käytös vaikuttanut heidän suhtautumiseensa. Toinen heistä kertoi suhtautuvansa päihdeongelmaisiin rauhallisesti ja sairauden luonne huomioiden.

”...päihdeongelmiin liittyy siis pitkälle edenneet addiktiot aivokemiallinen häiriötila, asiakas ei tee sitä tietten tahtoen tai käyttäytyisi näin, sairaus tekee niitä oireita jotka ilmenee käyttäytymishäiriöinä...asiakkaat ei kykene systemaattisesti toimimaan... välillä oot maailman paras työntekijä välillä oot kokonaan pilannut hänen elämänsä... kuuluu sairauden luonteeseen... pitää lähteä strukturoimaan juttua, olla työntekijänä rauhallinen ja kartalla ja lähteä työstämään asiakkaan kanssa niitä tilanteita.” S2

Toinen sosiaalityöntekijöistä kertoi, ettei anna tilanteen vaikuttaa, mutta siirtää kuitenkin tapaamisen uudelle ajalle, ja painotti että näkee päihdeongelmaisen nuoren vain yhtenä asiakkaista, eikä päihdeongelma vaikuta tapaamisen luonteeseen.

”Päihdeongelmaisen osalta käytös ei vaikuta, jos se on levoton ei pysy tuolissa, ei kykene... lähepä nyt vaan katsotaan uusi aika. Suhtaudun asiakkaaseen hyvin oli hän levoton tai sekaisin...” S5

Kolme sosiaalityöntekijää kertoi käytöksen vaikuttavan. Yksi sosiaalityöntekijöistä kertoi että aggressiivisen asiakkaan kohtaaminen muuttaa tilannetta, ja toivoikin ettei joutuisi sellaista tilannetta usein kohtaamaan, mutta pyrkii kuitenkin tilanteessa rauhoittamaan asiakasta.

”Jos asiakas on aggressiivinen niin tota se muuttaa tilannetta kyllä niin että se vaikuttaa mun käyttäytymiseen. Mun on helpompi kohdata itkeviä asiakkaita kuin aggressiivisia. .. kun itse pysyy rauhallisena asiakaskin yleensä rauhoittuu... En vaadikaan asiakkaalta että pystyisi heti aluksi analysoimaan tilannetta rauhallisesti...” S3

Toinen sosiaalityöntekijä kertoi että käytös voi aiheuttaa, että on keskeytettävä tapaaminen ja kohdattava asiakas uudestaan, mutta pyrkii keskustelemaan tapahtuneesta ja käsittelemään sitä seuraavassa kohtaamisessa. Tunteisiin pysähtyminen on tärkeää, sillä määrätietoinen tunteiden ilmaisu tukee asiakkaan kokemusta huomatuksi tulemisesta, ja parhaimmillaan tunteisiin pysähtyminen avaa jotain olennaista käsiteltävästä asiasta (Laitinen & Kempainen 2010, 99-100).

”... kyllä se vaikuttaa... miten varautua jatkossa, pitääkö olla muu mukana.. pitäisi tulla tietoisiksi mitä reaktioita aiheuttaa. Se ei saisi olla että ei saa palveluja sen takia, että mulle tulee tällainen fiilis... Nykyään kuitenkin otan uudestaan puheeksi, saatan ottaa, viimeksi meni puihin, se on auttanut... läpikäyn tilannetta, ei lakaista kokonaan ettei mitään ole tapahtunut tai että ei jatkettaisi samasta asetelmasta... yritän varovaisesti läpikäydä.” S4

Kolmas sosiaalityöntekijä kertoi, että levottomuus vaikuttaa siihen, että pyrkii pitämään tapaamiset lyhyinä.

”... jos on kuumakalle vaikuttaa suhtautumiseen, lakkaan olemasta joustava, jos on levoton niin aika lyhyitä tapaamisia, yksi asia kerrallaan. Totta kai vaikuttaa.” S1

7.3.3 Hoidonsaannin ongelma

Juhila kertoo, että käytännössä sosiaaliset oikeudet toteutuvat vain välttämättömän toimeentulon osalta. Suurin osa sosiaalisista oikeuksista on määrärahoihin ja asiantuntijoiden tarveharkintaan sidottuja. Hyvinvointivaltion palvelut ovat heikentyneet. (Juhila 2006, 192.) Juhila lainaa päihdepalvelujen laman jälkeistä tilannetta tutkinutta Olavi Kaukosta, jonka mukaan mm. avohoito päihdepalveluissa on muodostunut hyvin valikoivaksi. Avopalvelujen työaikoihin sopeutuvat paremmin sosiaalisemmat päihdeongelmaiset, jotka kykenevät noudattamaan ajanvarauskäytäntöjä ja sitoutumaan hoitoihin. Näin huono-osaisimmat päihdeongelmaiset putoavat hoidon ulkopuolelle. Vastaavaa on tapahtunut mielenterveyspalveluissa, ja kaksoisdiagnoosista kärsivät asiakkaat ovat entistä heikommassa asemassa. (em. 192.) Nämä asiakkaat ovat ns. vaikeasti autettavia, ja usein palvelujärjestelmässä ennalta tunnettuja. Juhila nostaakin esiin, että on väärin ajatella, että palvelujärjestelmä on oikea, mutta asiakkaat väriä. Asiakkaat eivät sovi palvelujärjestelmään. (em. 193.)

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmaisen asunnottoman nuoren voi olla vaikea sitoutua vallitseviin hoitomuotoihin ja käytäntöihin. Palvelut eivät välttämättä kohtaa häntä, eikä nuorella ole voimavaroja eikä välttämättä kykyä hakeutua hoidon piiriin.

Kaikkien sosiaalityöntekijöitten mielestä hoitomuodoissa olisi parannettavaa. Kaksi sosiaalityöntekijää näki, että pitäisi olla enemmän toiminnallisia hoitumuotoja, koska pelkkä keskustelu ei riitä. Ehdotettiin myös erilaisia ryhmiä, ja muuta tekemistä kuten vaikka sirkusta. Nuoren motivaatiota korostettiin, ja tätä tulisikin sosiaalityössä tukea ja nostattaa.

” ... asiakas sanonut päihdepalveluista että sinne mennään ja jutellaan eikä mitään hyödytä...pitäisi olla toisenlaisia tapoja, joillekin toimii ryhmä, jokin taidejuttutoiminta...pitäisi olla mahdollisuuksia...vaikka sirkusta. ...suuri osa ihmisistä saa siitä itselleen positiivista palautetta että saat jotain aikaiseksi...Toiminnan lisäksi kuitenkin myös mahdollisuus keskusteluun...S4

”...pitäisi olla jotain toiminnallisia hoitumuotoja... vertaistukijuttuja ja kuntoutuspaikkoja ja klinikat ja nuorisoasemat ja keskusteluapua... kaikenlainen keskustelu ei välttämättä anna riittävästi...addiktiosairauden luonteeseen kuuluu että motivaatio heikko, sitoutuminen heikko, impulssikontrolli heikko vaikea sitoutua strukturoituihin juttuihin...” S2

Matalaa kynnystä ja joustavaa hoitoon hakeutumista painotettiin. Nähtiin, että hoitopaikkoihin pitäisi saada hakeutua pitkin päivää eikä vain varhain aamulla.

”... voisi olla vähän joustoa, tietää että päihdeongelmaisille ajat ja päivät niihin on vaikea sitoutua, jos ei oo sellaista ajantajua... eikä tietoinen kellonajoista. Joustavuutta päihdehoitoihin ja ... päivystys...voisi olla pidempi. Eri hoitumuotoja voisi olla enemmän, ei varmaan riittäviä tällä hetkellä...” S3

Myös yksi sosiaalityöntekijä mainitsi, että katkole hakeutumisen pitäisi olla helpompaa, ja että katkosta on jostain syystä nuorilla hyvin negatiivinen kuva, ja sitä pitäisi parantaa.

”... pitäisi kehittää sellaista matalan kynnyksen paikkaa, sais ajan... ja pääsisi keskustelemaan, ei sellaista päiväkeskustyyppistä kahvinjuontia...toi katkohomma, monet puhuu negatiivisesti siitä, että joutuu riisuu housut, se on tehty tosi pahaksi paikaksi... hyvä katko ja pitäisi kehittää nuorille jotain, myös laitospuolella.” S5

Sosiaalityöntekijät olivat myös yhtä mieltä siitä, että päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa on tyypillistä, että kiinnostus ja sitoutuminen hoitoihin ja ajanvarauksiin on jaksottaista, ja on vain

hyväksyttävä pitkäjänteinen työskentely ja luottamuksen kasvattaminen nuoren ehdoilla, vaikka varatuille ajoille saapumatta jättäminen helposti aiheuttaa työntekijöistä turhautumista.

”...päihdeongelman luonteeseen kuitenkin kuuluu että vaikea sitoutua, harmittaa että asiakkaan jää hoitoa saamatta, ettei tule paikalle. Yritän heitä motivoida siihen että jos on hoito käynnissä että ne toteutuisi. Meille pääsee aina takaisin... kun asiakas ottaa uudestaan yhteyttä niin lähdetään.” S4

Hoitoihin ja sitoutumaton nuori kuuluu luonteeseen... olla työntekijä pitää hyväksyä yrittää että syntyy luottamus mielenkiinto palvelua kohtaan... pitkän ajan kuluttua vasta aletaan puhua, välillä käy tiiviisti välillä häviää, voi mennä puoli vuottakin...ymmärtäväisesti pitää suhtautua... käyttäisin hyödyksi että asiakas kiinnostunut yrittää käyttää kymppillä ajanvaraukset...” S2

Yksi sosiaalityöntekijöistä kertoi, että pitäisi olla enemmän nuoren elämässä, ja näki esimerkiksi lähityön siinä merkityksellisenä ja painotti myös, että olisi hyvä jos olisi enemmän avointa tietoa etenkin päihdepoliklinikan toiminnasta.

”...päihdepoliklinikalle hakeutumisesta voisi keskustella, enemmän avointa tietoa kaikki on niin muutoksessa koko ajan. Varmaan asiakkaat tietää palvelut paremmin kuin ite. .. pitäisi olla matalakynnysisiä palveluita. Oon usein sitoutumattomaan nuoreen hyvin turhautunut... varataan aikoja ja ei tule...ei oikein etene... Päihdehoitoon jos asiakas pyrkii, niistä en tiedä, mutta aikaisemman vaiheen enemmän olla maailmassa mukana, en oikein tiedä millä tavalla... varmaan lähityö esimerkiksi. Jonkun pitäisi olla tuossa torilla ja rupertella.” S1

7.3.4 Häpeällistä hakea rahaa?

Huolenpitosuhteessa on kyse asiakkaasta, jonka on vaikea selviytyä omillaan. Sinänsä huolenpito on jokaiselle tuttua. Jokainen tarvitsee joskus huolenpitoa, ja jokaisen kohdalle tulee myös hetki, jolloin on huolehdittava muista. Ihmiset ovat riippuvaisia toisistaan. Juhila nostaa esiin esimerkin, miten lapsiaan kaltoinkohtelevaa vanhempaa paheksutaan, mutta kun nostetaan kaltoinkohtelu yhteiskunnan tasolle, tilanne muuttuu epäselväksi (Juhila 2006, 168).

Tutkijan tulkinnan mukaan sosiaalityön päihdeongelmainen asiakas joutuu riippuvaiseksi mm. tarveharkintaisista etuuksista ja päihdehuollon palveluista, mikä koetaan häpeälliseksi. Häntä puhutellaan työvoimatoimistossa, häntä vähätellään työmarkkinoilla. Hän kuuluu yhteiskunnan silmissä alempaan kastiin kuluttaen

ihmisten verorahoja, ja hän itse kokee itsensä yhteiskunnan rasiitteena. Poissulkeva solidaarisuus aiheuttaa sen, ettei hänen katsota tarvitsevan tukea. Näin, jo nuorena hän joutuu yhteiskunnan poissulkemaksi.

Sosiaalityöntekijät olivat yhtä mieltä siitä, että tarveharkintainen toimeentulotuki voidaan nähdä häpeällisenä, mutta olivat kuitenkin sitä mieltä että näin ei tarvitse olla. Päihdeongelmaisille se on tavallaan tapa selviytyä, ja kuuluu asiaan. Yksi sosiaalityöntekijöistä kertoi, että pyrkii tekemään suunnitelmaa asiakkaan kanssa, ettei pyytäminen olisi vaikeaa tai toisaalta jopa holtitonta.

”Varmaan jotkut kokee häpeällisenä, monet päihdeongelmaiset kuuluu pelin henkeen, pitää hakea, pitää säätää, pitää tehdä jos on ongelmia tai velkoja.... pitää vaan miettiä tilannetta... jos tuntuu että koko ajan pitää hakea että pitää olla jokin selitys, yritän itse että käänän että hei sulla huonossa kunnossa nuo kengät, ettei asiakkaan tarvitsisi pyytää... jos toistuvasti hakee, tehtäisiinkö sulle suunnitelmaa, ei oo sullekaan kivaa... holtiton käytös, yrittää olla positiivinen voimavara...” S2

Kaikki sosiaalityöntekijät olivat yhtä mieltä siitä, että sosiaalityöntekijöiden tulisi pyrkiä normalisoimaan tilannetta, ja kaikin tavoin madaltamaan kynnyksiä kysyä.

”Voi kokea häpeälliseksi. Jos asiakas tulee tapaamiseen, niin ystävällinen palvelu, perus, sellaista että puheessa pitää normaalina, normalisoi ettei olisi häpeällistä...” S1

”... heille kuitenkin aika yleistä, en koe että he kokee, joskus joku sanoo... ei oikein kehtais saisko ruokarahaa, kyllä silloin yritän, siksihän mä oon tässä, jos mä koen että se on vaikeeta taas pyytää jotain.” S5

”Riippuu ihan asiakkaasta... jos voi sen kokea silloin mä tietenkin yritän sanoa että tämä on vaan bussilippu että voit hoitaa asioita. Pyrin kannustamaan ja saada hänet ajattelemaan toisin.” S3

7.3.5 Kategorisoitu päihdeongelmaiseksi

Juhila nostaa esiin myös huolenpitosuhteessa ilmenevän vallankäytön. Juhilan lainaa Joan Tronton ajatuksia, joiden mukaan ihmiset haluavat kokea itsensä riippumattomiksi ja autonomisiksi. Tarvitsevuus nähdään uhkana riippumattomuudelle, ja ihmiset kokevat hoivan tarpeessa olevat myös vähemmän kyvykkäiksi, ja nämä muodostuvat säälin kohteiksi. Säällittävyys aiheuttaa sen, että koetaan avun tarvitsijat toisenlaisina, erilaisina, ja eriarvoisina. (Juhila 2006, 172.) Tällöin

huolenpitosuhde saattaa muuttua kontrolliksi ja paremmin tietämiseksi. Asiakkaalle ei jää vaihtoehtoja, muuta kuin ottaa vastaan, mitä hänelle tarjotaan, ja asiakkaan toiveet ja odotukset jäävät huomiotta. Juhila nostaa esimerkin, missä asunnoton joutuu vastaanottamaan asuntolapaikan ja sen mukanaan tuomat tiukat säännöt, koska mitään muuta asumismuotoa hänelle ei tarjota (em. 173).

Tutkijan tulkinnan mukaan huolenpitosuhde voi muuttua kontrolliksi ja paremmin tietämiseksi. Sosiaalityön tarvitsevuutta voidaan tulkita päihdeongelmaisen kyvyttömyydeksi tehdä päätöksiä omassa elämässä, eikä päihdeongelmaisen toiveita ja odotuksia välttämättä oteta huomioon. Päihdeongelmaiset voidaan tällöin kategorisoida tietynlaisiksi.

Kaikki sosiaalityöntekijät painottivat, että pyrkivät yksilölliseen kohtaamiseen päihdeongelmaisen nuoren kanssa. Osa sosiaalityöntekijöistä kertoi, ettei itse kategorisoi, mutta tiedostaa, että muualla päihdeongelmaisia kategorisoidaan, kuten ihmiset kadulla kohdatessaan päihdeongelmaisen.

”Ei oo mikään yksi ryhmä, kaikki on yksilöitä. Kyllähän niitä nyt kategorisoidaan, nistejä. Mä pyrin työssäni olemaan kategorisoimatta... en osallistu sellaisiin keskusteluihin.. Tuolla kun kadulla kulkee niin ajattelee ei tietynlaisiksi mutta päihdeongelmaisiksi... jos näkyy päältä niin. ” S5

”... ihmiset niin erilaisia, päihdeongelmaiset ja ei-päihdeongelmaiset... ei voi laittaa yhteen muottiin. En kategorisoi itse, luulen että monet tekee näin, ei ammatti-ihmiset mutta kaupungilla määrittelyä... huumeiden käyttäjistä olen kuullut hörhö, päihdeongelmaiset yleensä juoppoja... jos rupeaisit kategorisoimaan, olisit väärällä alalla.” S3

Yksi sosiaalityöntekijöistä näki, että päihdeongelmaiset nuoret itse kategorisoivat itsensä ja toisensa, ja ikään kuin jakavat ongelmaisia erilaisiin luokkiin. Esimerkiksi suonensisäisesti huumeita käyttävät voidaan päihdeongelmaisten maailmassa nähdä hyvinkin alhaisena kategoriana.

”Kyllä pyrin yksilöllisesti miettimään... jokaisella syynsä miksi aloittaneet riippuvuus on erilainen ja miten riippuvuus vaikuttaa elämäntilanteeseen, joillakin ei ollenkaan hallinnassa... kategorisoidaan tietyllä tavalla. Ne itse käyttää termejä narkkari ja nisti, mä yritän välttää, ja jotkut päihdeasiakkaat että ne jotka käyttää suonensisäisiä on ihan low... itse yritän välttää kaikenlaista tuollaista että käyttäisi tiettyjä termejä, eroja kuitenkin niin paljon yksilöissä.” S2

Kaksi sosiaalityöntekijää kertoi jossain määrin kategorisoivansa. Toinen heistä kertoi, että kategorisoi kun ei vielä tunne asiakasta, ja toinen kertoi, että kategorisoi käytöksen mukaan, esimerkiksi rauhallinen/räyhääjä -tyyppeihin.

”Kyllä niitä tietynlaisia kategorisointeja tulee, tulee että narkomaanit on sellaisia, alkoholistit sellaisia, tää on tällainen bilettäjä viihdekäyttävä, tulee itsekin tehtyä joitain pinnallisia. Tulee tehtyä kun et tunne asiakkaan tilannetta hyvin, kun tuntee paremmin ei enää laita sellaiseen nippuun.” S4

”...kategorisoin kyllä, just se miten pystyy asioimaan, onko rauhallinen vai räyhääjä, voiko ottaa lennosta vastaan, vaan pitääkö miettiä oman turvallisuudenkin takia.. jos on vaarallinen väkivaltainen... yritän yksilöllisesti suhtautua.” S1

7.3.6 Päihdeongelmaisen nuoren tapaamisista

Palvelut ja etuudet voivat olla asiakkaalle vaikeasti hahmotettavissa, ja tällöin sosiaalityöntekijä toimii ainoana linkkinä saada apua vaikka vain kannatteluna. Juhila nostaakin esiin, että huolenpitosuhteessa asiakkaiden kohtaaminen säännöllisesti voi olla asiakkaille juuri se tärkein apu, joka estää romahtamasta vaikeissa tilanteissa (Juhila 2006, 179).

Tutkijan tulkinnan mukaan sosiaalityöntekijä voi olla päihdeongelmaiselle nuorelle hyvin merkityksellinen henkilö. Nuori voi kokea, että sosiaalityöntekijä on ainoa ihminen, joka ymmärtää ja tukee häntä, ja joka hyväksyy hänet sellaisena kuin hän on. Sosiaalityöntekijän tärkeä tehtävä näyttäytyy kannatteluna. Tämä toteutuu säännöllisissä tapaamisissa.

Kaikki sosiaalityöntekijät näkivät, että säännölliset tapaamiset olisivat tärkeitä ja pyrkivät niihin, tai asiakkaan oman halun mukaisesti. Kukin myös kertoi, että vaikka on turhauttavaa, ettei etenemistä tapahdu, on kyse pitkäjänteisestä työstä, johon on vuosien varrella oppinut ja tottunut. Yksi sosiaalityöntekijöistä painotti, että vaikka sosiaalityöntekijän silmissä asiakkaan tilanne ei vaikuttaisikaan muuttuneen ollenkaan, itse asiakas voi kokea tehneensä suuriakin muutoksia, ja tällaista onnistumisen kokemusta olisi hyvä tukea. Sosiaalityöntekijät painottivat, että päihdeongelmaisen nuoren tilanteelle on tyypillistä, että prosessit ovat pitkiä, ja toisinaan nuori

ottaa vain hädän tullen yhteyttä. Pitkä työkokemus heijastui kaikissa vastauksissa kärsivällisenä ja pitkäjänteisenä suhtautumisena.

”Miten asiakas haluaa itse tavata. Pysin tarjoamaan säännöllisiä tapaamisia, aika tiiviistikin jos jokin asia, jotkut asioi selkeästi silloin... ottavat myöhemmin yhteyttä... pyrin että lähdeittäisiin työstämään, miten asiakas jaksaa ja kokee tärkeinä, mihin jaksaa sitoutua... vaikka näyttäytyisi minulle että junnaa asiakkaan omassa elämässä on voinut tapahtua asioita... esimerkiksi on lopettanut suonensisäisen huumeiden käytön, on merkittävä asia että on kyennyt tähän... asiakkaalle iso...” S2

”...Näen että on kohdattava säännöllisesti... niin usein kuin asiakas tarvitsee. Meillä on kaikilla siihen resursseja. Siihen ei vaikuta se että tilanne olisi sellainen ettei etene, vaan se on sitä työtä. .. tekstiviestejä, kyllä ne sieltä jossain vaiheessa ottavat jollain lailla yhteyttä. Odotan.” S5

”Hienoa jos pystyisi kohtaamaan säännöllisesti...jos ei tapahdu etenemistä, välillä turhauttaa, mutta tässä vuosien aikana alkanut ymmärtää miten pitkiä prosesseja nää voi olla...Ainoa mistä koen paineita, mitä tulee meidän järjestelmästä, kun perusosa alennetaan ja ihmisen elämä kurjistuu entisestään.. soittelen perään riippuen asiakkaan tilanteesta... aina jossain vaiheessa yritän missä menee..” S4

7.3.7 Päihdeongelmaisen oikeuksien näkökulmasta

Juhila näkee, että huolenpitosuhteessa tärkeää on asiakkaan asioiden ajo. Sosiaalityöntekijän velvollisuus on asettua heikomman puolelle. Kuitenkin Juhila nostaa esiin, että on helppo asettua esimerkiksi lapsen edun ajajaksi, mutta kun kyseessä on aikuisen ns. itseaiheutettu tilanne, mikä vielä toistuu ja vaikeuttaa muidenkin elämää, on haastavaa pitää tällaisesta henkilöstä huolta. Tällainen tilanne voisi olla mm. juomisesta johtuva asunnon menetys. Ihmisarvoa ei pitäisi kuitenkaan joutua ansaitsemaan. (Juhila 2006, 180-181.)

Tutkijan tulkinnan mukaan sosiaalityöntekijän velvollisuus on kertoa päihdeongelmaiselle nuorelle tämän oikeuksista.

Sosiaalityöntekijät painottivat perusoikeuksia, mitkä muillakin asiakkaila on. Yksikään sosiaalityöntekijöistä ei tuntenut päihdehuoltolain sisältöä. Yksi sosiaalityöntekijöistä kertoi, ettei ole ajatellut juurikaan oikeuksien, vaan mahdollisuuksien näkökulmasta. Vastauksista ilmeni myös että sosiaalityöntekijät eivät kohtele päihdeongelmaista nuorta vain päihdeongelmaisena, vaan

myöntävät harkinnanvaraista tukea siinä missä muillekin nuorille, ja pyrkivät tukemaan perusasioissa, kuten asunnon hankkimisessa. Vastauksista oli myös ymmärrettävissä, että koska sosiaalityöntekijät eivät itse pääätä päihdehoidosta, vaan ohjaavat asiakasta eteenpäin päihdepalveluihin, ei päihdehuoltolain sisällön tunteminen ole tuntunut heistä olennaiselta.

”Kyllä sille perusjutut, perusoikeudet. Ehkä mahdollisuuksien näkökulmasta, ei oikeuksien. Ennen vanhaan kun oli katko, se oli oikeus kahteen katkojaksoon vuodessa. Asiakkaat saattoivat soittaa, että mä oon käyttänyt vasta sen ekan katkojakson, mulla on vielä käyttämättä.” S4

”En tunne päihdehuoltolakia. Oli helppoa silloin kun itse tehtiin peruspäätöksiä, ei vaadittu sitä TE-toimistossa asiointia, kun nähtiin että päihdeongelma oli paha. Nyt kun Kela tekee päätökset, onkin vaikeampaa, vaikeaa saada sairaslomaa. Ainakin kun on päihdehoidossa, pitäisi saada sairaslomatodistus.” S3

”Miten ne eroaa kaikkien asiakkaitten oikeuksista? Oikeus valittaa asiasta... ei kai erilaisia oikeuksia, en ole tietoinen. En näe nuorien kohdalla päihdeidenkäyttöä vielä sairautena, vähän riippuu kaverista. En ole yleisesti keskustellut oikeuksista ja velvollisuuksista, yleisesti toimeentuloon... perustuslaillinen oikeus olla asunto. Ei ihan yhteiskunnan...ei velvoita että kaupungin pakko tarjota asuntoa jonka asiakas haluaa... talouteen liittyvissä kysymyksissä.” S1

7.3.8 Yhteenvetoa

Huolenpitosuhteessa on kyse haavoittuvista ja haavoittuneista ihmisistä, jotka tarvitsevat hyvin sensitiivistä ja arviointikykyistä vastaanottamista. He ovat sen varassa, mihin sosiaalityöntekijä heitä johtaa. Tämä vaatiikin sosiaalityöntekijältä tietoisuutta niin laeista, yhteiskunnasta, ja myös reagoimista huomaamiinsa epäkohtiin. (Juhila 2006, 199-200.)

Tutkijan tulkinnan mukaan päihdeongelmainen nuori joutuu kokemaan poissulkevaa solidaarisuutta huolenpitosuhteen kautta tarkasteltuna. Päihdeongelmaista asunnotonta nuorta ei haluta kohdata, ja hän tietää itsekkin olevansa ei-toivottu, mikä voi heijastua nuoren rajattomana käytöksenä. Päihdeongelmaisen nuoren voi olla vaikea sitoutua ajanvarauksiin, ja hänellä ei välttämättä ole voimavaroja hakeutua hoidon piiriin. Hän joutuu riippuvaiseksi mm. tarveharkintaisesta toimeentulotuesta, ja hän näyttäytyy yhteiskunnan silmissä rasitteena. Huolenpitosuhde voi muuttua kontrolliksi ja paremmin tietämiseksi, jos päihdeongelmaista lähdetään määrittelemään vain kyvyttömäksi, ja hänen toiveitaan ei tällöin oteta välttämättä huomioon. Sosiaalityöntekijä voi olla

ainoa ihminen, jolta päihdeongelmainen nuori saa tukea. Sosiaalityöntekijän tärkein tehtävä näyttöytyy huolenpitosuhteessa nuoren kannatteluna, ja sosiaalityöntekijän tulisi pitää huolta nuoren oikeuksista, koska tämä ei siihen välttämättä kykene.

Huolenpitosuhteeseen liittyvistä vastauksista on erotettavissa, että sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen on paljon kumppanuussuhteeseen painottuvaa suhtautumista, ja nuoren motivaation tärkeyttä ja voimavaroja korostettiin. Silti korostettiin myös, että käytännössä nuori tarvitsee myös huolenpitoa. Tiedostettiin, että päihdeongelmaiset nuoret tulevat suljettua yhteiskunnasta monin eri tavoin, mutta nähtiin myös nuoren itse voivan vaikuttaa mm. käytöksellään yhteiskunnan reaktioihin. Yhteisesti kaikki olivat sitä mieltä, että päihdeongelmaisen nuoren kanssa työskentely vaatii pitkiä aikoja, vuosia, ja yhteydenpito työntekijään on pitkälti nuoren varassa. Huolenpidon painotus näkyi kaikkien sosiaalityöntekijöiden käsityksessä siitä, että päihdeongelmaista nuorta olisi hyvä tavata säännöllisesti. Päihdeongelmaisen nuoren tilanteelle nähtiin tyypillisenä, että tapaamisiin sisältyy levottomuutta, aggressiivisuutta ja lyhytjänteisyyttä, ja tämä nähtiin päihdeongelmaan liittyvänä oireiluna, johon suhtautuminen oli hyvin realistista. Mikäli tapaaminen ei asiakkaan voinnin takia edennyt, sovittiin uutta aikaa. Käytöshäiriöt viestivät päihdeongelmasta. Nuorilta odotettiin melko paljon itsenäistä suoriutumista nuorten sosiaalityössä, kuten sovituille ajoille tuleminen ja tarpeen tullen taas itse ajan varaaminen, mutta silti suhtauduttiin myös kriittisesti palvelujärjestelmän toimivuuteen, mm. päihdepalvelujen saatavuuteen ja oikea-aikaisuuteen. Nähtiin, että päihdepalvelut eivät monelta osin toimi päihdeongelmaisille nuorilla, koska palveluja tarjotaan vain rajattuina hoitopäätöskäytöksinä. Päihdepalvelujen tulisi myös painottaa keskustelujen lisäksi myös toimintaan. Päihdehoitoon hakeutumisen nähtiin lähtevän paljon asiakkaasta käsin itsestään, mutta sosiaalityöntekijän motivointi siihen nähtiin myös merkittävänä.

Päivi Ikola haastatteli päihdepalveluja käyttäneitä nuoria, joiden mukaan nuoret kokivat ongelmaksi jatkohoitoon jonottamisen ja pääsyn, ja nuoret toivoivat että määrärahoja päihdehoitoihin lisättäisiin ja hoitoon pääsyä helpotettaisiin (Ikola 2010, 43-45). Samassa tutkimuksessa myös nuoret kertoivat, että kaipaisivat päihdehoidossa enemmän toiminnallisuutta, jotta niissä viihdyttäisiin paremmin ja pitempään. Tällaisia toiminnallisia muotoja olisivat nuorten mielestä esimerkiksi liikunnalliset aktiviteetit, ulkoilu ja erilaiset yksilö- ja ryhmämuotoiset päihdehoitomuodot. Aktiivisuuden merkitys oli nuorille tärkeää, jotta eivät ehtisi miettimään asioita liikaa ja turhautua, ja haluttiin selvästi vaikuttaa myös omaan fyysiseen kuntoon sekä omiin selviytymistaitoihin arjessa. Myös

nuoret kokivat, että nykyiset päihdehoitopaikat eivät vastanneet nuorten sekakäyttäjien tarpeita, vaan ne olivat kohdistettu nuorten mielestä iäkkäämmille ja vain alkoholisteille. (Ikola 2010, 49-55.)

Kokonaisvaikutelmaksi jäi, että sosiaalityöntekijät suhtautuivat päihdeongelmaisen nuoren tilanteeseen monessa osin samoin kuin muihinkin nuoriin asiakkaisiin. Yksilöllisiä eroja sosiaalityöntekijöiden vastauksissa oli huomattavissa mm. siinä miten päihdeongelma määriteltiin. Mikäli päihdeongelma nähtiin sairautena josta on vaikea parantua, suhtautuminen asiakkaaseen oli hoivaavampaa, kun päihdeongelma elämäntapana taas painotti enemmän asiakkaan kykyä jossain vaiheessa muutokseen ja jossain määrin myös hänen omaa vastuutaan mm. käytöksestään. Yksi sosiaalityöntekijä oli omaksunut itselleen erityisen toimintatavan päihdeongelmaisten nuorten kanssa, ja korosti tapaamisten järjestämistä lyhyellä aikajänteellä, koska näki että ajanvaraus päihdeongelmaisten nuorten osalta ei toimi. Näin voidaan nähdä, että ko. sosiaalityöntekijä oli sisäistänyt päihdeongelmaisen nuoren tilannetta, ja pyrki ottamaan sen kokonaisvaltaisesti huomioon tapaamisissa. Kaikki sosiaalityöntekijät painottivat yksilöllisiä ja säännöllisiä kohtaamisia..

Huolenpidon osalta nähtiin, että nuorten sosiaalityössä voidaan auttaa päihdeongelmaisen tilanteessa taloudellisesti, keskustelulla ja ohjaamalla päihdepalveluihin. Ja osin päihdeongelmaisen nuoren tilannetta ei sinänsä edes otettu erillisenä tilanteena, vaan päihdeongelma oli vain yksi ongelma nuoren elämässä, ja nuori pyrittiin ottamaan vastaan kokonaisvaltaisesti. Päihdeongelmainen nuori nähtiin nuorena, ja päihteiden käyttö myös nuorten elämään liittyvänä. Sosiaalisten oikeuksien kannalta nuoren oikeuksia painotettiin lähinnä tarveharkintaisen toimeentulotuen ja perusoikeuksien näkökulmasta, mutta varsinaista asianajoa ei nähty keskeisenä. Päihdehuoltolakia ei tunnettu, mikä selittynee sillä, että nuorten sosiaalityössä ei tehdä päihdehuoltolakiin perustuvia päätöksiä, vaan ohjataan nuori päihdepalvelujen piiriin.

7.4 Haastattelut ja leimautumisen ehkäisy

Leimautumisessa on kyse ulkoapäin annetuista määritelmistä, ja kielteisestä sosiaalisesta identiteetistä. Luodaan ennakkokäsityksiä, ominaisuuksia ja piirteitä, jotka ovat yleisesti tiettyyn ryhmään liitettävissä. Näin ulkoapäin asetettu nimike ”alkoholisti” tai ”huumenuori” niputtaa

nuoren jakamaan samoja ominaisuuksia kaikkien tähän ryhmään niputettujen kanssa, vaikka jokainen nuori on yksilö ja omaa oman kulttuurisen historiansa, ja oman erityisen persoonallisuutensa.

Haastattelut päättyivät kysymykseen, millä tavoin sosiaalityöntekijä voisi estää asiakkaan leimautumisen päihdeongelmaiseksi. Jo muista haastattelun vastauksista heijastui, että sosiaalityöntekijät näkivät päihdeongelmaisten nuorten itse leimaavan itseään, ja että on havaittavissa tietynlaista hierarkiaa päihdeongelmaisten välillä, kuten ”alkoholistit” ja ”nistit”. Yhteiskunnassa leimaamista tapahtuu poissulkevana solidaarisuutena arjessa mm. kaduilla ja muilla julkisilla näyttämöillä, monesti juuri päihdeongelmaisten ongelmallisen ja huomiota herättävän käytöksen takia. Päihdeongelmaista nuorta syrjäytetään ja suljetaan ulos yhteiskunnasta. Ullossuljetuillakin on jokin suhde yhteiskuntaan, mikä voi olla tuskallinen tai nöyryyttävä, koska syrjäytymisen ilmiö tapahtuu aina suhteessa muihin ihmisiin (Helne 2002, 25). Työvoimatoimistossa leimautuminen tulee esiin siinä, että päihdeongelmaisille ei edes tarjota mahdollisuuksia erilaisiin projekteihin tms, vaikka vaaditaan työnhaun voimassaoloa ja aktivointisuunnitelmia. Terveyspalveluissa leimaamista tapahtuu siinä, että päihdeongelmaisten nuorten ongelmat nähdään vain osana päihdeongelmaa, mikä vaikeuttaa kokonaisvaltaisen hoidon saamista. Toisaalta nähtiin, että monet päihdeongelmaiset kokevat että esimerkiksi tarveharkintaisen toimeentulotuen hakeminen kuuluu elämään, eivätkä he välttämättä koe itseään leimatuiksi. Eräs sosiaalityöntekijöistä myös huomioi, että suurissa kaupungeissa, kuten Helsinki, ei samalla tavoin leimautumista tapahdu kuin pienillä paikkakunnilla.

Vaikka kaikki sosiaalityöntekijät olivat yhtä mieltä siitä, että päihdeongelmaiset nuoret leimautuvat yhteiskunnassa helposti, myös terveyspalveluissa ja työvoimatoimistoissa, kaikissa vastauksissa korostui, että nuori tulisi nähdä muunakin kuin päihdeongelmaisena, puhua muustakin kuin päihdeongelmasta. Sosiaalityön tehtävänä on pyrkiä näkemään kukin asiakas ongelmista huolimatta oman ainutkertaisen tilanteen kautta.

Suvi Raitakari esseessään Nuoren elämänhallinta lainaa Zygmund Baumannin käsitettä ”moraalipaniikki”, jonka näkee kohdistuvan nuoriin. Tämä tarkoittaa, että aikuisväestö on aina kuvannut aikansa nuoria turmiollisena ja ajalehtivana joukkona, jolle pitää asettaa selkeät rajat, ja heidän tulee ansaita yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti vapautensa, mikäli elävät erilaista elämäntyyliä ja arkea. Nuorelta joka ”nauttii” toimeentulotuesta ja on työvoimatoimiston asiakas,

edellytetään eri tavalla selontekoa elämäntavastaan kuin nuorelta, joka elää ydinperheen suojista käsin. (Raitakari 2004, 59.)

Yksi sosiaalityöntekijöistä nostikin esiin yhteiskunnan kaksinaismoralismin, jonka kautta päihdeongelmaisen tilannetta tarkasteltaessa päihdeongelma on yleinen kaikissa yhteiskuntaluokissa ja jopa yhteiskunnan johtotehtävissä, eikä siitä yleisesti olla huolissaan. Kun taas päihdeongelmainen työtön asunoton nuori leimautuu päihdeongelmaiseksi juuri siksi, että ei kuulu ”pärjäävien ja suojattujen joukkoon”.

”Sitä yrittää vahvistaa asiakkaalle itselleen ja verkostoissa, että hän ei ole pelkästään päihteiden käyttäjä, hänessä on muitakin puolia, eikä keskity vain siihen leimaan. ..Kuitenkin on tätä kaksinaismoralismia, on paljon päihdeongelmaisia, jotka missä huippuviroissa, jotka ei saa stigmaa itselleen, koska asiat jotenkin hoituu, ja on rahat ja valta, ja saavat kokea solidaarisuutta omasta piiristään.” S4

Toinen sosiaalityöntekijä korosti, että pyrkii kohtaamisissa siihen, että aina ei asiakkaan kanssa keskittyisi vain päihdeongelman ympärille, vaan näkisi muitakin puolia asiakkaan elämästä, ja pyrkisi herättelemään kiinnostusta muitakin asioita, kuten kulttuuria kohtaan.

”Yritän puhua, että voitaisiin puhua joistain muistakin asioista, puhutaan vaikka hyvistä elokuvista. Ei se päihdejuttu ole en aloita joka kerta mitä olet nyt käyttänyt oletko pystynyt vähentämään, että keskustelu ei olisi tällaista.” S2

Kaksi sosiaalityöntekijöistä näki leiman syntyvän suuresti yhteiskunnassa päihdeongelmaisen nuoren ulkoisen olemuksen takia. Leimaa vähentävänä toimisi siistimpi vaatetus, hallitumpi käytös ja ryhdikkäämpi olemus. Toinen heistä näki myös leimaa vähentävänä kun korostetaan nuoren kokemusta olla yhteiskunnan osa esimerkiksi perheenjäsenyyden kautta.

”Mulle tuli mieleen ulkoapäin. Kun asiakkaalla on huonot vaatteet, olisi hyvä että saisi siistit vaatteet ja pitäisi olla mahdollisuus pestä vaatteita. Ei kohtelee häntä tapaamisilla päihdeongelman kautta pelkästään, hänhän voi olla isä, äiti, poika tai tytär tai sitten sukulainen, ettei kohtelisi häntä vain sen päihdeongelman kautta, vaan keskustelisi muistakin asioista ja tulevaisuuden suunnitelmista, ja että hän kokisi ettei ole sitä päihdeongelman stigmaa työntekijän puolelta.” S3

”...Jos näyttää päihdeongelmaiselta, ei voi mitään. Ei sellaista asiakkaan kanssa puhu, että siivoo suutasi. Ehkä joku kävelytapakin, jos olisi pikkasen ryhtiä.” S5

Painotettiin myös tulevaisuuden suunnitelmien pohdintaa niin, että nuori ei kokisi saavansa stigmaa ainakaan sosiaalityöntekijän puolelta. Kaikki olivat sitä mieltä, että muitakin puolia nuorista löytyy, ja aina voi löytyä jokin vahvuus tai alue, jota nuori voi käyttää voimavarana ja johon liittää itsensä.

”...muu vahva identiteetin osa, voi nähdä ihmisen, esimerkiksi rokkibändin jäsenenä”
SI

8. Pohdintaa

Tutkimuksessani tarkasteltiin sosiaalityöntekijöiden käsityksiä täysi-ikäisen päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta, johon liittyi myös että nuori on usein asunnoton, vain peruskoulun käynyt, työtön nuori. Valotin päihdeongelmaisen nuoren tilannetta ensin aikaisempien tutkimusten avulla, joissa päihdeongelmaa tarkasteltiin riippuvuutena, elämänhallintaongelmana, syrjäytymisenä, asunnottomuuden osatekijänä ja yksilön vastuukysymyksenä. Koska päihdeongelmaisilla on usein mielenterveysoireilua, käsittelin päihdeongelman yhteyttä mielenterveysongelmiin. Lauri Rauhalan situaationaalisuus -käsitteen kautta tuli esiin, että on monia kohtalonomaisesti määräytyneitä komponentteja, jotka vaikuttavat nuoren elämään, ja joihin hän ei itse ole voinut vaikuttaa. Näin nuori ei ole voinut vaikuttaa kasvuolosuhteisiinsa. Myös situaationaalisuuden kautta tarkasteltuna kunkin ihmisen tilanne on ainutkertainen. Vaikka periaatteessa päihdeongelmainen nuori on oikeutettu lakisääteisestikin toimeentuloon, osallisuuteen ja hoitoon, niin valitettavasti yhteiskunnassamme päihdeongelmaiset nuoret tulevat monelta taholta käsin kategorisoitua, ja päihdeongelmasta tulee monelle nuorelle stigma.

Analysointivaiheessa päihdeongelmaisten nuorten tilanne avautui mm. syrjäytymisenä, marginaalisuutena, kategorisoituna ja leimaakin antavana. Aineistoanalyysissä tavoitteena oli, että haastateltavan kohdatessa kysymysten muodossa esitetyn tutkijan tulkinnan Juhilan esittämistä suhtautumistavoista, haastateltava tunnistaisi omia käsityksiään ja löytäisi uudenlaisiakin lähestymistapoja asiakkaan tilanteeseen. Näin tutkijan esittämät ennakkokäsitykset tulivat myös testatuiksi. Juhilan suhtautumistavat toimivat Gadamerin filosofian mukaan tutkijalle auktoriteetteina, eli näiden suhtautumistapojen tulkinnan avulla liityin tutkijana sosiaalityön traditioon ja hyödynsin jo olemassa olevaa tietoa sosiaalityöstä.

Sosiaalityöntekijät kyseenalaistivatkin annettuja tulkintoja, mutta olivat myös osin samaa mieltä tulkintojen kanssa. Heidän käsityksensä erosivat jossain määrin yksilöllisesti toisistaan, ja sosiaalityöntekijät olivat kehittäneet kukin omia ratkaisumallejaan, miten työstää päihdeongelmaisen nuoren tilannetta. Pitkä kokemus nuorten sosiaalityöstä heijastui kaikkien sosiaalityöntekijöiden kärsivällisenä ja pitkäjänteisenä suhtautumisena nuoren tilanteen haasteellisuuteen. Sosiaalityöntekijöillä kullakin oli myös jo paljon karttunutta elämäkokemusta ja ikäkin suhteessa nuoriin, ja tämä heijastui vastauksissa mm. sosiaalityöntekijöiden painottaessa nuoren tilanteen ymmärtämistä myös tämän nuoruuteen liittyvänä tilanteena.

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa yhteisesti oltiin samaa mieltä siitä, että päihdeongelmainen nuori tarvitsee tukea, motivointia ja paljon keskusteluapua. Sosiaalityöntekijöiden kriittisyys liittämisen- ja kontrollisuhteen pohjalta tehtyihin kysymyksiin heijasti heidän todellista ja pitkään jatkunutta suhdettaan päihdeongelmaisten nuorten kanssa, ja monilta osin painottuikin nuoren tilannekohtainen ymmärtäminen, ja samalla pitkäjänteinen työskentely. Ennakkokäsityksenä liittämisen- ja kontrollisuhteen tulkinta avasi sosiaalityöntekijöille selkeästi sosiaalityön tehtävän eroavan nuorten työllistymiseen johtavasta tehtävästä, ja jopa sosiaalityöntekijät kommentoivat, että nykyisen työvoimatoimiston kanssa tehtävän yhteistyön sijaan voisi päihdeongelmaisille nuorille olla hyödyllisempi jokin kuntoutuspainotteisempi vaihtoehto.

Koska päihdeongelmainen nuoren tilanne on kuitenkin aina vielä nuoren tilanne, olennaista on kokonaisvaltainen suhtautuminen nuoreen, jolloin tärkeää on suunnata nuoren huomiota muihinkin seikkoihin päihdeongelman hoitamisen rinnalla. Kumppanuussuhdetta mukailien sosiaalityöntekijät kokivat itsensä nuoren rinnalla kulkijana ja auttajana, mutta myös painokkaina palvelujärjestelmän kritisoijina, ja kommenteissa heijastuikin yleisesti hoitoon pääsyn ongelmat ja tältä osin päihdeongelmaisen nuoren sosiaalisten oikeuksien puolesta puhuminen. Näin huolenpitosuhde näyttäytyi olennaisena, ja korostui myös että päihdeongelmaisen nuoren toimintakyky ei välttämättä riitä kansalaistoimintaan tai vastaavaan osallistumiseen, vaan tärkeämpää on kannatella ja tukea nuorta tämän toimintakyvyn kohentumiseksi. Sosiaalityöntekijät näkivät monessa suhteessa kumppanuussuhteen periaatteellisesti oikeana, mutta käytännössä monilta osin huolenpitosuhde korostui. Tässä oli huomattavissa yksilöllisiä eroja.

Sosiaalityön palveluprosesseissa on tärkeää tunnistaa, miten yhteiskunnalliset, kulttuuriset, poliittis-hallinnolliset ja taloudelliset tekijät vaikuttavat sosiaalityöhön ja –työntekijöihin sekä asiakkaiden tilanteisiin arjessa. Sosiaalityöntekijän on myös osattava reagoida tilanteisiin. Työntekijän on tällöin osattava myös analysoida herkästi ja kriittisesti omia henkilökohtaisia arvojaan, käsityksiään ja toimintatapoja. (Laitinen & Kemppainen 2010, 138-139.)

Päihdeongelmaisten nuorten kanssa työskentely on usein pitkäaikaista, ja tilanteittain vaihtelevaa. Päihdeongelmaisen nuoren tilanteelle voisi sanoa olevan ominaista arvaamattomuus ja tulevan ennakoinnin vaikeus. Pitkään nuorten sosiaalityössä toimineet sosiaalityöntekijät ovat tottuneet tilanteiden muutoksiin, ja moniin äkkitalanteisiin, jotka vaativat nopeaa päätöksentekoa, kuten

hädät. Koska päihdeongelmaiset nuoret usein ajautuvat ongelmiin, sosiaalityöntekijä voi kohdata usein hyvin nopeaankin vaihtuvia tilanteita saman asiakkaan kanssa.

Yksi olennainen osa päihdeongelmaisen nuoren kanssa tehtävää sosiaalityötä on myös verkostoituminen muiden asiakkaan tilanteessa oleellisten työntekijöiden kanssa, ja reagointi yhä herkemmin palvelujärjestelmien toimivuuteen. Mikäli asiakas tulee järjestelmässä torjutuksi päihdeongelmansa takia, tulisi sosiaalityöntekijän tukea ja auttaa häntä, ja mahdollisesti jopa valittaa asiakkaan saamasta kohtelusta.

Sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan nyky-yhteiskunnassa entistä laaja-alaisempaa ja aktiivisempaa työtettä, eettistä herkkyyttä ja kykyä kyseenalaistaa vallitsevat totuudet. Mitä moniarvoisempi yhteiskunta on, sitä tärkeämpää on sosiaalityöntekijöiden oman toimintansa ja ammatillisten ratkaisujensa vaikutusten tietoinen pohtiminen. (Laitinen & Kempainen 2010, 145.) Sosiaalityöntekijä voi olla päihdeongelmaisen nuoren ainoa kumppani, ja sosiaalityöntekijöiden päätökset ja tuki voivat auttaa nuorta, silloin kun muu yhteiskunta lyö leimansa. Sosiaalityöntekijöiden merkittävä tehtävä onkin pyrkiä vähentämään ja estämään mahdollisuuksien mukaan leiman syntymistä, ja pyrkiä löytämään voimavaroja jo leimautuneelle nuorelle.

Olen itse jo joitakin vuosia toiminut nuorten sosiaalityössä sosiaalityöntekijänä, mikä oli taustalla vaikuttamassa tutkimuksen analysoinnissa. Minulla on paljon omassa asiakaskunnassani päihdeongelmaisia nuoria, ja koinkin luonnolliseksi valita pro graduni aiheeksi heidän tilanteensa. Haastattelujen ja niiden analysoinnin aikana koin kasvavani sosiaalityöntekijänä huomatessani omien ennakkokäsitysteni rajallisuuden, joka johtuu ehkä osin siitä, että olen toiminut nuorten sosiaalityössä vasta muutaman vuoden. Haastatteluja analysoidessa oli haasteellista tiedostaa omia käsityksiäni, jotta en antaisi niiden vaikuttaa analysoinnin tuloksiin.

Näin henkilökohtaisesti tutkimukseni arvokkaana siksi, että päihdeongelmaisen asiakkaan tilanne tuli tarkemmin ja monipuolisemmin tarkastelluksi. Asiakkaan tilanne tulee tulkituksi aina vain jostain näkökulmasta käsin, jossain valossa. Koska sosiaalityöntekijät voivat toimia päihdeongelmaisen nuoren tilanteessa hänen ainoana tukenaan, heidän käsityksensä nuoren tilanteesta ja sen mukaan tehdyt ratkaisut voivat määrätä hyvinkin pitkälle nuoren tulevaisuutta. Sosiaalityöntekijöiden työmäärä on usein ylikuormittunut ja omaan kehittämiseen käytettävissä oleva aika on hyvin rajallista, ja koenkin tutkimukseni hyödyllisenä myös siksi, että

haastatteluprosessin aikana sosiaalityöntekijöillä oli hetki aikaa reflektoida tiettyyn rajattuun nuoren ongelmatilanteeseen ja annettuja tulkintoja vasten, jolloin he saivat selventää myös itse itselleen omia käsityksiään ko. tilanteesta.

9. Lähteet

- Aalto, Mauri & Kaarne, Tiina 2016: Milloin alkoholi aiheuttaa työkyvyttömyyden? Suomen lääkärilehti 6/2016. 397-400.
- Alasuutari, Pertti 2007: Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Vastapaino. Gummerus Kirjapaino Oy. Tampere.
- Brickman, Philip & Rabinowitz, Vita Carulli & Karuza, Jurgis & Coates, Dan & Cohn, Ellen & Kidder, Louise 1982: Models of helping and coping. *American Psychologist* 37. 368-384.
- Eskola, Helena 2017: Sosiaalityö muutostyönä – voimaannuttava aikuissosiaalityö sosiaalityöntekijöiden ja esimiesten kuvaamana. Pro gradu. Helsingin yliopisto.
- Fabritius, Carola 2017: Samanaikainen mielenterveys- ja päihdeongelma. Luento 8.12.2017. Helsingin kaupungin päihde- ja mielenterveyskoulutus. Helsingin kaupunki.
- Falk, Gerhard 2001: Stigma. How we treat others. Prometheus Books. Printed in the United States of America.
- Gadamer, Hans-Georg 1960: Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- Gadamer, Hans-Georg 2004: Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa. Suomentos Vastapaino ja Ismo Nikander. Vastapaino. Tampere.
- Granfelt, Riitta 2005: Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina. Teoksessa Mirja, Satka & Synnöve, Karvinen-Niinikoski & Marianne, Nylund & Susanna, Hoikkala (toim) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia-kustannus. Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia. 240-258.
- Goffman, Erving 1963: Stigma. Notes of the management of spoiled identity. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs. New Jersey. U.S.A.
- Haavisto, Kari 2017: Päihdeongelmat ja sosiaalityö. Teoksessa Aulikki, Kananoja & Martti, Lähteinen & Pirjo, Marjamäki (toim) Sosiaalityön käsikirja. Tietosanoma Oy. Helsinki. 290-298.
- Helne, Tuula 2002: Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen keskustelua. Teoksessa Kirsi, Juhil & Hannele, Forsberg & Irene, Toiviainen (toim) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä. 20-43.
- Ihmisoikeuksien julistus 1948. <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/>
- Ikola, Päivi 2010: Päihdepalveluiden nykyisyys ja tulevaisuus. Nuorten mielipiteitä päihdepalveluista. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.

- Juhila, Kirsi 2004: Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja, Jokinen & Laura, Huttunen & Anna, Kulmala (toim) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus. Helsinki. 20-32.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Juhila, Kirsi 2008: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Arja, Jokinen & Kirsi, Juhila (toim) Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere. 48-81.
- Jäppinen, Maija 2017: Etiikka ja arvot aikuissosiaalityössä. Aikuissosiaalityön kehittämisfoorumi 2.1.2017. Helsingin kaupunki. Helsingin yliopisto.
- Kaltiala-Heino, Riitta & Ritakallio, Minna & Lindberg, Nina 2008: Nuorten mielenterveyden häiriöt ja väkivaltainen käyttäytyminen. Suomen Lääkärilehti 49/2008. 4321-4329.
- Kankaanpää, Monika 2016: Kokemuksia asunnottomuudesta pääkaupunkiseudulla. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto. Kokkolan Yliopistokeskus Chydenius
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Kusch, Martin 1986: Ymmärtämisen haaste. Pohjoinen. Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva. Oulu.
- Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja 2010: Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Merja, Laitinen & Anneli, Pohjola (toim) Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki. 138-175.
- Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim) 2013: Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere.
- Laki toimeentulotuesta (1997/1412)
- Metteri, Anna 2012, Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Page, Robert M. 1984: Stigma. Routledge & Kegan Paul. London.
- Peltonen, Teemu 2017: Päihdeongelman kliininen diagnostiikka. Luento 20.11.2017. Helsingin kaupungin päihde- ja mielenterveyskoulutus. Helsingin kaupunki.
- Pitkälä, Johanna-Sisko 2012: Aikuissosiaalityö asiakkaiden kirjoituksissa. Pro gradu. Helsingin yliopisto.
- Pohjola, Anneli 2010: Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja, Laitinen & Anneli, Pohjola (toim) Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki. 19-74.

Poikonen, Heidi 2017: Perusoikeuksien vaikutuksista oikeuteen saada päihdepalveluja. Teoksessa Eeva, Nykänen & Laura, Kalliomaa-Puha & Yrjö, Mattila (toim.) Sosiaaliset oikeudet – näkökulmia perustaan ja toteutumiseen. THL. Helsinki.

Päihdehuoltolaki (41/1986)

Raitakari, Suvii 2004: Nuoren elämänhallinta: toivottua arkea ohjeistamalla? Teoksessa Arja, Jokinen & Laura, Huttunen & Anna, Kulmala (toim) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus. Helsinki. 56-73.

Rauhala, Lauri 1983: Ihmiskäsitys ihmistyössä. Gaudeamus. Helsinki.

Rauhala, Lauri 1989: Ihmisen ykseys ja moninaisuus. Sairaanhoidajien koulutussäätiö. Karisto Oy:n kirjapaino.

Renko, Elina 2016: Kuka kontrolloi alkoholinkäyttöä? – laadullinen tutkimus sosiaalityön asiakkaiden ja ammattilaisten asennoitumisesta alkoholinkäytön kontrolliin. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 2016:53. 58-70.

Renko, Elina 2018: Pyhä toimijuus. Miten sosiaalityön asiakkaat ja ammattilaiset asennoituvat alkoholikäytön puheeksiottoon ja käyttöönliittyvään neuvontaan? Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Riihimäki, Anne & Ronkainen Liisa 2010: Nuorten syrjäytyminen aikuissosiaalityön teksteissä. Pro gradu. Tampereen yliopisto.

Saurama, Erja & Hällman, Heidi & Nousiainen, Kirsi & Seppälä, Ullamaija 2007: Kohti syvempää ymmärrystä sosiaalityössä. Tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä. SOCCAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja nro 16. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA. Helsinki.

Sieppi, Jenni-Sofia 2017: Nuorten aikuisten päihteiden sekakäyttö riippuvuuden ja elämänhallinnan näkökulmasta. Pro gradu. Lapin yliopisto.

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)

Suomen perustuslaki (1999/731)

Talentian ammattieettiset ohjeet 2017, <http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>

Télen, Janne 2007: Sosiaalityö ja työttömyys. Tutkimus sosiaalityön haasteista ja mahdollisuuksista työvoiman palvelukeskuksessa. Tutkimuskatsauksia. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsingin kaupunki.

Tolonen, Satu 2012: Aikuissosiaalityön sisältö ja roolit. Sosiaalityöntekijöiden käsityksiä kunnallisen aikuissosiaalityön sisällöstä ja rooleista palvelujärjestelmässä. Pro gradu. Lapin yliopisto.

Tontti, Jarkko (toim) 2005: Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta. Vastapaino. Tampere.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (toim) 2003: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Tuori, Kaarlo & Kotkas, Toomas 2008, Sosiaalioikeus. WSOY. Helsinki.

Vaininen, Satu 2011: Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina. Sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsitykset sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.

LIITE 1

Haastattelurunko

1. Kysymys: Millaisina näet yhteiskunnan vaatimukset hakea töitä/osallistua työtoimintaan/hakea koulutukseen päihdeongelmaisen osalta?
2. Kysymys: Koetko, että päihdeongelmainen on syrjäytynyt yhteiskunnasta/ määrittelisitkö hänet itse syrjäytyneeksi? Jos näin, niin miksi? Miten estää päihdeongelmaisen nuoren tilanteen huononemista?
3. Kysymys: Millaisena sosiaalityön osa-alueena näet yhteistyön työvoimatoimiston kanssa ja millaisia ongelmia koet, kun on kyse päihdeongelmaisen aktivointisuunnitelmien laadinnasta? Koetko että työllistämistoimenpiteet ovat olennainen osa sosiaalityötä, jos näin niin miksi, ja jos ei niin miksi?
4. Kysymys: Tuetaanko yhteiskunnassa päihdeongelmaista nuorta ja millä tavoin? Koetko että tapahtuu syrjäyttämistä, kun asiakkaalla on päihdeongelma?
5. Kysymys: Pitäisikö mielestäsi päihdeongelmaisia vastuuttaa enemmän toimimaan itse päihdeongelman hoidossa ja/ vai pitäisikö yhteiskunnan ottaa enemmän vastuuta heidän tilanteestaan?
6. Kysymys: Oletko kokenut vihamielistä suhtautumista päihdeongelmaisen asiakkaan taholta? Oletko kokenut, että sinun ja asiakkaan välille on syntynyt vastakkainasettelu, jota on vaikea purkaa? Koetko, että yhteiskunta asettaa sosiaalityölle liian suuria tavoitteita?
7. Kysymys: Nuori on sekä koulutuksen, päihteidenkäytön ja asumisen suhteen marginaalissa (eli poikkeaa valtavirrasta). Mistä käsin löytää voimavaroja nuorelle? Näetkö marginaalisuuden erilaisuutena?
8. Kysymys: Onko mahdollista ymmärtää asiakkaan tilanne, kun itse elää täysin toisenlaisessa tilanteessa? Miten nähdä erilainen normaali?
9. Kysymys: Näetkö itsesi ihmisenä minkään suhteen marginaalissa, ja jos näin, miten se vaikuttaa omasta mielestäsi suhtautumiseesi asiakkaisiin?
10. Kysymys: Päihdeongelmainen asunnoton nuori voi omata erilaisen arvomaailman suhteessa yhteiskunnan arvoihin. Miten suhtaudut työntekijänä, kun asiakas kertoo olevansa väsynyt ja voimaton päihdeongelmassaan yrittäessään toimia yhteiskunnan silmissä oikein?
11. Kysymys: Ohjaatko asiakkaitasi kansalaistoimintaan? Näetkö itse kansalaistoiminnassa mahdollisuuksia päihdeongelmaisen asiakkaan valtautumiseksi?
12. Kysymys: Miten näet päihdeongelmaisten ryhmäytymisen baareissa, kaduilla tms. Näetkö, että tällaiset ryhmät voivat antaa päihdeongelmaiselle voimavaroja, ja jos voivat, niin minkälaisia? Voisiko sosiaalityön asiakkuus toimia vertaistukena, ja jos voi, niin

minkälaista tukea se voisi asiakkaalle antaa? Onko sosiaalityön asiakkuudessa oleminen leimallista, ja jos on, niin miksi?

13. Kysymys: Miten koet kaupunkisosaalityön merkityksellisyyden? Oletko itse valmis osallistumaan/jalkautumaan sen kehittämiseksi? Mitä mieltä olisit siitä, että asumallesi kadulle perustettaisiin päihdeongelmaisten keskus?
14. Kysymys: Koetko, että asiakas on tasavertainen kanssasi? Näetkö päihdeongelmaisen asunnottoman maailman itsellesi vieraana ja kaukaisena?
15. Kysymys: Onko sinulla erityinen toimintatapa päihdeongelmaisen kohtaamisessa? Näetkö kunkin päihdeongelmaisen tilanteen ainutkertaisena? Edellytätkö päihdeongelmaa, ennen kuin esität asiakkaalle esimerkiksi erilaisia asunnonhakuprosesseja?
16. Kysymys: Koetko että päihdeongelmainen joutuu kohtaamaan poissulkevaa solidaarisuutta?
17. Kysymys: Millaisena näet palvelujärjestelmän päihdeongelmaisen osalta? Miten suhtaudut hoitoihin ja ajanvarauksiin sitoutumattomaan nuoreen? Onko yhteiskunnalla tarjolla riittävästi hoitomuotoja päihdeongelmaisille ja ovatko ne riittäviä vai voisiko olla toisenlaisia hoitomuotoja? Jos voisi olla toisenlaisia hoitomuotoja, millaisia ehdottaisit?
18. Kysymys: Miten suhtaudut asiakkaaseen, joka ei kykene tilanteensa rauhalliseen ja systemaattiseen arviointiin ja missä määrin koet että asiakkaan käytös vaikuttaa suhtautumiseesi asiakkaaseen?
19. Kysymys: Koetko että tarveharkintaisen toimeentulotuen hakeminen voidaan kokea häpeälliseksi? Jos näin, miten autat asiakasta näkemään asian toisin?
20. Kysymys: Suhtaudutko päihdeongelmaisen tarpeisiin yksilöllisesti? Koetko, että päihdeongelmaisia kategorisoidaan tietynlaisiksi? Jos näin, millaista määrittelyä olet heistä kuullut käytettävän? Kategorisoi itse?
21. Näetkö, että päihdeongelmaista asiakasta on kohdattava säännöllisesti? Miten suhtaudut, jos asiakkaan tilanteessa ei tapahdu minkäänlaista etenemistä omasta mielestäsi? Jos asiakas ei kykene tulemaan paikalle, miten pyrit häntä saavuttamaan?
22. Kysymys: Oletko tietoinen päihdeongelmaisen oikeuksista, tunnetko päihdehuoltolain? Miten tuot niitä julki asiakkaalle?
23. Kysymys: Millä tavoin voisi estää asiakkaan leimautuminen päihdeongelmaiseksi?

LIITE 2

Informointikirje sosiaalityöntekijöille

Informointikirje sosiaalityöntekijöille

Hei,

Teen Jyväskylän yliopistoon sosiaalityön pro gradua aiheesta: Päihdeongelma stigmana? Aikuissosiaalityössä toimivien sosiaalityöntekijöiden käsityksiä päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta.

Haluaisin haastatella sinua aiheesta. Haastattelun kysymykset on rakennettu Kirsi Juhilan liittämisen ja kontrollisuhteen, kumppanuussuhteen ja huolenpitosuhteen tulkinnan pohjalta. Haastatteluun varattu aika on kaksi tuntia.

Haastateltavien nimiä ei julkisteta, vaan haastateltavat numeroidaan. Tutkimuksen valmistuttua aineisto deletoidaan tietokoneelta ja mahdolliset paperit silputaan.

Tässä mukana suostumuskirje, jonka pyydän sinun allekirjoittamaan, jotta voin sinua haastatella. Sinulla on myös mahdollisuus peruuttaa suostumuksesi milloin vain. Suostumuksen peruuttamisen voi kertoa minulle sähköpostitse marjaliisa.laine@hel.fi tai puhelimitse 0403344407.

Tutkimukselle on myönnetty tutkimuslupa, päättäjät: Leena Luhtasela, Nuorten palvelujen ja aikuissosiaalityön johtaja, 19.11.2018, Helsinki.

Yhteistyöterveisin

Marja-Liisa Laine
Sosiaalityön maisterikoulutusohjelma
Jyväskylän yliopisto

LIITE 3

Suostumuskirje haastatteluun

Suostumuskirje aikuissosiaalityössä työskenteleville sosiaalityöntekijöille

Annan suostumukseni, että minua saa haastatella ja havainnoida hankittaessa ymmärrystä ja tietoa käsityksestäni päihdeongelmaisen nuoren tilanteesta nuorten sosiaalityössä.

Haastateltavan henkilöllisyyttä ei voi opinnäytetyöstä tunnistaa. Haastateltavat numeroidaan. Vain minä tutkijana kuuntelen nauhat, jo litterointivaiheessa poistan mahdolliset tunnistettavat tiedot. Tutkimuksen valmistuttua tuhoan äänitetyt nauhat ja silppuan mahdolliset paperit, joista haastateltavan voisi tunnistaa. Valmis opinnäytetyö tulee olemaan luettavissa Jyväskylän yliopiston kirjastossa.

Allekirjoitus, paikka ja päiväys

Marja Liisa Laine
Sosiaalityön maisterikoulutusohjelma
Jyväskylän yliopisto